

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YAKINÇAĞ TARİHİ) ANABİLİM DALI

DÂR-I ŞÛRÂ-YI ASKERİ
(KURULUŞUNDAN 1876 YILINA KADAR)

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yücel ÖZKAYA

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Yücel ÖZKAYA

.....

Prof. Dr. Musa ÇADIRCI

.....

Doç Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınav Tarihi:4 Kasım 2004

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	İV
ÖNSÖZ	V
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
DÂR-I ŞÛRÂ-YI ASKERİ’NİN KURULUŞU VE GELİŞİMİ	
1.1.II. Mahmut’un Islahat Düşüncesi ve Askeri Bir Meclis Kurma Zorunluluğu.....	7
1.2. Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri’nin Kuruluşu ve Kuruluş Nizâmnâmesi.....	11
1.3. Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri ve Dâr-ı Şûrâ-yı Hassa	19
1.4. Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri’de Görüşmeler.....	21
1.5. Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri Tercüme Odası	27
1.6. Tanzimat ve Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri	32
1.7. Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri’nin 1863 Tarihli İkinci Nizâmnâmesi	41
1.8. Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri Reis, Üye ve Görevlileri.....	46
1.9. Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri’nin Gelişimi.....	61
İKİNCİ BÖLÜM	
DÂR-I ŞÛRÂ-YI ASKERİ’NİN GÖREVLERİ	
2.1. Asker İhtiyaçlarının Karşlanması	66
2.2. Sağlık	76
2.3. Eğitim.....	81
2.4. Atama ve Terfi İşlemleri	89
2.5. Emeklilik	95
2.6. Cezalandırma ve Mükafatlandırma	99
SONUÇ	107
BİBLİYOGRAFYA	110
EKLER	I
ÖZET	XXV
ABSTRACT	XXVI

KISALTMALAR

A.g.e.: Adı geçen eser

A.g.m.:Adı geçen makale

Bkz.:Bakınız

BOA:Başbakanlık Osmanlı Arşivi

c:Cilt

Dâr-ı Şûrâ: Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri

Meclis-i Vâlâ:Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye

Salname:Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye

s:sayfa

T.T.K.:Türk Tarih Kurumu

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III/5:Genelkurmay Başkanlığı Türk Silahlı Kuvvetler

Tarihi, Cilt: 3, Kısım:5

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YAKINÇAĞ TARİHİ) ANABİLİM DALI

DÂR-I ŞÛRÂ-YI ASKERİ
(KURULUŞUNDAN 1876 YILINA KADAR)

Yüksek Lisans Tezi

Cevat Aksu

Ankara-2004

ÖNSÖZ

XIX. yüzyıl, tarihin ritminin tüm dünyada hızlı attığı bir yüzyıldır. Osmanlı devlet adamları, yozlaşmış geleneksel kurumlar ile bu hıza ayak uydurmanın imkansızlığını anlamış ve devleti, Batı tarzı yeniliklerle gençleştirmeye çalışmışlardır. İç ve dış nedenlerden dolayı, girişilen bu yeniliklerin içinde askeri alanda yapılanların önde geldiği bilinmektedir. Nizâm-ı Cedid ıslahatının Kabakçı Mustafa İsyanı ile son bulması bu girişimlerin bir süre durmasına yol açmış fakat 17 Haziran 1826 tarihinde yeniliklerin önündeki en güçlü muhalif grup olan Yeniçeri Ocağı halk desteği ile ortadan kaldırılınca yeniliklerin önü açılmıştır. Bu olay sonrasında Avrupa orduları örnek alınarak kurulmuş olan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusu'nun gelişmesine çok önem verilmiştir. II.Mahmut'un hükümdarlığının son yıllarında kurulmuş üç önemli meclisten biri olan Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri, yeni ordunun teşkilatını güçlendirmek için Avrupa Devletleri'nin askerlik nizâmnâmelerinin tercüme edilmesi ve Osmanlı ordusuna uygun nizâmnâmelerin hazırlanması, askerlerin ihtiyaçlarının karşılanması, terfi, rütbe ve ceza işlerinin düzenlenmesi gibi konularda görevlendirilmiştir. Osmanlı askeri sisteminin yeniden düzenlenmesinde büyük katkıları olan bu kurum, bazı genel çalışmalarda ele alınmakla beraber, bu eserlerde de ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Bu çalışmayla, Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'nin askerlik sistemi içindeki yeri, önemi, gelişimi ve katkılarının aydınlatılması amaçlanmıştır.

Araştırmanın her aşamasında değerli bilgi ve önerileriyle beni yönlendiren danışman hocam sayın Prof. Dr. Yücel Özkaya'ya teşekkür etmeyi bir borç bilirim.Yine, çok kıymetli zamanını ve bilgisini paylaşmaktan hiç kaçınmayan sayın hocam Prof. Dr. Musa Çadircı'ya da müteşekkirim. Bunun dışında araştırmalarımda ve tezimin yazımı aşamasında katkıları olan tüm insanlara şükranlarımı sunarım.

Cevat AKSU

2004

GİRİŞ

Kurulduğu coğrafyanın şartlarını en iyi şekilde değerlendiren Osmanlı Türklerinin küçük bir beylikten devlete geçiş aşaması, insanlık tarihinin en büyük ve en hayrete değer olaylarından biridir. Dinsel motiflerle süslü ekonomik çıkar ve sürekli bir toprak genişlemesi politikası izleyen bu devletin askeri varlığı, her şeyden önemli tutulmuştur. İlk önceleri gönüllü birliklerden oluşan Osmanlı ordusu, sonraları şartların zorlaması ile düzenli bir hale getirilmiştir. Kanuni döneminde teşkilatı mükemmelleştirilen bu ordu dünyanın en organize gücü olmuştur. Sultan, bu ordu teşkilatından altı bölük halkını yeniçerilerle, yeniçerileri altı bölük halkı ile ve ikisini tımarlı sipahiler ile denetim altında tutmaya çalışmıştır. Osmanlı Merkez Ordusu'nun temelini teşkil eden fakat hiçbir zaman ordunun tamamını oluşturmamış olan Yeniçeriler kazanılan zaferlerde en büyük pay sahibi olarak kendilerini görmeye başlamış ve olumsuz faaliyetlerini artırmışlardır. Devşirme sisteminin atıl bir hale gelmesi, ocağa niteliksiz kişilerin alınması, maaşları yetersiz olan yeniçerilerin askerlik dışında başka mesleklere de yönelmesi, nizamlara ters olarak evlenmeleri yeniçerilerin savaşçı niteliklerinin yok olmasına yol açmıştır. Özellikle II. Osman olayından sonrada yeniçeriler, devletin başına daimi bir bela olmuştur. Ordunu diğer ve aslında büyük kısmını oluşturan ,üretimle savaşı bütünleştiren Tımarlı Sipahilerin savaşların uzaması ile sayılarının azalması, boşalan tımarların iltizam sistemi ile hak etmeyen kişilere verilmesi gibi nedenlerle önemleri azalmıştır. Devlet, bu açığı Kapıkulu Ordusu'na asker alımı ile kapatma yoluna başvurmuştur.

Osmanlı askeri sistemindeki bozulmalar en çok Batılı devletler ile yapılan savaşlarda kendini göstermiştir. Aslında Avrupa'dan birçok alanda geri olan Osmanlılar, yenilgiler sonrasında ilk önce askeri alanda geri kaldığı gerçeğini

görmeye başlamıştır. Toplumun askeri olaylar karşısındaki duyarlılığı yenilgilere karşı tedbir düşünülmesini imparatorluk gündeminin en önemli konusu haline getirilmiştir. Orduda ilk yenilik girişimi I. Mahmut (1730-1753) döneminde olmuştur. 1729'da Türkiye'ye gelmiş olan Claude-Alexandre Comte de Bonneval iade edilmekten kurtulmak için din değiştirmeyi kabul edip Ahmet ismini almıştır. Bosna'dan gelirken beraberinde getirdiği bir kısım Humbaracı askerini Bostancı Ocağı'ndan seçilmiş olanları katarak 1733' te maaşlı bir Humbaracı kıtası kuran ve bunlar için Üsküdar'da Hendesehane adı altında ilk askeri fen ve tatbikat okulu açan Bonneval, Yeniçeri Ocağı'nda da bazı düzenlemeler yapmak istemiştir. Fakat okulun yerini öğrenen yeniçeriler okulu kapanmaya mecbur etmiş ve Bonneval'ın girişimlerini engellemişlerdir.

Sonraki hükümdar III .Mustafa (1754-1774) döneminde de askeri düzenlemeler devam etmiştir.Aslen Macar olup Fransız ordusunda topçu subayı olan Baron de Tott, askeri danışmanlık görevi ile III. Mustafa'nın hizmetine girmiştir. 1774'te Sürat Topçuları Ocağı'nı kuran Tott, ocak için bir talimatname hazırlamış ve 600 topçu neferini Kağıthane'de Avrupa usulünde talim ettirmeye başlamıştır. Ayrıca Hendesehane'nin devamı niteliğinde Mühendishane-i Bahr-i Hümâyun'u kurmuştur.

Sultan I.Abdülhamit (1774-1789) döneminde de Sürat Topçuları ıslah edilmiş ve sayıları arttırılmıştır. Askeri ocakların kıyafetleri üniforma şeklinde belirlenmeye çalışılmıştır. Disiplin kurallarına uymayanların ocaklardan çıkarılması, Humbaracıların eğitimlerine önem verilmesi ve Tımarlı Sipahilere de az çok eğitim yaptırılması ilke olarak kabul edilmiştir.

İyimser fikirlerle tahta çıkan III. Selim'in Osmalı Tarihi'nde yeni ıslahat girişimlerinde bulunan ilk hükümdar olduğu genel kabul görmektedir. III. Selim, yapılan savaşlarda ve iç isyanların bastırılmasında başarı gösteremeyen Yeniçeri Ocağı'na dayanarak devleti ayakta tutmanın imkansızlığını anlamıştı. Girişeceği yenilik faaliyetlerinde ulemâ ve devlet adamlarının fikirlerini öğrenmek ve bu girişimlerin sorumluluğunu paylaşmak amacıyla ulemâ ve devlet adamlarından devletin güçlendirilmesi konusunda layihalar (raporlar) istemiştir. Askeri alanda uyarı ve tedbirler içeren bu raporlardan 72 maddelik bir ıslahat programı hazırlanmış önce İstanbul ve ardından Anadolu'da Avrupa tarzı eğitim yapan Nizâm-ı Cedid birlikleri oluşturulmuştur. Fakat bu yeni ordu âyânı hakimiyetine gölge düşürmekte ve yeniçerilerin devlet içindeki statüsünü sarsmakta idi. Çıkar ve prestijlerini kaybetmek üzere olduklarını farkına varan yeniçeriler ve destekçileri Kabakçı Mustafa İsyanı ile Nizâm-ı Cedid'in kapatılmasını sağladılar ve yenilikçi III. Selim'e güvenmediklerinden O'nu tahttan indirdiler. II. Mahmut'un saltanatının ilk yıllarında Alemdar Mustafa Paşa tarafından kurulan ve Nizâm-ı Cedid'den sadece ismen farklı olan Sekbân-ı Cedid de aynı hazin sonu paylaşmaktan kurtulamamıştır.

II. Mahmut, III. Selim'in yeniçeriler tarafından öldürülmesi olayında önemli dersler çıkardı. II. Mahmut, yenilikleri devamlı olarak karşısına dikilen bu ocağı kaldırma konusunda tedbirli davranmanın ve bu işi uzun bir sürece yaymanın daha mantıklı olduğu sonucuna vardı. Öncelikle yeniçeriler karşısında dayanabileceği bir güç aradı. Topçu ve Top Arabacıları Ocaklarının komutanlıklarına kendi adamlarını getirdi. Askerlerin maaşlarını artırdı, teçhizatlarını güçlendirdi ve daha iyi kışlalar yaptırdı. Çok kısa bir sürede sayılarını iki katına çıkardığı bu ocaklar yeniçeriler karşısında bir denge unsuru oldular. Bunun yanında yeniçeriler talim yapmayı kabul

etmek zorunda bırakıldılar.Ocakta atama ve yükselmeler yetenek ve başarılarla göre düzenlendi. II.Mahmut'un izlediği bu sessiz ve uzun vadeli politika 1824'lere gelindiğinde meyvelerini vermeye başladı. Hüsrev Mehmet Paşa, Kaptan-ı Deryalığa (1822); Ağa Hüseyin Paşa, Yeniçeri Ocağı Ağalığına (1823);Benderli Mehmet Selim Paşa, Sadrazamlığa (1824); Kadızade Mehmet Tahir Efendi, Şeyhülislamığa (1825); Dede Mustafa Ağa, Humbaracı Ocağı Ağalığına (1826) getirilmişlerdi.

1826 yılına gelindiğinde Yeniçeri Ocağı'nda olumlu hiçbir değişme olmamıştı. Hatta başına buyruk hareketlerini arttırmışlardı.Yeniçerilerin bu olumsuz hareketleri, padişaha karşı ittifak yaptıkları ulemânın aleyhlerine dönmelerine yol açtı. Ulemânın arkasındaki halkta yeniçerilerin yaptıklarını onaylamıyordu. Yunan isyanlarında hiçbir varlık gösteremeyen yeniçerilerin, artık devlet için hiçbir yararı olmadığı herkesçe anlaşılmıştı. II. Mahmut devletin ileri gelenleri ile yapılan toplantı sonrası "Eşkinci" adı altında talimli asker yetiştirilmesine başlanmasına karar verdi. İstanbul'daki 51 yeniçeri ortasının her biri bu yeni ocağa 150'şer nefer vermek zorundaydı.Fakat 12 Haziran 1826'da talimler başladığında katılımın fazla olmadığı görüldü.Talimlerin başlaması ile birlikte yeniçeriler, bu işin bir kafir işi olduğu ve esame alım satımının yasaklanacağı konusunda söylentiler çıkardılar ve halk ile esnafı yanlarına çekmeye çalıştılar. 14 Haziran 1826 günü kazanlarını çıkararak yeniçeriler, fiilen isyan ettiler. Ertesi gün sayıları 20.000'e varan yeniçeriler, yenilikçi bazı devlet adamlarının konaklarını yağmaladılar. Eşkinci Ocağı'nın kaldırılması konusundaki istekleri II.Mahmut tarafından kesin bir dille reddedilen yeniçeriler, Sultan'a sadık ocakların ve halkın desteği ile geri çekildiler.Kışlaları topla yerle bir edilen yeniçerilerin ele geçirilenleri de öldürüldü. 16 Haziran 1826 günü yapılan toplantıda ocağın kaldırılması kararlaştırıldı.Ertesi gün ocağın

kaldırıldığına dair yazılan ferman Sultan Ahmet Camisi'nde okundu ve gerekli görülen yerlere bir sureti gönderildi.Yeniçerilerle ilgisi olduğu bilinen Bektâşi tarikatı yasaklandı ve bazı Bektâşi şeyhleri idam edildi bazıları ise sürgüne gönderildi. Yeniçerilerden saklananların bulunması için kovuşturmalar yapıldı ve bulunanlar hemen öldürüldü.

Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Avrupa usulüne göre düzenlendi. Yeni ordu için Nizâm-ı Cedid örnek alınarak bir tüzük hazırlanıp asker alımına başlandı. Asâkir-i Mansûre ordusu hepsi İstanbul'da bulunacak 1.500 erden ve adına "tertip" denilen sekiz kısımdan oluşacaktı. Her tertibin başında bir binbaşı bulunacaktı. 1828 yılında bazı yeni düzenlemeler yapıldı ve tertip yerine "alay", kol yerine "tabur", saf yerine de "bölük" denilmesi uygun görüldü. Alay komutanına "miralay", tabur komutanına "binbaşı" denildi.İki alay bir liva sayılarak komutanına "mirлива" ünvanı verildi. Bu alaylar daha sonra Hassa ve Mansûre olmak üzere ikiye ayrıldı.1832'de Hassa ferikliği daha sonra da Mansûre ferikliği müşirliğe yükseltilerek askeri rütbelere son şekli verilmiş oldu.

Asâkir-i Mansûre ordusunda terfiler kıdem esasına göre yapılacaktı. Fakat bazı özel durumlarda yetenek de göz önüne alınacaktı. Askerlere bordrolara göre aylık verilecek ve aylık almak için herkesin orada bulunması gerekecekti. Askerler 15 ile 30 yaş arasında olacaklardı, askerlik süresi de 12 yıl olarak belirlenmişti.

Talim görmüş eski subaylar, yeni ordunun çekirdeğini oluşturuyordu. Ancak bunlar ordu için hem nitelik hem de sayı açısından yeterli değildi. Mısır'da ordusunu Fransa'dan subaylar getirerek Fransız askeri teşkilatı tarzında modernize eden Mehmet Ali Paşa'dan Türk veya Arap subaylar isteyen II.Mahmut, cevabın olumsuz

olması üzerine orduya subay yetiştirmek amacıyla 1834 yılında İstanbul'da Harp Okulu'nu kurdu.

Asâkir-i Mansûre ordusu, Yunan İsyanı, ardından çıkan Osmanlı-Rus Savaşı ve Mehmet Ali Pařa İsyanı nedeniyle çok hızlı gelişemedi. 1834 yılına gelindiğinde ordunun mevcudu 36.386 idi. Bu orduyla Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu geniş toprakları dūřmanlara karşı korumak olanaksızdı.

İç güvenliğin sağlanmasında ordunun yetersiz kalması ve devletin daha çok askere ihtiyaç duyması nedeniyle Redif ordusu kuruldu. Eyalet ve sancak merkezi olan kentlerde 1.400 kişilik taburlar oluşturuldu. Amaç, askerlik çağına gelmiş kişileri az bir masrafla hem de kısa bir sürede eğiterek savaşa hazırlamaktı. Bunun yanında iç güvenliğin sağlanması da Redif teşkilatının oluşturulmasında önemli bir nedendi. Redif ordusuna mensup kişiler nöbetleşe üç ay süreyle sancak ve eyalet merkezlerinde eğitim görecek ve böylece asıl içlerinden geri kalmayacaklardı.1834 Ağustosunda Redif birliklerinin bulunduğu sancaklar belirli merkezlere bağlandı.Eyalet yönetimi yeni bir biçim aldı.Valilere müşir ünvanı verilerek Redif birliklerine komutan olarak görevlendirildiler. Redif birlikleri bu düzenleme ile de istenen şekilde iyileştirilemedi ve sorunlar devam etti.

I.BÖLÜM

DÂR-I ŞÛRÂ-YI ASKERİ'NİN KURULUŞU VE GELİŞİMİ

I . I II. Mahmut'un Islahat Düşüncesi ve Askeri Bir Meclis Kurma Zorunluluğu

Osmanlı Devleti'nde meclis kurma geleneği çok eskilere dayanmaktadır. Selçukluların ve çağdaşı olan devletlerin kurumlarından etkilenen Osmanlılar, ilk dönemlerinden beri merkez örgütünün ileri gelenlerinin toplanıp devlet işlerini görüştüğü, bürokratik nitelik taşıyan bir danışma meclisine sahipti. Divân-ı Hümâyûn adı verilen bu kurumda devlet işlerinin topluca görüşülüp karara bağlanması amaca ve devletin merkezî yapılanmasına uygundu. Temeli savaş ekonomisine dayanan ve bu nedenle de askeri sistemine çok önem veren devletin, askerlik ile ilgili tüm sorunları da burada ele alınmış ve çözüme kavuşturulmuştur. Divan, savaş zamanlarında da ordunun nasıl sevk ve idare edileceğine karar vermiştir. *“Ne yazık ki padişahların güçsüzleşmesi bu kurulun rolünü giderek azaltmış ve Divân-ı Hümâyûn önemini yitirerek yetkileri XVII. yüzyıl sonlarına doğru vezir-i azama geçmiş, onun kurduğu divan işlere egemen olmuştur¹.”*

Sadece bir merasim aracı ve göstermelik bir sembol olarak varlığını sürdüren Divânın yanında, yapılacak yenilikler konusunda fikirler sunmak amacıyla III. Selim döneminde gerekli zamanlarda Meşveret Meclisleri toplanmıştır. Bunun benzeri bir meclis, II. Mahmut döneminde de yapılacak önemli işlerde görevler üstlenmiş ve Divânın etkisini yitirmesinden kaynaklanan

¹ Prof. Dr. Coşkun Üçok- Doç.Dr. Ahmet Mumcu, “ Türk Hukuk Tarihi” Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yayınları no:388 Sevinç Matbaası, Ankara 1976 s: 247

boşluğu doldurmuştur. *“Meclis-i Meşveret ve Meclis-i Şûrâ adları ile anılan bu toplantılarda sadrazam başkanlığında şeyhulislam, kazasker ve diğer ileri gelenlerin toplanarak kararlar aldıklarını, bu kararların padişah tarafından onanmasından sonra yürürlüğe konduğunu görüyoruz².”* Yapılacak ıslahatın niteliği ve nasıl uygulanacağı konularında sık sık bu tür toplantılar yapılmış ve önemli kararlar alınmıştır. *“Redif askeri teşkilatının kurulmasından sonra hükümet örgütünde yapılan düzenlemeler, sadrazamlığın başvekalete çevrilmesi, bakanlıklar kurulması, memurların hariciye ve dahiliye olarak iki sınıfa bölünmesi gibi kararlarda Meclis-i Meşveret’in önemli etki ve katkıları olmuştur³.”*

“1830’dan sonra yapılan reformlar merkezi idare ile yerel idareye ilişkindir başta. İçlerinden kimisi biçimden ibarete gözüke, gerçek bir anlayış değişikliği, devletin yapısında ve işleyişinde gözle görülür bir başkalaşmadır söz konusu olan; ve bunlar, yalnız kişilerle değil, gelenek-görenek ve hatta devlet anlayışıyla ilgilidir⁴.” Yapılan bu reformlar ile yasama alanındaki sorunlar çözümlenmek istenmiş ve yönetilenlerin yönetime ortak edilmesi anlayışı doğmuştur.

“Mahmut II, yeni düzen hakkında tedbirler düşünmek ve hükümete tekliflerde bulunmak üzere meclisler ve komisyonlar kurulmasına da çalışmıştı⁵.”

II. Mahmut bu uygulamayla eskiden Divan’da görüşülen devlet işlerinin, özelliklerine göre ayrılarak bu meclislerde görüşülmesini amaçlamıştı. Şüphesiz,

² Prof.Dr. Musa Çadırcı, “Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı” 2. Baskı TTK Ankara1997 s: 185

³ Çadırcı, a.g.e. s: 185

⁴ Robert Mantran, “ Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II” Çev: Server Tanilli, Cem Yayınevi, I.Baskı İstanbul, Haziran 1995 s: 49

⁵ Ord.Prof. Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi cilt: V, 7. Baskı TTK Ankara 1999 s: 153

II. Mahmut'u ve devlet adamlarını en çok düşündüren konulardan biri, Osmanlı Askeri Sistemi'nde yapılacak düzenlemelerdi. Çünkü Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra Avrupa orduları tarzında düzenli ve talim yapan bir ordu olarak kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'nin teşkilatlanması iç ve dış sorunlar nedeniyle çok yavaş ilerliyordu. Bu ordunun komutanlığı olarak yapılandırılan Seraskerliğin asıl görevi olan asker alınması, bu iş için memur görevlendirilmesi, yoklama dairelerinin kurulması, alınan askerlerin hangi orduya katılacağı, askerliğini bitirenlere belge verilmesi ve askerlerin teftişi konularının haricinde mali işler, eğitim-öğretim,yargılama ve askerlerin özlük işlerindeki sorunların çözüme kavuşturulması gibi konularda da görevlendirilmesi gerçekte hem bir karışıklığa hem de Seraskerliğin verimli çalışmamasına neden oluyordu. Ayrıca askerlik işlerinin belirli bir düzen çerçevesinde yürütülmemesi, memurların tutarsız ve şahsi uygulamaları bu alanda tam bir karışıklığa yol açıyordu. Bütün bu nedenlerden dolayı askerî alandaki yeni düzenlemeler hakkında fikirler üretecek, kişilerin askerlik ile ilgili sorunlarını çözüme kavuşturacak, Batılı devletlerin askerlik usul ve kurallarını tercüme edip Osmanlı Ordusu'na uygun düzenlemeler yapacak ve tüm bu konularda merkezi örgüte teklifler sunacak, Seraskerliğe yardımcı bir kuruma ihtiyaç duyuldu. II. Mahmut'un askeri bir meclis kurma konusunda, Osmanlı Ordusu'nda çalışan İngiliz, Fransız, Prusyalı⁶ uzman ve

⁶ Osmanlı Ordusu'nda görev yapan önemli kişilerden biri de Prusya Genelkurmayından Yüzbaşı Hermut Von Moltke'dir. Moltke'nin 1835 Kasımından 1838 Martına kadar Türkiye'de kalışının ilk safhasındaki faaliyetleri çok değişik konuları kapsıyordu. Bunlar İstanbul Boğazı'nın ve İstanbul'un haritasını yapmak, Çanakkale ve (arkadaşlarıyla beraber) Balkan İstihkamları, biyografiler ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Milisin (yedek asker) teşkilatlanması, boğazların savunması, bir askeri okulun ve bir eğitim taburunun teşkili, başkentin su ikmali ve halkın vebadan korunması gibi projelerdi. Bakınız: Prof.Dr. Eberhard Kessel, Moltke Türkiye'de 1835-1839, Özet, Askeri Tarih Bülteni s: 72-76 sayı:3

subaylardan, Osmanlı Devleti'ni reformlar konusunda destekleyen İngiltere'den⁷ ve bir de Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan ne ölçüde etkilendiğini kestirmek güçtür. Fakat bunlar arasında Mısır valisi öne çıkmaktadır. 1798'de Fransa'nın Mısır'ı işgal etmesi üzerine gönderilen başıbozuk kuvvetlerin arasında Mısır'a gelen ve şartları iyi değerlendirerek, şahsi beceri ve entrikaları ile Mısır Valiliğini ele geçiren Mehmet Ali Paşa kısa sürede büyük işler başarmıştır. İlk önce Asakir-i Cihadiye adı verilen talimli ve düzenli bir ordu kuran, ardından harp levazımâtını artıran, Avrupa'ya askeri alanda öğrenim için öğrenciler gönderen, Mısır Ordusu'nun gelişmesi için Avrupa'dan subay ve teknik eleman getiren Mehmet Ali Paşa'nın başarıları II. Mahmut'u çok etkilemiş ve "*Mehmet Ali Paşa'nın İmparatorluğa bağlı bir Müslüman memleketinde yapmış olduğu yenilikler II. Mahmut'a ve etrafındakilere cesaret verici ve takviye edici bir örnek olmuştur*".⁸ Avrupa'ya askerlik alanında öğrenim görmek amacıyla öğrenci gönderilmesi (1827) ve orduya tabip sağlamak için bir Tıp Okulu (Tıbbiye 1827) açılması konularında Mehmet Ali Paşa'dan etkilenen II. Mahmut, askeri bir meclis

Osmanlı Ordusu'na önemli hizmetlerde bulunmuş Yüzbaşı Moltke'nin askeri bir meclis kurulması konusunda bazı telkin ve önerileri etkili olmuş olabilir.

⁷ İngiltere'nin, Osmanlıların Ruslar ile yaptığı 1833 Hünkar İskelesi Antlaşması'ndan sonra Hindistan yoluna yönelik Rus tehdidinin arttığını anlayınca, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü savunma politikası izlemeye başladığı ve Osmanlı Devleti'ne reformlar konusunda destek verdiği de bilinen bir gerçektir. Hatta İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Palmerston bu amaçla Kara Ordusu, Maliye ve Bahriye'de yapılacak reformlar konusunda bir reform planı hazırlayıp İstanbul'daki elçisi Ponsoby'e göndermiştir. Osmanlı Devleti bu planı reddetmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Mustafa Çufalı, Osmanlı Reformlarına Yönelik İngiliz Politikası, Yeni Türkiye cilt: 6 sayı:31 Özel sayı 2000. Osmanlı Devleti her ne kadar bu planı reddetmişse de bu plandan etkilenme olasılığı vardır.

⁸ Ercüment Kuran, "Sultan II. Mahmut ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Gerçekleştirdikleri Reformların Karşılıklı Tesirleri" Sultan II. Mahmut ve Reformları Semineri (28-30 Haziran 1989) Bildiriler-İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Basımevi, İstanbul 1990 s:109-111

kurma konusunda da ordusunu Fransız ordusundan uzmanlar getirerek düzenleyen Mehmet Ali Paşa'nın etkisi altında kalmıştır.

Bir askeri Şûrâ meclisi kurma önerisi, Mısır Ordusu'nda miralay rütbesiyle görev yaparken, 1832 yılında İstanbul'a firar etmiş olan Manastırlı Selim Satı Paşa'dan gelmiştir. O, Mehmet Ali Paşa'nın kurmuş olduğu Divan-al-Cihadiye benzeri bir yüksek askeri Şûrâ kurulması önerisini padişaha iletmiş ve bu önerinin kabul edilmesi üzerine, Şûrâ'nın kuruluşu çalışmalarına başlanmıştır⁹.

1.2. Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'nin Kuruluşu ve Kuruluş Nizâmnâmesi

Yapılan çalışmaların tamamlanması üzerine tüm askeri işlerin tartışılıp çözüme kavuşturulması ve ordu için yeni düzenlemeler yapılması konularında görevlendirilmiş olan Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'nin 7 Şubat 1837 (Gurre-i Zi-l-ka'de 1252) tarihinde kurulduğu ilan edilmiştir¹⁰. Eski Saray'ın Taht Kapısı¹¹ (Beyazıt Kapısı)'nın sol tarafındaki binanın Şûrâ için toplantı yeri olması kararlaştırılmıştır. Şûrâ'da görüşmelere katılacak asker, ulema ve mülkiye

⁹ Ahmet Yaramış, "II. Mahmut Döneminde Asâkir-i Mansure-i Muhammediye (1826-1839)" Yayınlanmamış doktora tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002 s:139
Bu konuda ayrıca bakınız: Tayyazade Ahmet Ata, "Tarih-i Ata" cilt:3 s:121
Ziya Şakir Soho, "Tanzimat Döneminden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi" Çeltüt Matbaası İstanbul 1957 s: 77

¹⁰ Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'nin kuruluş ilanı için bakınız: Ayten Can Tunalı, Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma (1839-1876) yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003 s:17

Ahmet Yaramış, a.g.e. s:140

¹¹ Taht Kapısı veya Beyazıt Kapısı: Bu kapı bugün halen durmaktadır. Üniversite merkez binalarına giriş kapısı olarak kullanılan bu kapının üstünde orijinal şekliyle (Daire-i Umûr-ı Askeriye) yazısı vardır. Bakınız: Veli Şirin, "Asâkir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu ve Seraskerlik" Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2002 s: 62

sınıflarından görevlilerin belirlenmesinin ardından toplantı yeri düzenlenmiş, Şûrâ'da çalışacak hizmetçi ve diğer ihtiyaçlar belirlenmiştir. 28 Şubat 1837 (22. (Zi-l-ka'de 1252) tarihinde Şûrâ'nın ne zaman açılacağı kararlaştırılmıştır. Zi-l-hicce ayının ilk haftasında başta Serasker Halil Paşa¹² olmak üzere Şûrâ Reisi Mirliya Hayrettin Paşa, Asâkir-i Mansure Feriki Selim Paşa ile diğer Şûrâ görevlileri ve mülkiye memurlarının Şûrânın toplantı odasının (Beytü's-şûrâ) kapısında toplanmalarının ardından önceleri Seraskerin imamlığını yapmış olan Hafız Ali Efendi ve Şûrâ müftüsü İsmail Hakkı Efendi'nin dualarıyla Şûrâ'nın açılışı yapılmıştır. Şûrâ üyelerinin yerlerine oturmasından sonra Serasker Halil Paşa bazı nasihatlerde bulunmuş ve ardından kısa bir toplantı yapmıştır¹³.

Bu ilk toplantı sonrasında Şûrâ'nın işleyişini, karar sürecini, Şûrâ'da uyulacak teşrifat kurallarını ve Şûrâ'nın toplanma zamanını belirleyecek bir nizamnameye ihtiyaç duyulmuş ve II. Mahmut'a Şûrâ'nın kurulması önerisini getiren Selim Satı Paşa Şûrâ'nın nizamnamesini hazırlamakla görevlendirilmiştir.

¹² Damat Halil Rıfat Paşa, Hüsrev Paşa'nın kölelerindedir. Seraskerlikleri: Eylül 1836-Mart 1838, Temmuz 1839-Mayıs 1840 Bakınız: Veli Şirin, a.g.e. s:76-77, Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'nin kuruluşundaki girişimleri çok önemlidir. Bakınız: Ahmet Ata, a.g.e. cilt:3 s: 137

¹³ Takvim-i Vakayî Def'a 144, (5 Zi-l-hicce 1252/13.03.1837)

Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'nin kuruluş tarihi hakkında farklı görüşler de mevcuttur. Milli Savunma Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu eserde kuruluş tarihi olarak 1826 yılı verilmiştir (MSB, Osmanlı Ordu Teşkilatı Ankara 1999 s: 76) ; Ahmet Rasim, İstibdaddan Hakimiyet-i Milliyeye (İstanbul Vatan Matbaası 1342 – 1923 s: 208) adlı eserinde ve Ziya Şakir Soho (a.g.e. s: 24) eserinde 1252 Hicri senesini vermekte fakat net bir tarih bildirilmemektedir. Mehmet Seyitdanlıoğlu, Tanzimat Devrinde Meclis-i Valâ (1838-1868) adlı eserinde (TTK Ankara 1994 s: 24) ve Standford Shaw-Ezel Kural Shaw, “Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye adlı eserde (çev: Mehmet Harmanlı, e Yayınları I. Baskı 1982 s: 67), 24 Mart 1838 tarihini vermektedirler. Yine Ahmet Ata (a.g.e. cilt:3 s: 137 ve s: 294) ve Abdurrahman Şeref (Tarih-i Devlet-i Osmaniye cilt:II s:477) eserinde Şûrânın teşkili tarihini 1253 Muharrem'i olarak vermişlerdir. Takvim-i Vekâyî ile Ahmet Ata ve Abdurrahman Şeref'in bildirdikleri tarih arasında bir aylık bir fark bulunmaktadır.

Selim Satı Paşa 19 Şubat 1837 (11 Zi-l-hicce 1252) tarihinde Şûrâ'nın Nizâmnâmesini kaleme almıştır¹⁴. Nizâmnâme paragraflar halinde on bölüme ayrılmıştır.

Birinci Bölümde; Genel olarak askerlik işlerinin Şahsiyyat (Askerliğini bitirenlerin redife ayrılması, hak edenlerin emekli edilmesi, askere alma, eğitim, teftiş ve disiplin konuları), La-büddiyyat (askerlerin yiyecek , içecek, giyecek, kalacak yer ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanması konuları) ve Maliyyat (asker için gerekli levazım ve diğer ihtiyaçların alımı ve karşılığının sağlanması konuları) olmak üzere üç kısma ayrıldığı ve bu işlerin Serasker'e bağlı dairelerce yürütüldüğünden bahsedilmektedir¹⁵.

İkinci Bölümde; Dâr-ı Şûrâyı Askeri'nin hangi zorunluluklardan dolayı kurulduğundan bahsedilmektedir. Askerlik ile ilgili emir ve yasaklar dine ve akla uygun kanunlara dayanmakta iken bunların dışına çıkılması ve memurların tutarsız ve şahsi uygulamaları nedeniyle birçok sorunla karşılaşmıştır. Askerlik işlerinin belirli ve düzenli ilkeler çerçevesinde yürütülmesi, bu kuraldışı uygulamaların sakıncalarını ortadan kaldırmak için zorunludur. Bu da ancak bu işin ilgili kişilerin denetimi altına verilmesi ve sağlam kanunlar hazırlanması ile mümkündür. Bu şekilde hem ferdi uygulamalar ortadan kalkacak hem de tek elden kararlar alınacaktır. İşte tüm bunları gerçekleştirmek için Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri kurulmuştur¹⁶.

¹⁴ Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri Nizâmnâmesi için bakınız: Ahmed Cevad, Tarih-i Askeri-i Osmani cilt:I (İstanbul 1297) c. IV (İ.Ü.K, Tarih Yazmaları no: 6127 s: 61-66) ve Ahmet Ata cilt: 3 s:294-302 Bu metnin transkripsiyonu Ek'te verilmiştir.

¹⁵ Ata, a.g.e. cilt 3 s: 294

¹⁶ Ata, a.g.e. cilt 3 s: 294-295

Üçüncü Bölümde; Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri reis ve üyelerinin görevlerinden bahsedilmektedir. Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri’de askeri sınıfın ileri gelenlerinden en az bir kişi bulunmak zorundadır. Her mecliste bir reis bulunduğundan dolayı burada da akranlar arasından bir reis seçilecek ve Şûrâ’ya dair emir ve yasaklar ona hitaben çıkarılacaktır. Şûrâ usulünün birer birer uygulanması ve bu usule aykırı hareket edenlerin uyarılması ve cezalandırılması reisin görevlerindedir. Tartışılacak konuların çokluğundan dolayı toplantılar iki veya üç namaz vaktini kapsayacaktır. Şûrâ kararlarının dine uygun olup olmadığı hususunda tavsiyede bulunmak ve Şûrâ üyelerine dini görevlerinde önderlik yapmak için dini bilgileri bütün bir müftü ve onun yanına bir müezzin görevlendirilmiştir. Şûrâ’da meydana gelen tartışmalarda üyelerin soru ve cevaplarının kaydedilmesi zorunlu olduğunda emri altında iki mübeyyiz (müsveddeleri beyaza çeken kalem katibi) ve iki mukayyid (kayıt memuru) bulunan bir katip görevlendirilmiştir¹⁷.

Dördüncü Bölümde; toplantı yerinin özelliklerinden bahsedilmektedir. Bab-ı Seraskeri’de bulunan Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri, altı oda ve Şûrâ üyelerinin ihtiyaçları için ayrılan bir kilerden oluşmaktaydı. Odaların en büyüğü Beytü’ş-şûrâ adıyla görüşmelerin yapılması için, bir oda katiplere, bir oda Şûrâ tabiplerine, iki oda karakol ve hizmetçilere ayrılmıştır. Dâr-ı Şûrâ, askeri sınıfın merasim ve toplantı yeri olduğundan Beytü’ş-şûrâ’nın etrafı üyelere yeterli olacak kadar iskemle ve büyük bir sofra ile donatılmıştır¹⁸.

Beşinci Bölümde; Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri reisinin emri altında bulunan, bir yüzbaşı, bir mülazım, yeterli sayıda küçük rütbeli subay ve askerden oluşan ve

¹⁷ Ata, a.g.e. cilt 3 s: 295-296

¹⁸ Ata, a.g.e. cilt 3 s: 296

yirmi dört saatte bir görevlileri nöbet değiştiren bir karakol teşkil edilmesinden bahsedilmiştir. Karakol için şûrâ kapısı dışında bir yer ayrılmıştır. Karakol'un temel vazifesi, şûrâ'nın hazırlamış olduğu nizâmnâmeleri korumak ve şûrâ'ya işi gücü olmayan kimselerin girmemesine ve girip çıkanların sessiz ve saygılı davranmasına dikkat etmektir. Bunun için şûrâ'nın dış kapısına, şûrâ merdivenlerinin alt ve üst kısımlarına tüfenkli ikişer asker yerleřtirilmiřti¹⁹.

Altıncı Bölümde; Dâr-ı şûrâ-yı Askeri'nin her an temiz olması, tüm eşya ve aletlerin yerli yerinde bulunması için bir müdür ve onun emri altında bazı yardımcı ve hizmetçilerin görevlendirilmesinden bahsedilmiştir. Müdürün temel görevi, şûrâ salonunu temizletmek, eşya ve aletleri düzene koyup zarar görmelerini önlemek, şamdan, kandil ve soba gibi eşyaları temizleyip zamanında yakıp söndürmektir. Mum, yağ ve kömür gibi gerekli şeylerin alımı yine onun görevlerindendi. Bunlara dair elinden mühürlü senet alınarak gelir-gider muhasebesi ondan sorulacağından bu kişinin okuma yazma bilmesi zorunluydu²⁰.

Yedinci Bölümde; Dâr-ı şûrâ-yı Askeri'deki görüşmeler esnasında uyulması gereken kurallardan bahsedilmiştir. Toplantı esnasında, toplantı odasında kahve ve tütün içmek, salonda toplantıyı bölecek ve üyeleri rahatsız edecek hareketler yasaklanmıştı. Toplantılar devam ederken hizmetçiler kendilerine ayrılmış odada, salondaki görevliler de kendi oturacakları yerlerde oturmak zorundaydı. Bu kişilerin ve dışarıdan gelecek kişilerin salonda dolaşmaları ve tütün içmeleri aynı şekilde yasaklanmıştı. Hizmetçilerden biri salonla ilgili görevlerini devam ettirmek üzere toplantı odasının kapısının önünde beklemek,

¹⁹ Ata, a.g.e. cilt 3 s: 296-297

²⁰ Ata, a.g.e. cilt 3 s:297

diğer iki hizmetçi ise kendileri için ayrılmış odada oturmak ve saatte bir nöbet değiştirmek mecburiyetindeydi. Karakol yüzbaşısı, karakol ile ilgili işleri mülazıma bırakıp iki çavuş ile toplantı bitene kadar toplantı odasının kapısı önünde beklemek zorundaydı. Şûrâ üyelerinden bir ihtiyacı için toplantı odasından ayrılan kişinin, salonda başka kişilerle sohbet etmesi, kendileri için ayrılmış olan on beş dakikayı geçmesi ve teneffüs odasına üçten fazla kişinin toplanması yasaklanmıştı. Reis sözleri ile bunların aksinin ortaya çıkmamasına özen gösterecekti²¹.

Sekizinci Bölümde; Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'de reis ve üyelerin uymak zorunda olduğu teşrifât kurallarından bahsedilmiştir. Dâr-ı Şûrâ, resmi bir daire olduğundan ve görüşmelere bir an önce başlanması zorunluluğundan dolayı zaman kaybına yol açacak el, etek öpmek, el kavuşturup durmak ve bunlar için izin beklemek yasaklanmıştı. Üyeler Şûrâ reisinin haricinde başka hiç kimseyi ayağa kalkarak ve eli başa götürüp selam vererek karşılayamazdı. Sabah ve akşam selam vermek ve selamı yüksek sesle almak sadece Şûrâ reisine özel ayrıcalıklardı. Meclise giriş zamanıyla ilgili bu zorunlulukların haricinde toplantı devam ederken, içeri giren kişiyi ayakta karşılama ve eğilerek saygı gösterme de aynı şekilde yasaklanmıştı. Reis, Şûrâya geldiğinde kendisinden önce gelenler var ise tek elini kaldırarak sünnet olan selamı verecek ve üyeler de iskemlelerinden uzaklaşmadan ve eğilmeden selamı alacak ve hep birlikte yerlerine oturacaklardı. Ardından Şûrâ reisi iki elini kaldırarak sağ ve sol taraflarına tek bir selam verecekti. Meclise sonradan gelen kişiler eğilmeden selam verip yerlerine oturacak, Şûrâ reisi bunların selamını yüksek sesle, üyeler ise normal bir ses tonuyla alacak ve hemen

²¹ Ata, a.g.e. cilt 3 s:297-298

eldeki konuların görüşülmesine geçilecekti. Toplantı devam ederken bir ihtiyacı için dışarı çıkıp gelen kişiler selam vermeden görüşmelere katılacaktı. Eğer Şûrâ'ya çok önemli bir kişi gelirse, üyeler ona da iskemlelerinden uzaklaşmadan ayağa kalkarak ve eğilmeden selam verecekti. Bahsedilen bu teşrifât kuralları toplu olarak Şûrâ'ya girilmediği zamanlar için geçerliydi. Sonraki bölümde açıklanacağı gibi, Şûrâ üyeleri ikindiden önce toplanacağı ve hep birlikte salona girileceği için bu teşrifât usulüne de gerek kalmayacaktı²².

Dokuzuncu Bölümde; Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'nin ne zaman toplanacağı, üyelerinin ve görevlilerin toplantı odasında nerelerde oturacakları, görüşmelerin nasıl yapılacağı, kararların nasıl alınacağı ve alınan kararların onay için hangi makama sunulacağı açıklanmıştır. Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri olan Cuma ve Salı günlerinin haricindeki her gün ikindiden önce toplanacaktı. Üyeler birer ademle Şûrâ'ya gelecek ve Şûrâ müftüsünün önderliğinde namazlarını kılacak, ardından üyelerin yanındaki ademler kendileri için ayrılmış odaya, üyeler ise toplantı salonuna gideceklerdi. Şûrâ reisi toplantı salonunda en öndeki yere oturacaktı. Onun sağında Şûrâ müftüsü, reisin karşısında sağında mukayyidler ve solunda mübeyyizler bulunan Şûrâ katibi bulunacaktı. Üyeler, reisin sağ ve solundaki iskemleler hariç olmak üzere derecelerine göre kendileri için ayrılmış olan iskemlelere oturacaktı ve herkes yazı takımını önündeki sofraya koyup eldeki konuları görüşmeye başlayacaktı. Bir konu görüşülüp karara bağlandıktan sonra diğerinin görüşmesine başlanacaktı. Şûrâ reisi, görüşülecek konuları birer birer ve yüksek sesle okuyacak ve üyelerden bu konudaki görüşlerini bildirmelerini isteyecekti. Her üye, hiç kimseden çekinmeden fikirlerini söyleyecek, lehte veya

²² Ata a.g.e. cilt 3 s: 298-299

aleyhte serbestçe oy kullanabilecekti. Bir madde üzerinde herkesin birleşmesi şart değildi. Oy çokluğu da bir maddenin kabul edilmesi için yeterli idi. Şûrâ katibi, her gece tartışılan konuların kimin önerisi olduğunu ve oy kullanan kişilerin soru ve cevaplarını hazırlamış olduğu yazıya eklemek ve bu yazıyı Şûrâ tutanağına kaydetmek zorundaydı. Ayrıca tartışılan her maddeye ne sebeple karar verilmiş ise bunların özetlerini “kararlaştırılmış” ünvanıyla büyük bir kağıda yazmak ve ertesi gece Şûrâ üyelerinin dağılacağı zaman tutanağı ve kararlaştırılmış maddeleri tutanakta sözü ve oyu bulunan üyelere mühürletmek zorundaydı. İşte bu tutanak ve kararlaştırılmış maddeler Şûrâ reisi tarafından Bâb-1 Seraskeri’ye ve oradan padişaha sunulacaktı. Padişahın onayından sonra Bâb-1 Seraskeri’ye iade edilecekti. Eğer padişah tarafından beğenilir ve feshine dair bir emir ve irade çıkmazsa kararlaştırılmış maddeler kanun hükmünde kabul edilecekti. Bâb-1 Seraskeri’den gereken emirler çıkarılacak ve ilgili yerlere gönderilecekti. Kararlaştırılmış maddeler Kanûnnüvisân Kalemî’ne gönderilecek ve ilgili kanunlara eklenecekt²³.

Onuncu Bölümde; Şûrâ üyelerinin kişilikleri hakkında olumlu bir tablo çizilerek bu kişilerin olumsuz hareketlerden uzak durmaları gerektiği belirtilmiştir. Önceden de açıklandığı gibi savaş emrinin en faziletli ibadet ve Dâr-1 Şûrâ’nın bu emre temel olmasından dolayı Şûrâ’ya memur olmak hem dinen hem örfen şerefli bir vazife idi. Şûrâ üyeleri görevlerine iyi niyetle devam etmeli ve üzerlerine düşeni en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmalıydı. Üyeler vakit geçirmek veyahud yersiz bahaneler öne sürerek tatil yapmak gibi olumsuz durum ve hareketlerden kaçınmak zorundaydı. Üyelerin, görüşmeler süresince dile

²³ Ata, a.g.e. cilt 3 s: 299-301

getirdikleri düşünce ve fikirleri sadece doğruyu ortaya çıkarmaya yönelik olup, söz benim olsun diye ısrar etmek veya birilerine zıt hareket olmasın diyerek onlara yararlanmaya çalışmak gibi hareketlerden de uzak durmak zorundaydılar. Hele levazım satın alınması, atama, terfi gibi nazik konular çok olacağından bunlardan yararlanmaya çalışmak din ve devlet menfaatlerini ayaklar altına almak olacağından Şûrâ üyeleri bu zararlı faaliyetlerden uzak durmak mecburiyetindeydi. Şûrâ üyeleri yeteneklerini din ve devlet menfaatleri için kullanacak; kötü niyet, koruma, kin ve iki yüzlülük gibi davranışlardan bilhassa kaçınacaklardı. Şûrâ'ya müracaat eden kişiler ile dışarıda görüşmek gibi suçlardan uzak ve temizdirler. Mecliste konuşulan önemli meseleleri devlet sırrı olarak saklayacak ve dışarıdan hiç kimseye bildirmeyeceklerdi²⁴.

1.3 Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri ve Dâr-ı Şûrâ-yı Hassa

Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'nin kurulmasından kısa bir müddet sonra Nisan 1837'nin (Muharrem 1253) ilk günlerinde Hassa askerlerinin levâzım, mühimmât ve sair ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Selimiye kışlasında toplanacak bir meclis-i şûrâ-yı askeriye kurulması konusunda Serasker Damat Halil Rıfat Paşa'nın sunmuş olduğu bir müzekkire ardından bu konuda padişah iradesi çıkmıştır. Ardından Şûrâ üye ve görevlilerinin belirlenmesi işine girilmiştir. Dâr-ı Şûrâ-yı Hassa olarak adlandırılan bu şûrâda görüşmelere katılacak, alınan kararların dine uygun olup olmadığı konusunda fikir bildirecek ve Şûrâ üyelerinin dini görevlerini yerine getirmelerinde önderlik yapacak olan Şûrâ müftüsünün maaşı 1500 guruş, Şûrâ'daki görüşmelerin kayıtlarını tutacak katibin maaşı 1350 guruş, katibin emri altında bulunan iki mübeyyiz ve iki mukayyidin her birinin maaşı 500 guruş, Şûrâ'nın iç

²⁴ Ata , a.g.e. cilt 3 s: 301-302

hizmeti ile ilgilenecek Şûrâ müdürünün maaşı 500 guruş ve müdürün emrinde bulunan üç yardımcını her birinin maaşı 250 guruş olarak tespit edilmiştir²⁵.

Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'nin yanında Dâr-ı Şûrâ-yı Hassa'nın kuruluşu Hassa askerlerinin imtiyazlı konumundan kaynaklanmaktadır. Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri (diğer ismiyle Bâb-ı Seraskeri Dâr-ı Şûrâsı), Mansure Ordusu, Topçu, Top Arabacıları, Cebahane, Humbaracı ve Lağımcı Ocaklarına yönelik uygulamalarla uğraşırken, Dâr-ı Şûrâ-yı Hassa sadece Hassa Ordusuna ait işleri görüşmek için kurulmuştu. Teşkilatları birbirine benzeyen bu iki şûrânın varlığı, aslında askerî işlerin tek elden yürütülmesi düşüncesine tersti. Bundan dolayı Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri ve Dâr-ı Şûrâ-yı Hassa 1838 senesi ortalarında birleştirilerek Dâr-ı Şûrâ-yı Hassa lağv edilmiştir. Hassa Dâr-ı şûrâsının vazife ve katipleri Bâb-ı Seraskeri'ye nakil olunmuştur. Hassa müftüsü Şehri Hoca Hafız Efendi, Bâb-ı Seraskeri Dâr-ı Şûrâsına nakl olunup oranın müftüsü İsmail Hakkı Efendi ve Hassa başkatibi Sadi Efendi açıkta kalmıştır. Mansure başkatibi Servet Efendi asâkir-i muntazama başkatibi namıyla yeniden tayin kılınmıştır²⁶.

Fakat bu iki şûrânın birleşmesi uzun süreli olmamış ve Dâr-ı Şûrâ-yı Hassa yeniden kurulmuş ve bağımsız bir meclis olarak çalışmıştır. 1843 yılında askeri sistemin yeniden düzenlenişine kadar, bu iki meclis görevlerini sürdürmüşlerdir. 1843 düzenlemesi ile ordular kurulmuş ve bu orduların ihtiyaçlarını karşılama işi, genişletilmiş olan Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'ye bırakılmıştır.

²⁵ Cevdet Askeriye 7536 , 10634

²⁶ Hassa Dâr-ı Şûrâsının ilgası hakkında bakınız: T.V Defa 164. (11 Safer 1254 /06.05.1938) ve Ahmet Lütfî Efendi, a.g.e cilt 4-5 s: 927-928

Dâr-ı Şûrâ-yı Hassa reisi, padişah onayıyla atanırdı. Reis, askeri işler ve taşra konularında yeterli bilgiye sahip bir kişi olmak zorundaydı²⁷.

Hassa Ordusu'ndaki asker ve subayların yiyecek, giyecek, içecek, yatacak yer ve sağlık ihtiyaçlarını karşılamak asker ve subayların özlük işlerine dair sorunları görüşüp çözüme bağlamak gibi önemli görevleri yerine getiren Dâr-ı Şûrâ-yı Hassa, Hassa Ordusu haricindeki asker ve subaylara ait işleri görüşen Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri gibi çalışmış ve kararlar almıştır. Hassa Ordusu'nda bazı yeni bölüklerin tertibi, hassa taburlarının nakli konularındaki bazı kararları dönemin resmi gazetesinde de yayınlanmıştır²⁸.

1.4 Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'de Görüşmeler

Osmanlı Ordusu ile ilgili bütün sorunları çözüme kavuşturmak ve Avrupalı devletlerin askerlik sistemlerini inceleyerek Osmanlı Ordusu'na uygun düzenlemeler yapmakla görevli Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri, daimi bir komisyon şeklinde teşkilatlandırılmıştı. Şûrâ'nın kuruluş ilanı ardından burada görüşmelere katılacak askeri ve sivil üyeler belirlenmiştir. *“Buna göre; Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri, on iki zabitan ve iki sivil memurdan oluşuyordu. Şûrâ'nın asker üyeleri, Osmanlı Ordusu'nun tüm kısımlarını temsil etmekteydiler. Mirliva rütbesine haiz iki mirliva vardı ve bunlardan birisi Şûrâ reisi idi. Piyade, Süvari, Topçu, Humbaracı ve Lağımçı teşkilatlarının her biri miralaylar tarafından temsil ediliyorlardı. İki sivil üyeden birisi, Şûrânın kararlarının dinen uygun olup olmadığı hususunda tavsiyede bulunan*

²⁷ T.V. Def'a 217, (24 Zi-l-hicce 1256 / 17.02.1841)

²⁸ T.V. Def'a 243, (Gurre-i Cemazi-el-ahir 1258 / 10.07.1842) Süvari Asakir-i Hassa-i Şahane Birinci Liva Birinci Alayının bir bölüğünün tamamen siyah araptan oluşturulması ve subayların da kendi içlerinden seçilmesine yönelik karar.

T.V. Def'a 244, (29 Cemazi-el-ahir 1258 / 07.08.1842) Beyrut – İstanbul arası asker nakli

“Şûrâ-yı Askerî Müftüsü”, diğeri ise alınan kararları uygun bir şekilde yazan ve toplantı tutanağına kaydeden “Şûrâ-yı Askerî Katibi” idi²⁹.” Bütün bu üyeler Şûrânın açılışında Kuran-ı Kerim üzerine yemin ederek (arz-ı teminat) görevlerine başlamışlardı³⁰.

Seraskerliğe yardımcı bir kurum olarak yapılandırılan Dâr-ı Şûrâ, Eski Saray’ın Beyazıt Kapısı’nın sol tarafındaki binada toplanmaya başladı. Altı odadan oluşan bu binanın en büyük odası Beytüş-Şûrâ namıyla toplantı salonu olarak batı tarzında düzenlenmişti. *“Bütün bu azalar, büyük salonda, yeşil çuha örtülü yuvarlak bir masanın etrafında otururlar, ekseriye de salonun duvarları kenarındaki güvez rengi çuha kaplı minderler üzerine bağdaş kurup oturarak müzakerelerde bulunurlardı³¹.”* Dâr-ı Şûrâ, cuma ve salı günlerinin haricinde her gün toplanırdı. Üyeler, ikindiden önce Şûrâ’ya gelir, namazlarını birlikte kılar ve ardından görüşmelere başlardı. *“Öğleden önce muntazaman askeri görevlerini yerine getiriyorlardı³².”*

Şûrâ’nın nizâmnâmesinde acilen çözüme kavuşturulması gereken konuların çokluğundan bahsedilmiştir. Askerliğin belirli bir süreye bağlanması, asker alımındaki haksızlıkları giderecek yeni bir asker alımı kanununun hazırlanması, orduların ihtiyaçlarının önceden tespit edilmesi, yeni birliklerin oluşturulması, bunların ihtiyaçlarının belirlenmesi ve askerlerin talim ve terbiyesi için düzenlemeler yapılması gibi konular acil konulardandı. Dâr-ı Şûrâ’da toplantılar görüşülecek bu tür konuların çokluğundan dolayı iki veya üç namaz vaktini

²⁹ Ahmet Yaramış, a.g.e s: 139-140

³⁰ Ata, a.g.e cilt:3 s: 123

³¹ Soho, a.g.e s:78

³² Ahmet Yaramış, a.g.e s:140

kapsayacaktır. Bunun için hem Şûrâ üyelerine dini görevlerinde önderlik yapmak ve hem alınan kararların dine uygun olup olmadığı hususunda fikir bildirmek için bir müftü ve ona yardımcı bir müezzin görevlendirilmişti. Yine aynı şekilde Şûrâ üyeleri için akşam yemeğinin hazırlanma işi ile uğraşan bir müdür görevlendirilmişti³³.

Şûrâ'da meydana gelen tartışmalarda üyelerin soru ve cevaplarının kaydedilmesi zorunlu olduğundan emri altında iki mübeyyiz ve iki mukayyid bulunan bir de katip görevlendirilmişti.

Bütün bu bilgiler ışığında Şûrâ üye ve görevlilerini şu şekilde gösterebiliriz.

³³ Ata, a.g.e cilt 3 s:122

³⁴ Üyeler için bakınız: Ahmet Ata cilt 3 a.g.e s:121, Ahmet Yaramış, a.g.e s: 140, Soho, a.g.e s:78 Müdürün emri altında üç kişi bulunuyordu. Katip Mustafa Vehbi Efendi'nin emri altında iki mübeyyiz ve mukayyid bulunuyordu. Mübeyyizler: Aziz Efendi ve Kerami Efendi, Mukayyidler; Hacı Kami Efendi ve Tayyazade Ahmet Ata.

Üye:Humbaracı Miralay Niyazi Bey

Üye:Humbaracı Miralay Ahmed Bey

Üye: Lağımcı Miralay Ahmed Bican Bey

Üye: Lağımcı Miralay Kamil Bey

Sivil Üye:

Müftü: İsmail Efendi

Şûrâ üyeleri ikindi namazını birlikte kıldıktan sonra, toplantı salonuna geçip rütbelere göre kendileri için ayrılmış iskemlelere oturacak ve ardından görüşmelere başlanacaktı. *“Meclis üyeleri ilk başlarda resmi görevlerini yürütürken bu toplantılara katılıyorlardı, ancak sonraları tüm zamanlarını mecliste geçirmelerine izin verildi. Bir süre sonra yalnız kendilerine verilen konuları görüşmekte kalmayıp, aksine bir tahrirat olmaması nedeniyle önemli saydıkları konuları da görüşmeye başladılar³⁵.”* Şûrâ’da görüşülen konuları şu şekilde sıralayabiliriz.

- 1.Askerlik süresini belirleme
- 2.Haksızlıkları ortadan kaldıracak adil bir asker alım kanunu
- 3.Askerlerin yiyecek, içecek ve kalacak yer ihtiyaçlarının karşılanması
- 4.Harp levazımı alımı (silah, teçhizat)
- 5.Askerlerin sağlık ihtiyaçları
- 6.Asker ve subayların eğitim-öğretimi
- 7.Askerlerin ve subayların özlük işleri
- 8.Asker ve subayların yargılanması

³⁵ Shaw,a.g.e s: 67

9.Yeni birlik ve taburların teşkili

10.Avrupalı devletlerin askerlik sistemlerini inceleme ve Osmanlı Ordusuna yönelik düzenlemeler yapma

11.Askeri nizamların uygulanmasının teftişi³⁶

Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri’de toplantılar devam ederken üyelerin tütün ve kahve içmeleri, toplantıyı bölecek ve zaman kaybına neden olacak hareketlerde bulunmaları yasaklanmıştı. Şûrâ’da bir konu görüşülüp karara bağlandıktan sonra diğerlerinin görüşülmesine geçilecekti. Şûrâ reisi görüşülecek konuları birer birer ve yüksek sesle okuyacak ve üyelerden bu konudaki görüşlerini bildirmelerini isteyecekti. Her üye, hiç kimseden çekinmeden fikirlerini söyleyecek, lehte ve aleyhte serbestçe oy kullanabilecekti. Üyelerin görüşmeler esnasında dile getirdiği düşünce ve fikirleri sadece doğruyu ortaya çıkarmaya yönelikti. Üyeler söz benim olsun diye ısrar etmek veya birbirlerine zıt hareket olmasın diyerek birilerine yaranmaya çalışmak gibi olumsuz hareketlerden sakınmak zorundaydı.

Şûrâ’daki görüşmelerde bir madde üzerinde herkesin birleşmesi şart değildi. Oy çokluğunda bir maddenin kabul edilmesi için yeterli idi. Şûrâ katibi, her gece tartışılan konuları kimin önergesi olduğunu ve oy kullanan kişilerin soru ve cevaplarını hazırlamış olduğu yazıya eklemek ve bu yazıyı Şûrâ tutanağına kaydetmek zorundaydı. Ayrıca tartışılan her maddeye ne sebeple karar verilmiş ise bunların özetlerini “kararlaştırılmış” unvanıyla büyük bir kağıda yazmak ve ertesi gece Şûrâ üyelerinin dağılacağı zaman tutanağı ve kararlaştırılmış maddeleri tutanakta sözü ve oyu bulunan üyelere mühürletmek zorundaydı. İşte bu tutanak ve

³⁶ Ayrıca Ziya Şakir SOHO (a.g.e s: 77) Şûrâ’nın harp ilan etmek ve sulh akdeylemek ile de görevli olduğu konusunda bazı kişilerin abartılı rivayetlerinin olduğunu belirtmiştir.

kararlaştırılmış maddeler şûrâ reisi tarafından Bâb-ı Seraskeri'ye sunulacaktı³⁷.
“Serasker kendi düşüncelerini de ekleyerek onay için padişaha sunacaktı. Onay alınırsa karar kesinleşecekti. Böylece yapılacak düzenlemeler bir veya birkaç kişinin düşüncesi doğrultusunda değil, bilgili ve yeterli birçok kişinin görüşü alındıktan sonra hayata geçirilecekti³⁸.” şûrâ'nın iki kararını örnek olarak ekte veriyoruz³⁹.

Bilindiği gibi Dâr-ı şûrâ-yı Askeri Seraskerliğe yardımcı bir kurum olarak kurulmuştur. Fakat gerçekte şûrâ'nın teşkili, seraskerin otoritesine önemli bir sınırlama getirmişti. Serasker şûrâ'nın kararlarını geçersiz kılamazdı. Bununla birlikte şûrâ kararları kanunlaştıktan sonra bu kanunların tatbiki görevi seraskerlere verilmişti. “Dâr-ı şûrâ-yı Askeri'nin teşkili, Seraskerliği teknik ve mesleki bir makam olmaktan büyük nispetle çıkarmıřtır⁴⁰.”

24 Mart 1838 tarihinde Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin⁴¹ kurulması ile Dâr-ı şûrâ-yı Askeri'nin aldığı kararların onayı sürecinde bir değişiklik olmuştur. Çünkü şûrâ'nın kararlarını içeren mazbatalar Serasker aracılığı ile bu kuruluşa gönderilmeye başlanmıştır. Meclis-i Valâ'nın asıl görevi Dâr-ı şûrâ-yı Babialı ve Dâr-ı şûrâ-yı Askeri'de ele alınan dahili, harici, mali ve askeri konular hakkında hazırlanan mazbataları tekrar görüşmek, eksiklerini tamamlamak ve değişecek kısımları varsa bu değişiklikleri padişaha arz etmektir. Üyelerin serbestçe fikirlerini

³⁷ Ata, a.g.e cilt 3 s: 299 - 301

³⁸ Ayten Can Tunalı, a.g.e s:17

³⁹ Cevdet Askeriye 30616, BOA Kanunname-i Asker Defteri no:4. Son belge Ayten Can Tunalı'nın basılmamış doktora tezinden alınmıştır. Tunalı'nın eserinde Osmanlıca metin fotokopi olarak verilmiştir. Biz bu metnin transkripsiyonunu da veriyoruz..

⁴⁰ Veli şirin, a.g.e s:62.

⁴¹ Bu konudaki önemli çalışmalar için bakınız: Mehmet Seyitdanlıoğlu, Tanzimat Devrinde Meclis-i Valâ (1838 – 1868) Ankara 1994; Ali Akyıldız, Tanzimat Döneminde Osmanlı Merkez Teşkilatı'nda Reform (1836 – 1856) Eren yay. İst. 1993

söyleyebildiği bu meclisin kurulması ile yasama alanındaki sorunların çözümü amaçlanmıştı. “24 Mart 1838’de kurulan Meclis-i Valâ bu yetkisini kuruluşunu izleyen ilk yıl pek verimli çalışmadığından kullanamadı. Ancak Tanzimat Fermanı’nın ilanıyla birlikte ”kavanin-i mukteziye”nin yapılması görev ve yetkisi ile donatıldı⁴².” “Bu yeni meclis, bir üst meclis olarak Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri’nin üzerinde düzenlenmiş olduğu için Şûrâ’da alınan kararlar Meclis-i Valâ’ya gönderilecekti. Meclis-i Valâ da gönderilen bu hususu müzakere edecek ve padişaha arz edilmek üzere, Şûrâ’nın layihasıyla birlikte mazbatasını hazırlayacaktı. Padişah da arz edilen yeni yasa tasarısını uygun bulursa, onaylayarak yürürlüğe koyacaktır⁴³.” Meclis-i Valâ’da askerlik ile ilgili konuların görüşülmesinde bu alanda bilgili kişilere ihtiyaç duyulmuş ve askeri sınıfın ileri gelenlerinden bazı kişiler bu meclise üye olarak atanmışlardır⁴⁴. Bazen de Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri a’zaları Meclis-i Valâ da üye olarak görevlendirmişlerdir⁴⁵.

Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri, hazırlamış olduğu layihayı doğrudan padişaha arz etme yoluyla, Meclis-i Valâ’yı atlamaya çalışmıştır. Fakat, yasama erkinin işleyişine ters olan bu girişimler hoş karşılanmamış ve layihalar Şûrâ’ya geri gönderilmiştir.

1.5 Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri Tercüme Odası

Osmanlı Devleti, Avrupa devletleri karşısındaki güçsüzlüğünü ilk önce askeri alanda anlamıştır. Bunun ardından Osmanlı Ordusu’nda ıslahat girişimleri başlamış; İngiltere, Fransa ve Prusya’dan subay ve teknik elemanlar getirilmiştir.

⁴²Seyitdanlıoğlu, a.g.e s:117

⁴³ Ahmet Yaramış, a.g.e s:142

⁴⁴ T.V Def’a 292 (7 Şevval 1261 / 09.10.1845) ve Def’a 297(18 Safer 1262 / 15.02.1846), Ahmet Lütfî, a.g.e cilt: 6-7-8 s: 1236

⁴⁵ T.V Def’a 565 (15 Rebi-ül-evvel 1275 / 20.10.1858).Ahmet Lütfî, a.g.e cilt : 6-7-8 s: 1156.

Fakat bu perakende girişimlerin sonucu orduda köklü bir değişiklik olmamıştır. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra kurulan Asâkir-i Mansure Ordusu'nun Avrupa devletleri orduları gibi talimli ve düzenli bir ordu olmasına yönelik çalışmalar başlamıştır. Yeni orduda acilen çözüme kavuşturulması gereken sorun talim birliğinin sağlanmasıydı. *“Talim birliğinin sağlanması için talimnameler yapılp dağıtılmalıydı. Lütfi'ye göre ilk olarak İtalyan lisansından çevrilen bir talimname yeterli sayıda tab' ettirilerek dağıtılmıştır⁴⁶.”* Ancak bu girişimde orduda eğitilmiş subay eksikliğinden dolayı başarısız olmuştur. Fakat tercüme faaliyetleri devam etmiştir. 1837 yılında tüm Osmanlı Ordusu'na yönelik düzenlemeler yapmak amacıyla kurulan Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'nin emri altında bir Tercüme Odası kurulmuştur⁴⁷. Tercüme Odası'nın görevi, her ferdin mükellef olduğu askerliğin süresini belirleme ve askerlik sisteminin yeniden düzenleme çalışmalarıyla uzun süreden beri uğraşan Fransa ve Prusya devletlerinin usul ve nizâmlarından Osmanlı Ordusu'na uygun olanları tercüme etmek ve bu tercüme görüşülmesi için Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'ye sunmaktır. Tercüme Odası'na ilk önce Ermeni asıllı Serpuş ve Rum asıllı Aleko adlı Osmanlı vatandaşları mütercim olarak atandılar. Fakat bunların Fransızca olan evrakı tercüme etmekten başka işlere yetenekleri olmadığından dolayı başlı başına Dâr-ı Şûrâ maiyetinde olmak üzere teknik, edebiyat, tıp, matematik ve

⁴⁶ Tuncer Baykara, Osmanlı Reformunun ilk zamanları; Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması ve ilk Tatbikat, Tarih İncelemeleri Dergisi sayı : 10 İzmir 1993 s:7

Bununla birlikte Yzb. Necdet Berkay, Yeniçerilerin Yok edilmesini ve Ordumuzun Yeniden Kurulup Gelişimi, Genelkurmay Basımevi Ankara 1949 s:14, de ilk defa olarak Fransızca'dan talimnamelerin Türkçe'ye çevrildiğini belirlemektedir.

⁴⁷ Tercüme Odası'nın kuruluşu hakkında bakınız: T.S.K Tarihi cilt 3 Kısım 5 (1793-1908) Genelkurmay Basımevi s:199; Musa Çadircı Anadolu'da Redif Teşkilatı'nın Kuruluşu, Tarih Araştırmaları Dergisi cilt: 8-12 sayı: 14 – 23 s:65; Veli Şirin a.g.e s:62'de BOA Hatt-ı Hümayun 50912; E. Z Karal, a.g.e cilt:6 s:157; Em. Tugg. Muzaffer Öz, Yeniçeri Ordusunun Kaldırılmasından Sonra Osmanlı Ordusundaki Gelişmeler, Askeri Tarih Bülteni sayı 29 Ağustos 1990 s: 17

yabancı dillerin her birinde ihtisas sahibi olan Hacı Reşid Efendi, Osman Efendi ve Nureddin Efendi yardımcı olarak tayin edildiler⁴⁸. Hacı Reşid Efendi, Osman Efendi ve Nureddin Efendi yapılan tercümeleri kontrol etmekle görevlendirildi.

1838 senesinde Bab-1 Seraskeri’de Mirliiva Ali Paşa livasında Alay Emmini Ömer Bey ile Reşid Paşa Livasında Binbaşı Mehmet Ağa lisan bildiklerinden dolayı tercüme odasına alındılar. Ömer Bey’e kaymakamlık, Mehmet Ağa’ya alay emniyeti rütbeleri verildi⁴⁹.

Aralık 1841-Ocak 1842 (Zi-l-ka’de 1257) yılında Tercüme Odası’nın maiyetinde altı mütercim ve dört katip bulunmaktaydı. Tercüme Odası’nın müdürü mütercim Aleko Bey’di. Diğer mütercimler, Ruhuyiddin Efendi, Cemaleddin Efendi, Nuri Efendi, Mösyö Avanos, Mösyö Manol’du. Katipler, birinci katip Edhem Efendi, Afif Efendi, Eşref Efendi, Mehmet Hulusi Efendi idi. Aleko Bey’e 3500 guruş, Ruhuyiddin Efendi’ye 1500 guruş, Cemaleddin Efendi’ye 550 guruş, Nuri Efendiye 1000 guruş, Mösyö Avanos’a 1250 guruş, Mösyö Manol’a 1250 guruş, birinci katip Edhem Efendi’ye 750 guruş, Afif Efendi’ye 750 guruş, Eşref Efendi’ye 500 guruş, Mehmet Hulusi Efendi’ye 300 guruş maaş ödenmekteydi⁵⁰.

Tercüme Odası’nda çalışan bu mütercim ve katiplerin maaşları, müdür Aleko Bey’in mühürü bulunan tahrir onayladıktan sonra ödenirdi. Ayrıca Odada kullanılacak kağıt masrafı, kitapların ciltlenmesi, katiplerin çeşitli harcamaları da Dâr-ı Şûrâ denetimdeki askeri debboy tarafından karşılanırdı⁵¹.

⁴⁸ Ata, a.g.e cilt 3 s:122.

⁴⁹ T.V Def’ a 174, Ahmet Lütüf, a.g.e cilt: 4-5 s:945

⁵⁰ Cevdet Askeriye 8129, 18229

⁵¹ Cevdet Askeriye 30616, Bu belge, Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri’de bulunan askeri debboyun varidat ve mesarifatının müfredatı defterini içeren R 1255(Mayıs 1839) tarihli bir mazbatadır.

Damat Halil Rıfat Paşa, seraskerliği döneminde⁵² askerlik hizmetinin süresinin belirlenmesi ve diğer askeri düzenlemeler hususlarında bilgiler içeren Almanca bir kitap ele geçirilmiştir. Osmanlı Ordusu'ndaki askerlik müddetini yeniden belirlemeyi düşünen Osmanlı devlet adamları bu kitabın gerçekten önemli bir sorunun çözümünde yararlı olacağını düşünmüş ve kitabın acilen tercüme edilmesini istemiştir. Tercüme görevi Almanca'yı oldukça iyi bilen, astronomi, geometri ve coğrafya gibi bilimlerde yeterli bilgisi olan Binbaşı Ömer Ağa'ya verilmiştir. Kendisinin yazma konusunda sorun yaşadığını bildirmesi üzerine bir katibe ihtiyaç duyulmuş, tahrirat müdürü Mehmed Efendi'nin ihtarı ve Selim Satı Paşa'nın onayıyla Ahmet Ata bu göreve getirilmiştir. Ahmet Ata ve kendisine yardım eden Selim ve Hulusi Beylerin çalışmaları ile tercümedeki imla hatası düzeltilmiş, tercüme temize çekilmiş ve ciltlenmiştir. Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'de görüşülmek üzere Ahmet Ata'ya verilen tercüme, Hassa Feriki Süleyman Paşa'nın eline geçmiş ve Paşa bu tercümeyi kendi malı gibi kullanmıştır⁵³. 1843 (1259) senesinin başında askeri düzenleme yapılması kararlaştırılmıştı. İşte bu tercüme, 6 Eylül 1843'de yapılan düzenlemeye kaynak teşkil etmiştir.

Osmanlı Ordusu, ilerleyen yıllarda da Avrupa devletleri ordularının usul ve nizamlarının tercüme edilmesi yoluyla düzenlenmeye çalışılmıştır. Daha önce daire-i askeriyece⁵⁴ Fransa Askeri Kanunu'ndan tercüme edilen bir askeri ceza kanunname-i hümayûnu kaleme alınmış ise de, suçların derecelerine göre cezaların düzenlenmesi

⁵² Seraskerlikleri Eylül 1836-Mart 1838, Temmuz 1839-Mayıs 1840

⁵³ Ahmet Ata, a.g.e cilt 3 s:124 ve 126

⁵⁴ Daire-i askeriyeden kasıt Bab-ı Seraskeri'dir.

ve asıl Ceza Kanûnnâme-i Hümâyûnu⁵⁵ ile uyumu konusunun özel bir komisyondan geçirilmesi gerekli görülmüş ve Ceza Kanûnnâme-i Hümâyûnu da Ahmet Cevdet Paşa'nın kaleminden çıktığından bu komisyonda onunda bulunması gerekli görülmüştür. Fuad Paşa'nın başkanlığında askeri ileri gelenlerin ve Dâr-ı Şûrâ a'zalarından bazılarının ve Ahmet Cevdet Paşa'nın katılımıyla toplanan komisyonda, adı geçen Askeri Ceza Kanûnû'ndaki eksikler tamamlanmış ve ardından onay için padişaha sunulmuştur. İrade-i seniyye çıktıktan sonra basılmış ve ilan edilmiştir⁵⁶.

Tercüme Odası'nın haricinde, tercüme faaliyetlerinde bulunan bir diğer önemli kuruluş, Ceride-i Askeriye'dir. Fuad Paşa tarafından 1864 yılında çıkarılmaya başlanan bu gazete özellikle yabancı basında yer alan önemli askeri olay ve düzenlemeleri tercüme etmiş ve yayınlamıştır. Prusya Askerinin kullandığı iğneli tüfekler ve özellikleri⁵⁷, Almanya'nın kuzey ordusunda yapılan yeni düzenleme⁵⁸, Fransa Askerî Düzenlemesi⁵⁹, Fransız Ordusu'nda Şansö tüfeklerinin kullanılmaya başlanması ve bu tüfeklerin özellikleri⁶⁰, Fransa'da kur'a usulünün uygulanması⁶¹,

⁵⁵ 1851 tarihli Kanun-ı Cedid istenen sonuçları veremeyince Batı ülkelerinde uygulanan ceza hukuku prensiplerini içeren bir ceza kanunu hazırlamak üzere Ahmet Cevdet Paşa'nın başkanlığını yaptığı, Meclis-i Al-i Tanzimat'ın sekiz üyesinden oluşan bir komisyon görevlendirilmiştir. 9 Ağustos 1858'de, 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu'nun hemen aynen tercümesinden ibaret olan Ceza Kanûnnâme-i Hümâyûnu hazırlandı. Bakınız: Prof. Dr. Gülnihal Bozkurt, Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi, TTK Ankara 1996 s:100

⁵⁶ Ahmet Cevdet Paşa, Ma'ruzat Yay. Haz. Dr. Yusuf Halaçoğlu Çağrı Yay. İst. 1980 s:110.

⁵⁷ Ceride-i Askeriye Sayı 140 (12 Cemazi-el-evvel 1283/22.09.1866)

⁵⁸ Ceride-i Askeriye Sayı 167 (23 Zi-l-ka'de 1283/30.03.1867)

Sayı 168 (1 Zi-l-hicce 1283/06.04.1867)

Sayı 169 (8 Zi-l- hicce 1283/13.04.1867)

⁵⁹ Ceride-i Askeriye Sayı 174 (14 Muharrem 1284/18.05.1867)

⁶⁰ Ceride-i Askeriye Sayı 232 (7 Rebi-ül-evvel 1285/28.06.1868)

⁶¹ Ceride-i Askeriye Sayı 238 (20 Rebi-ül-ahir 1285/09.08.1868)

Fransa’da yeni askeri düzenleme⁶², İngiltere’de asker için silah seçilmesi⁶³ gibi konular bu gazetede sık sık yayınlanmıştır.

1.6 Tânzimat ve Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri

“Mahmut II devrinde, Yeniçeri ordusu kaldırıldıktan sonra kurulan Asakir-i Mansure, tıpkı Nizam-ı Cedid ordusu gibi, yapı ve kadro bakımından Doğulu, silah ve eğitim yönünden Batılı bir ordu oldu. Geliştikten sonra Nizamiye ismi verilen bu yeni orduya asker alma usulü çok sert ve kaba idi. Evli olsun, bekar olsun, milletin gençleri vilayetlerde yakalanıp elleri kelepçeleniyor ve en yakın kasabaya sürükleniyorlardı; orada başkalarının da kendilerine katılmalarını beklerken pislik içinde hapis hayatı geçiriyorlardı. Sonra, deniz kıyılarındaki kasabalara götürülerek gemilere bindiriliyor ve deniz hastası olarak ve vatan hasreti çekerek perişan bir durumda İstanbul’a çıkarılarak hayatları müddetince hizmet etmek üzere ordu alaylarına ve harp gemilerine gönderiliyorlardı. Bu şekilde askerlik hizmeti, bir dereceye kadar kürek mahkumiyetini andırmakta idi⁶⁴.” “Eşit haklara dayanmayan, kayırma ve suistimallere olabildiğince açık ve müsait olan bu şekilde asker alma sistemi, doğal olarak halkta bir bezginlik ve hoşnutsuzluğa sebep olmaktaydı⁶⁵.”

Asker alımındaki bu haksızlıklar ve askerlik müddetinin çok uzun oluşu 3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat Fermanı’na da yansımıştır.

⁶² Ceride-i Askeriye Sayı 210 (30 Ramazan 1284/25.01.1868)

⁶³ Ceride-i Askeriye Sayı 270 (8 Zi-l-hicce 1285/22.03.1869)

⁶⁴ E. Z. Karal, a.g.e. cilt:V s: 178 ayrıca bakınız: Ziya Şakir Soho, a.g.e. s: 28

⁶⁵ Faruk Aydın, Tanzimattan Sonra Asker Alma Kanunları (1839-1914) Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994 s: 3 Ayrıca askerlik sisteminin olumsuzluğu hakkında bakınız: Ata, a.g.e cilt 3 s: 123-124 Ahmet Lütfi Efendi, a.g.e cilt. 6-7-8 s:1144-1145

Fermanda özetle,

1.Vatanın korunması için asker verilmesinin bir vatandaşlık borcu olduğu,

2.Bugüne kadar yapılan asker alımlarında çok ciddi ve büyük haksızlıkların yapıldığı ve bu haksızlıkların giderilmesi gerektiği,

3.Daha önce uygulanan asker alma sistemi yüzünden ülke ekonomisinin çok büyük zarar gördüğü,

4.Askerlik süresinin uzun oluşunun neslin çoğalmasını engellediği ve halkta bir bıkkınlığa yol açtığı,

5.Asker alımında daha adil bir sistemin getirilmesi ve askerlik süresinin dört veya beş yıl ile sınırlandırılmasının gerekliliği

6.Askerî düzenlemeler konusunda Bab-ı Seraskeri Dâr-ı Şûrâsı'nın görevlendirildiği belirtilmiştir.

Tanzimât Fermanı'nın ilanı ardından Kasım 1839 (evâil-i Ramazan 1255) tarihinde, Tanzimât'ın uygulanacağı vilayetlere Tanzimat-ı Hayriye hükümlerini açıklayan bir ferman gönderilmiştir. Bu fermanda, Tanzimat Fermanı'nda belirtilen askerlik maddesinin Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'de görüşülmekte olduğu ve gerekli düzenlemeler yapıncaya kadar eski düzenlemelerin yürürlükte kalacağı, fakat bunlar uygulanırken zulüm ve zorlama yoluna başvurulmayarak halkın incitilmemesi gerektiği belirtilmiştir⁶⁶. Yine aynı şekilde 1840 yılında padişah Abdülmecit'in Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliye'yi ziyaret edip Tanzimât-ı Hayriye'de konu edilen hükümler hakkında üyelerin dikkatini çekmesi üzerine meclisce hazırlanan bir

⁶⁶ T.V 187 (15 Ramazan 1255 / 22.11.1839) ve Reşat Kaynar, Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, TTK 1991 Ankara s: 180 - 184

arızada askerlik süresinin yeniden belirlenmesi hususunun Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî’de görüşülmekte olduğu belirtilmişti⁶⁷.

Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî, Tanzimât Fermanı’nda belirtilen konularda yeni düzenlemeler yapmak için çalışmalara başlamıştır. Şûrâ bünyesindeki Tercüme Odası, askerlik süresini belirlemek için uzun süredir çalışan Prusya ve Fransa devletlerinin askerî düzenlemelerini tercüme etmiş ve ilgili kişilere sunmuştur. Fakat 1839’dan 1843 yılına kadar geçen sürede somut bir düzenleme ortaya konulmayınca; askerî hususlarda görülen aksaklıkları düzeltmek ve yeni düzenlemeler yapmak için Mabeyn-i Hûmâyun ve Hassa Müşiri Rıza Paşa görevlendirilmiştir. Bazı vüzerâ, ulemâ, ümerâ ve devlet ileri gelenlerinden mürekkep ve Bâb-ı Seraskeri’de tertip olunan Meclis-i Muvakkat’da yapılan görüşmeler sonucu alınan kararlar, bir defada Meclis-i Has’da görüşüldükten sonra bir mazbata ile padişahın onayına sunulmuştur. Padişahın onayından sonra alınan kararlar 8 Eylül 1843/11 Şaban 1259 tarihli bir ferman ile ilan edilmiştir⁶⁸.

“Bu kanuna göre, askerlik süresi muvazzaflık olarak beş sene ile sınırlandırılmıştır. Bu muvazzaflık süresini tamamlayanlar memleketlerine dönerek kendi işleriyle meşgul olabilecekler, fakat buldukları sancaklarda yedi yıl redif askerî olarak kalacaklardır. 1844 yılından başlanmak üzere, her senenin mart ayı

⁶⁷ T.V Def’a 196 (23 Muharrem 1256 / 27.03.1840) Bu konuda ayrıca bakınız: Mehmet Seyyitdanlıoğlu, a.g.e s:45

⁶⁸ T.V. Def’a 258 (24 Şaban 1259 / 19.09.1843) Bu konuda ayrıca bakınız: Ahmet Cevdet Paşa, Tezâkir I, Yayınlayan: Prof Cavid Baysun 3. Baskı TTK Ankara 1991 s:9; Ahmet Lütfi, a.g.e cilt: 6-7-8 s: 1144-1148 Ahmet Lütfi Efendi’ye göre bu düzenlemede Dâr-ı Şûrâ memurlarından Mütercim Mehmed Rüşdü Paşa, Süleyman Paşa ve Dâr-ı Şûrâ kitabetine getirilen Hafız Paşa ve divan efendisi Vamık Efendi’nin büyük katkıları olmuştur. Ahmet Cevdet Paşa’da aynı şekilde Mütercim Rüşdü Paşa’nın katkılarından bahsetmektedir.

*başında neferatin en eskilerine izin verilmeye başlanacağından beş senelik askerlik hizmetini tamamlayan muvazzaf neferlerin defterlerinin hazırlanması ve bunların yerlerine alınacak yeni neferlerin kur'a ile tespiti yapıp neferat sayısı mahallelerine bildirilecektir*⁶⁹.” Yine bu kanunname ile ülkenin coğrafi genişliği ve konumu dikkate alınarak Osmanlı Ordusu, beş orduya ayrılmıştır. Bunlar merkezi Üsküdar olan Hassa Ordusu, merkezi İstanbul olan Dersa’adet Ordusu, merkezi Manastır olan Rumeli Ordusu, merkezi Harput olan Anadolu Ordusu, merkezi Şam olan Arabistan Ordusu’dur⁷⁰.

1843 düzenlemesinin hemen ardından Dâr-ı Şûrâ’lar birleştirilmiş ve Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî tüm orduyla ilgili düzenlemeler yapmak için görevlendirilmiştir. Ayrıca Hassa Dâr-ı Şûrâsı reisi bulunan Ferik Süleyman Paşa Reis-i Rüesa-yı Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî namıyla görevlendirilmiştir⁷¹.

*“Yapılan bu değişikliklerle birlikte Asâkir-i Mansure veya Muntazama adı yerine bundan böyle “Asâkir-i Nizamiye” denilmesi uygun görüldü. Her ordu merkezinde ayrı birer meclis oluşturularak, sorunların burada tartışılarak kararlaştırılması, sonra Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî’de görüşülmesi uygun görüldü*⁷².”

⁶⁹ Ahmet Yaramış, a.g.e. s:138; 1843 düzenlemesi için ayrıca bakınız: Ahmet Rasim, a.g.e. s:265; Mahmut Şevket Paşa, Osmanlı Ahval ve Kıyafet-i Askeriyesi, Mekteb-i Harbiye Matbaası İstanbul 1323 s: 19; Kur. Albay Necati Tacan, Tanzimat ve Ordu Tanzimat I, Maarif Matbaası İstanbul 1940 s:134; Engelhardt, Tanzimat ve Türkiye, Türkçesi: Ali Reşad, Kaknüs yay. İstanbul 1999 s:75-77. 1843 düzenlemesi gereğince eski askerlerin beşte birinin terhisinin her senenin martında yapılarak yenilerinin celp edilmesine dair Hüküm Cevdet Askeriye 41747

⁷⁰ T.V Def’a 258 (24 Şaban 1259/19.09.1843) ayrıca bakınız: Robert Mantran, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi cilt II Çev: Server Tanilli, Cem yayınevi İstanbul 1995s: 89; Ahmet Rasim, a.g.e s: 262

⁷¹ T.V Def’a 259 (21 Ramazan 1259/15.10.1843)

⁷² Musa Çadırcı, Osmanlı Ordusu’nda Yeni Düzenlemeler (1792 – 1869) I. Askerî Tarih Semineri Bildiriler II, Ankara Genelkurmay Basımevi 1983 s:97 Asâkir-i Nizamiye Tabirinin kullanılması

“1843 tarihli “Tensikat-ı Celile-i Askeriye Kanunu” gereği her sene muvazaf erlerden beş yılını dolduranlar terhis olacağından, doğal olarak ordunun beşte biri değiştirilecekti. Ancak Osmanlı ülkesinde sayım yapılamadığından, planlanan şekilde hemen kur’a usulüne geçilememişti. Dolayısıyla 1844 yılında terhis olacak olan Nizamiye erlerinin yerine normal bir celp de yapılamamıştı. Bu amaçla 1844 tarihinde taşrada ve taşradan İstanbul’a çeşitli nedenlerle gelenlerden askerlik çağında olanlar alelacele tespit edilip bunlara kur’a çektirilmişti. Bu suretle 1843 tarihindeki düzenlemelerden sonra ilk kur’a çekilmiş ve uygulama eksik ve adaletsiz de olsa imkanların elverdiği biçimiyle, arzulanan şekilde olmasa da başlamıştı⁷³.” Ancak kuralar çekilirken kur’a ile ilgili bir kanunun olmayışı ve görevlilerin eskiden kalma kötü alışkanlıkları birçok haksızlıklara neden olunmuştu.

Nihayet 1846 yılı başlarında konu Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri’de ele alındı. Bir yasa tasarısı hazırlanarak Meclis-i Valâ-yı Ahkam-ı Adliye’ye sunuldu. Burada yapılan görüşmeler sonunda kesin şeklini alan kanun padişah onayından sonra yürürlüğe girmiştir.

1846 Tarihli Kur’a Kanunu⁷⁴, giriş, beş fasıl, altmış üç bend ile bir hatimeden oluşmaktadır. Tanzimât Fermanı’nda belirtilen önemli hususlardan biri

hakkında bakınız: Cevdet Askeriye no:4461 Takvim-i Vekayi Def’a 264 (22 Zi-l-hicce 1259/13.01.1844)

⁷³ Faruk Aydın, a.g.e. s:11

⁷⁴ Yeterli sayıda basılarak ordu merkezlerine ve ilgili yerlere gönderilen bu kanunun asıl metni ATESE Kütüphanesi’nde ve M. Çadircı’nın özel kütüphanesinde bulunmaktadır. Metni, bütünüyle madde madde M. Çadircı Türkçeleştirerek yayınlamış, daha sonra diğer kura kanunlarıyla birlikte Faruk Aydın tarafından ele alınarak kitapçık halinde basılmıştır. Bakınız: Musa Çadircı, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Askere Almada Kura Usulüne Geçilmesi”, Askeri Tarih Bülteni sayı 18, s:59-75 1985; Faruk Aydın, Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’tan Sonra Asker Alma Kanunları (1839-1914) Genelkurmay Basımevi Ank. 1994, s:9-22

olan asker alımındaki haksızlıkları gidermek için hazırlanan 1846 Kur'a Kanunu'nda, asker alımı ile ilgili hemen her şeye değinilmiştir. Askerliğin Müslüman halkın askerlik çağında bulunanlarından adlarına kur'a isabet edenler için bir vatandaşlık borcu olduğu, memleketin beş ordu dairesine ayrıldığı, her bölgeden nüfusu oranında kur'a ile asker alınacağı, kur'a işlemlerinin bahar mevsiminde yapılacağı, memleketin korunmasında Müslüman halka büyük sorumluluklar düştüğü, askerlik çağının 20-25 yaşlar arası olduğu, kur'a işleminde görevli kur'a dairelerinin nasıl oluşturulacağı, askerlikten muaf tutulacakların durumu, kur'adan önce veya sonra firar edenlere ve bu firarileri saklayanlara verilecek cezalar, ulema çocukları ile medreselerde öğrenim görenlerin ne şartlarda askerlikten müstesna tutulacağı⁷⁵, kimlerin asker olarak alınamayacağı, bedelli ve gönüllü askerliğin ne şartlarda ve nasıl uygulanacağı ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

Bu kanuna göre, kur'a işlemlerinde Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'ye de önemli görevler verilmiştir.

-Bir bölgede ne kadar askerin terhis olacağı ve yerlerine ne kadar askerin alınacağı saptandıktan sonra ihtiyaç duyulan asker miktarının kazalara paylaşımını gösteren taksim defterleri, her kur'a dairesine gönderilecek zabıt, imam, katip ve tabibin isim ve rütbelerinin yazılmış olduğu devair defterleri ve hangi kazadan alınacak erlerin hangi yöredeki alaylara verildiğinin yazıldığı tahsis defterleri ordu müşirleri tarafından Seraskerlik makamına ve oradan da Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'ye gönderilecektir. Dâr-ı Şûrâ, bu defterleri derinlemesine inceleyecek ve usule uygun bulursa Bâbıali'ye gönderecektir (32. ve 33. bendler).

⁷⁵ 1864 tarihinde Kur'a Kanunnamesine ek olmak üzere "Talebe-i Ulum hakkında Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'de Kaleme Alınan Nizamname" yürürlüğe konulmuştur. Ceride-i Askeriye sayı 21.

-İsmine kur'a isabet edip de İstanbul'da bulunanların ordu meclisince hazırlanacak birer defterleri Seraskerlik makamına takdim edilecek, oradan Dâr-ı Şûrâ'ya havale edilecek ve burada gerekli incelemeler yapılacaktır (59. bend).

1846 Kur'a Kanunu ile asker almanın kuralları ayrıntılı bir şekilde saptanmıştı. Ancak eskiden kalma kötü alışkanlıkların devamı, rüşvet, firar ve görevlilerin bilgisizliği gibi nedenlerden dolayı uygulamada bazı aksaklıklar ortaya çıkmıştır. Bu aksaklıkları gidermek için gerekli olduğu zamanlarda vali, müşir, mutasarrıf ile sancak, kaza ve nahiye meclislerine kur'a usulünün kanuna uygun bir şekilde yapılması için açıklayıcı ve hatırlatıcı ferman ve hükümler gönderilmiştir. Bu belgelerde genellikle, kur'aya katılacak askerlik çağına gelmiş gençlerin saptanması, kur'a meclisinin nasıl oluşacağı, kanun uygulanırken hile ve olumsuz hareketlere izin verilmemesi, adlarına kur'a isabet edenlere işlerini halletmeleri için 20 günlük bir izin verilmesi, kuraya katılmayanlara ya da 20 günlük izin sonunda gelmeyenlere uygulanacak yasal işlemlerden bahsedilmiştir⁷⁶.

Kur'a usulü adalet ve eşitlik prensiplerine dayandığından dolayı halk nazarında olumlu karşılanmıştır. Halkın bu olumlu yaklaşımı sonucu birçok bölgede

⁷⁶ Cevdet Askeriye 48652 (Rebi-ül-ahir 1261/ Nisan 1845) Aydın eyaleti müşiri Yakup Paşa ve diğer birçok eyalet ve sancak yöneticilerine kur'anın usul ve nizamı dairesinde icrasına dair hüküm

Cevdet Askeriye 5610 (5 Ramazan 1264 / 06-08-1848) Kur'a usulünün kanuna tevfiğe tamamiyle icrası ile kimsenin hile ve desisesine meydan verilmemesi hakkındaki tebligat-ı umumiye mucibince Tırhala sancağının kaza ve nevahi meclislerine

Cevdet Askeriye 3343, (Zilhicce 1264 / Kasım 1848) Anadolu ordusu için kur'a ile asker alımı konusunda Kürdistan valisi Mehmet Esat Paşa'ya

Cevdet Askeriye 41214 (17 Safer 1265 /13.01.1849) isimlerine kur'a isabet eden askerlerin işlerini görüp gelmek üzere yirmi gün müddetle hanelerine gitmelerine izin verilmekte olduğundan bu gibilerden vaktiyle gelmeyenler ve kaçanlar hakkında alınacak muameleye dair Selanik Valisi Bekir Sami mühürlü

Cevdet Askeriye 8896 (Receb 1266/ Mayıs-Haziran 1850) Karadeniz Boğazı için kur'a ile asker alımı

kur'a usulü başarılı bir şekilde uygulanmıştır.Örneğin, Van kazasında kur'a usulünün başarılı bir şekilde uygulanmasından halk memnun kalmıştır⁷⁷. Ordu'da kur'a ile asker alınırken 106 kişi gönüllü olarak orduya katılmıştır⁷⁸.

İmparatorluğun birçok yerinde görülen bu olumlu örneklerin yanı sıra kur'a usulünün yanlış uygulanması, firar olayları, rüşvet ve yolsuzluk gibi nedenlerden dolayı sorunlar ortaya çıkmış, bu olumsuz faaliyetlere girişen kişiler tespit edilip yargılandıktan sonra gerekli cezalara çarptırılmışlardır.

1846 yılında, Edirne'de yakalanıp İstanbul'a gönderilen üç firari asker Bekir ve Reşid Ağaların yanlarında ele geçirilmişti. Firarileri saklayan bu kişilerden kur'a kanununun 12. bendi gereği 120'şer guruş İhbariye akçesi alınmış ve ihbar eden kişilere verilmiştir. İhbariye akçesinin yanında başka kişilerinde bu yakalanma olayındaki hizmetleri için bu iki şahıstan bir miktar daha para alınmış ve ilgili yerlere gönderilmiş olduğu yazı ile merkeze bildirilmiştir. Bekir ve Reşid Ağalardan ek olarak alınan paranın geri verilmesinin istenmesiyle beraber kimsenin firarileri yanlarına alıp çalıştırmamaları için bunların cezalandırılmaları gerekeceği Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'den ifade kılınmıştır. Firarileri yanlarına alan kişiler eğer memleketin ileri gelenlerinden ise 120 guruş İhbariye Akçesi alınması ve bir ay hapsedilmesi veya uygun bir yere sürgüne gönderilmesi, eğer memur ise bu suçu bilerek işleyeceği düşünüldüğünden dolayı İhbariye Akçesi alınıp memuriyetten azl edilmesi ve iki ay müddetle sürgün edilmesi kanun gereği olduğundan alınan ek paralar iade edilmiş, Bekir Ağa'nın müdürlükten azl ile iki ay sürgün cezasına çarptırılması Meclis-i

⁷⁷ Takvim-i Vekayi Def'a 408 (16 Şaban 1265 / 07.07.1849)

⁷⁸ Ceride-i Askeriye Def'a 67 (3 Zi-l-hicce 1281/28.04.1864)

Valâ'da da görüşülüp onaylanmış ve gerekenin yapılması için Edirne eyaleti müşirine bir yazı gönderilmiştir⁷⁹.

Menteşe Sancağı'nın Ağardus Kazası'na tabi Atlidere Karyesi sakinlerinden bir hanede yalnız olan Abdurrahman 1846 senesi kur'asına dahil edilerek Tophane-i Amire İstihkam alayına nefer yazılmıştır. Kur'a Kanunu'nda ikili, üçlü veya daha ziyadeli ailelerden asker alınacağı, hasta ve sakat olanların kur'a dışında bırakılacağı belirtilmiş olmasına ve buna dikkat edilmesi için her kazada kur'a meclisleri teşkil olunmasına rağmen Abdurrahman kur'aya dahil olunarak ismi tesadüfle yazılmış ise de kendisinin yalnızlığı durumunun karyenin imam ve muhtarları tarafından kur'a memurlarına bildirilmemiş olduğu yönündeki rivayet üzerine durum Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri ve Meclis-i Valâ-yı Ahkam-ı Adliye'de görüşülmüş, Abdurrahman'ın durumunun karyenin imam ve muhtarları tarafından kötü bir niyet olmadan bildirilmemiş olduğu ortaya çıkmış, Abdurrahman askerlikten çıkarılmış, imamın bir ay müddetle müdür konağında hapsine, muhtarların 40 gün mahallerinde prangabend olunarak adi işlerde çalıştırılmalarına karar verilmiştir. Bu konuda padişah iradesi çıktıktan sonra gereğinin yapılması için yetkililere resmi yazı gönderilmiştir⁸⁰.

Hassa Ordusu Süvari Birinci Alayı Mızıka Mülazımlarından Edhem Ağa 1846 kur'asında Alaiye Sancağı'ndan asker alımı konusunda görevlendirilmiş, bedel yazılan üç kişiden kendilerini bedelliğe kabul ettirmeyeceğine dair sözler ile 1100 kuruş almıştır. Ordu meclisinde yapılan muhakeme sonucunda askerliğin ruhuna yakışmayan faaliyetlerde bulunan bu kişinin askerlikten çıkarılmasına, nişan ve kılıcının alınmasına, prangabend olarak altı ay adi işlerde çalıştırılmasına, üç kişiden

⁷⁹ Takvim-i Vekayi Def'a 310 (8 Zi-l-hicce 1262 / 28.11.1846)

⁸⁰ Takvim-i Vekayi Def'a 346 (23 Şaban 1263/06.08.1847)

aldığı paraları nakit mevcudu varsa nakit olarak yoksa eşyası satılarak bu kişilere verilmesine karar verilmiş, Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri’de bu kararı onaylamış ve gereği yapılmıştır⁸¹.

Bütün bu olumsuzlukların giderilmesi için Beşinci Ordu Müsiri’nin önerisi üzerine halka duyurulması uygun görülen hususlar, yerel gazetelerle birlikte Takvim-i Vekayi’de de yayınlanmıştı. Karşılaşılan sıkıntıları topluca gözler önüne seren bu duyuruda kanun ve nizamlara uyulması gerekliliği ve uymayanların şiddetli bir şekilde cezalandırılacağı belirtilmiştir⁸².

1846 Kur’a Kanunu yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 1869 düzenlemesi ile askerlik süresi 20 yaşından 40 yaşına kadar 20 yıl olarak belirlendi. Askere alma usûlünde de sorunlar ve aksamaların devam etmesi üzerine 1886’da Ahz-ı Asker Kanunname-i Hümayûnu yürürlüğe kondu.

1.7.Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri’nin 1863 Tarihli İkinci Nizamnamesi⁸³

Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri’nin hususi görevlerinin ve dairelerinin düzenlenmesine yönelik olan bu nizamname on iki maddeden oluşmaktadır⁸⁴.

⁸¹ Takvim-i Vekayi Def’a 337 (19 Cemazi-el-evvel 1263 / 03.06.1847) Bunun haricinde Cevdet Askeriye 7507, 37404, 36886’da aynı tür haksızlıklar yer almaktadır.

⁸² Ayten Can Tunalı, a.g.e s:70-72; Takvim-i Vekayi Def’a 983 (12 Rebi-ül-ahir 1285/01.08.1868)

⁸³ Düstûr-ı Askeri (Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye Matbaası 1287, BMM Kütüphanesi)de yer alan bu nizamnamenin tarihi yoktur. Ancak bu nizamnamenin ikinci maddesinde Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri’nin bir reis, bir müftü, on bir a’za-yı daime ve altı a’za-yı muvakkateden oluşacağı hükmü yer almaktadır. Bu hüküm 1281 (1864) tarihli Devlet Salnamesinde belirtilen üye sayısı ile uyduğundan dolayı nizamname için 1863 tarihini kullanmayı uygun gördük.

⁸⁴ Düstûr-ı Askeri, Mekteb-i Funun-ı Harbiye Matbaası 1287, BMM Kütüphanesi s:144-147 Nizamname metninin transkripsiyonu EK’te verilmiştir.

Birinci Maddede;Dâr-1 Şûrâ-yı Askeri'nin işler ile ilgili hususların görüşüleceği merkezi bir kurum olduğundan ve askerlik işlerinin Harbiye (manevra, eğitim, kur'a) ile ilgili olan hususlar, Nizamiye (terfi, atama, ödüllendirme, cezalandırma) ile ilgili olan hususlar ve Levazım-ı Askeriye (askeri mal alımı, bunların düzenlenmesi ve ilgili yerlere teslimi) ile ilgili olan hususlar olarak üç kısma ayrıldığından bahsedilmektedir⁸⁵.

İkinci Maddede;Dâr-1 Şûrâ-yı Askeri'nin bir reis, bir müftü, on bir a'za-yı daim (sürekli a'za) ve altı a'za-yı muvakkate (geçici a'za) den oluştuğu belirtilmektedir. Daimi a'zalardan ikisi feriklerden, üçü sınıf-ı kalemiyeden, üçü mirlivalardan, üçü de miralaylardan tayin olacaktı. Geçici a'zalar her birinden bir miralay veya mirliva rütbesinde olan kişilerden iki senede bir görevlendirilmek üzere altı ordu tarafından gönderilecekti⁸⁶.

Üçüncü Maddede;Dâr-1 Şûrâ-yı Askeri'nin Harbiye, Nizam ve Levazım daireleri olarak üç daireye ayrıldığından bahsedilmektedir. Bunlar Harbiye, Nizam ve Levazım daireleridir. Harbiye Dairesi, Dâr-1 Şûrâ reisinin başkanlığında diğer iki daire feriklerin vekaleten başkanlığında toplanacaktı. Şûra reisi konunun önemine göre diğer dairelere de başkanlık edecekti. Şûra müftüsü Harbiye Dairesinin asli a'zalarından olup duruma göre diğer dairelerde dahi bulunacaktır. Üç dairenin her birinde reis, müftü ve reis vekillerinden başka, daimi a'zalardan kalemiye sınıfına mensub bir, mirlivalardan bir, miralaylardan bir, geçici a'zalardan da ikişer kişi bulunacaktı. Daimi a'zâlardan olan miralaylardan birisi emekli tabibler arasından seçilecekti. Bu tabib Dâr-1 Şûra'da görülecek zabıt ve askerleri muayene satın alınan

⁸⁵ Düstûr-1 askeri s:144

⁸⁶ Düstûr-1 Askeri s:144

malları da kontrol edecekti. Şûra katibi daimi a'zâlardan olarak Harbiye dairesinde bulunacaktı⁸⁷.

Dördüncü Maddede;Her ne suretle olursa olsun, padişah tarafından birisi nasb ve tayin buyurulmadıkça Dâr-ı Şûra a'zâsının sayısının artırılamayacağından ve fakat bazı önemli konularda İstanbul'da bulunan müşir ve asker ileri gelenlerden gereken kişilerin reis tarafından davet edilip görüşmelere katılabileceğinden bahsedilmiştir. Eğer daimi a'zalar noksan olursa diğer ordulara mensub ileri gelen kişiler geçici a'za tayin edilerek bu eksik tamamlanabilirdi⁸⁸.

Beşinci Maddede;Harbiye Dairesi'nin asli görevlerinden bahsedilmiştir. Buna göre, Merkezi İdare tarafından yaptırılacak askeri manevra, tayin ve mevki tahsisi için gerekli talimatı düzenlemek veyahut Erkân-ı Harb-i Umûmi tarafından yapılan talimatları kontrol, kur'a, nüfûs ve değişiklikler ile ilgili hususları, talim gibi usûl-ı harbiyeyle ilgili şeyleri, genel askerlik işleri ile ilgili olup Seraskerlikten gönderilen önemli meseleleri görüşmek ve incelemek Harbiye dairesinin asli görevlerindendir⁸⁹.

Altıncı Maddede;Nizam Dairesi'nin asli görevlerinden bahsedilmiştir. Buna göre, gerek ordular tarafından seçimle tayini lazım gelen ve gerek doğrudan doğruya tayin edilen zabıt ve asker ileri gelenlerinin görevlerine hak ederek gelip gelmediklerini araştırmak ve emekli olacak zabıt ve asker ileri gelenlerin ve birde maaş verilecek asker yetim ve öksüzlerin bu maaşları hak edip etmediklerini belirlemek, ayrıca ordularda görülüp hüküm ve cezalarının tayini padişah iradesi

⁸⁷ Düstûr-ı Askeri s:144-145

⁸⁸ Düstûr-ı Askeri s:145

⁸⁹ Düstûr-ı Askeri s:145

veya Serasker emrine bağlı olan cezaları belirlemek, konunun tayin ettiği derecede büyük davaları czme kavuşturmak Nizam Dairesi'nin grevlerindedir⁹⁰.

Yedinci Maddede; Levazım Dairesi'nin asli görevlerinden bahsedilmiştir. Buna göre, doğrudan doğruya Nizamiye Hazinesi tarafından satın aldırılan ve tanzim ettirilen elbise ve yiyecek gibi her cşit askeri malzemenin alımı ve tanzimi yani gerekli eşyanın yürürlükte olan açık eksiltme kuralları ile alınmasıyla kontratolarını düzenlemek ve anbarlara verilirken kontratolara ve numunelerine uygun olup olmadıklarını ve bir bozukluk olup olmadığını incelemek ve bu şeyleri heyetce veya a'zadan bazı kişileri görevlendirerek kontrol ettirmek, orduların ihtiyaçlarını devamlı olarak belirleyip işleri ona göre yürütmek Levazım Dairesi'nin grevlerindedir⁹¹.

Sekizinci Maddede; Dr-1 şûra-yı Askeri Cemiyet Umumiyesi'nde hangi konuların grşleceğinden bahsedilmiştir. Buna göre, ilk olarak Harbiye Dairesi'nde askerlik ile ilgili önemli bir konu olduğunda bunun görüşülmesi, yürürlükteki kanun ve nizamların değiştirilmesi ya da yeni kanun ve nizamlar hazırlanması, Nizam Dairesi'nde binbaşıdan yukarı zabit ve asker ileri gelenlerin tayini, büyük zabitlerin rütbesinin yazılması ve aşağı düşürülmesi, c seneden fazla prangabentlik ile cezalandırılanlar ile idam cezasının kararlaştırılması, cnc olarak 50.000 guruşdan fazla açık eksiltme ile mal satın alınması veyahud pazarlığı, bu konuların görüşülmesi Dr-1 şr'nin Cemiyet-i Ummiyesi'ne aittir. Cemiyet-i Umumiye diğer iki dairenin Harbiye Dairesi'nde toplanması ile Dr-1 şûrâ reisi

⁹⁰ Düstûr-1 Askeri s:145-146

⁹¹ Düstûr -1 Askeri s:146

başkanlığında teşekkül edecektir. Nizam ve Levazım Daireleri'nin her bir a'zasından reis vekiliyle iki zat bu Cemiyet-i Umûmiye'ye katılacaktır⁹².

Dokuzuncu Maddede;Cemiyet-i Umumiye'nin haftada bir olağan şekilde toplanacağından, fakat Seraskerlik ve Dâr-ı Şûrâ reisi tarafından uygun görüldüğünde de olağanüstü olarak da toplanabileceğinden bahsedilmektedir⁹³.

Onuncu Maddede; Her dairenin hususi görüşme kararını içeren mazbataların, hususi a'zaları tarafından mühürlendikten sonra Şûrâ reisi tarafından mühürleneceğinden, her dairede yapılan görüşmeler ve bunların özetlerinin üzerine yazılan mutala'a şerhlerinin (düşünce açıklamaları) her daire için yapılmış küçük mühürler ile mühürleneceğinden ve sonra reis tarafından görülerek Dâr-ı Şûrâ mührüyle mühürleneceğinden, Cemiyet-i Umûmiye'de yapılan görüşmelerin kararını içeren mazbataların görüşmelere katılmış olan a'zalar tarafından mühürlendikten sonra reis tarafından mühürleneceğinden ve Cemiyet-i Umûmiye oyuyla yapılan mal alımı ve pazarlıklarının mazbatalarının Mesarifât Nezareti'ni de içeren Seraskerlik Müsteşarlığı tarafından da mühürleneceğinden bahsedilmektedir⁹⁴.

On Birinci Maddede;Dâr-ı Şûrâ'ya gelen evrakın ayrılıp dairelere havalesi, mazbata ve müzekkerelerin yazılıp makam-ı icraya verilmesi hususlarından ve Şûrâ kalemlerinin çeşitli görevlerinin ayrıca hazırlanacak hususi nizamlar ile belirleneceğinden bahsedilmektedir⁹⁵.

⁹² Düstûr -1 Askeri s:146

⁹³ Düstûr -1 Askeri s:147

⁹⁴ Düstûr -1 Askeri s:147

⁹⁵ Düstûr -1 Askeri s:147

On İkinci Maddede;İ'mâlat meclisinin gereği kalmayacağından kaldırılacağından ve bunun haricindeki hususların uygulanacağından bahsedilmiştir⁹⁶.

1863 Nizâmnâmesi, Kuruluş Nizâmnâmesi'ni tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Kuruluş Nizâmnâmesi'nde belirtilen Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri, reis, üye ve görevlilerinin vazifeleri, toplantı yerinin özellikleri, görüşmeler esnasında uyulması gereken kurallar, teşrifat kuralları, toplantı zamanı ve onay süreci gibi hususlar bu nizâmnâmede tekrarlanmamış ve dairelerin kurulması, dairelerin görevleri ve önemli konular için Cemiyet-i Umûmiye'nin toplanması gibi maddeler üzerinde durulmuştur.

1.8. Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri, Reis, Üye ve Görevlileri

Dâr-ı Şûrâ -yı Askeri Reisi

Şûrâ'nın kuruluş nizâmnâmesinde, her mecliste bir reis bulunması gerekli olduğundan dolayı Dâr-ı Şûrâ'yı Askeri'de de akrânlar arasından bir reis seçileceği ve Şûrâ'ya dair emir ve yasakların ona hitaben çıkarılacağı belirtilmişti. Şûrâ usulünün uygulanması, bu usule aykırı hareket edenlerin tedibi ve ayrıca Şûrâ'da görüşülecek konuların birer birer ve yüksek sesle okunması reisin başlıca görevlerindendir.

Şûrâ reisi, askeri sınıfın ileri gelenlerinden padişah onayıyla atanırdı. Ancak bu atamalarda Seraskerin tavsiyesi de dikkate alınırdı. 1836-1838 yılları arasında Seraskerlik yapan Damat Halil Rifat Paşa, Şûrâ kurulduğunda kendisi gibi Hüsrev Paşa'nın yetiştirdiği ve onun koruması altında bulunan Mirliva Hayreddin Paşa'yı

⁹⁶ Düstûr -1 Askeri s:148

Şûra reisliğine tayin etmiştir⁹⁷. Reis olarak atanacak kişide bazı özelliklerin bulunmasına çok dikkat edilmiştir. Bu memuriyetin asker ihtiyaçlarının karşılanmasına dair maliye, askeriye, nizamiye ve kanun hükümlerinin uygulanmasından meydana gelen zor ve önemli bir memuriyet olması nedeniyle atanan kişinin olgun, dürüst, askeri konularda bilgili ve padişahın güvenini kazanmış kişilerden biri olması gerekmektedir⁹⁸.

1843 Düzenlenmesi'nden sonra Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri ve Dâr-ı Şûrâ-yı Hassa, Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri adı altında birleştirilmiştir. Bu birleşmeyle Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri genişletilmiş ve tüm Osmanlı Ordusu'na yönelik çalışmalar yapmakla görevlendirilmişti. Artık Üsküdar'daki Muhafız Konağı'nda toplanacak olan bu Şûrâ'nın reisine, Reisü'l-rüesa-yı Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri denilmeye başlanmıştır. Bu da reisin önemini daha da artırmıştır⁹⁹.

Diğer devlet adamları gibi Şûrâ reisinin de gerek yardım talep etmek ve gerekse adi ziyaretler ile uygun olmayan vakitlerde ziyaret edilmeleri hem devlet işlerinin aksamasına ve hem de bu kişilerin rahatsız olmalarına neden olduğundan dolayı bu konuda 1850 yılında bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeye göre Şûrâ reisi perşembe günü saat 3-5 arası ve cuma gecesi ziyaret edebilecek, diğer zamanlarda gelen kişiler reis ile görüşemeyecekti¹⁰⁰.

⁹⁷ Ahmet Ata., a.g.e. cilt 3 s:121

⁹⁸ Takvim-i Vekayi Def'a 199 (26 Rebi-ül-evvel 1256/29.05.1840)

Takvim-i Vekayi Def'a 242 (6 Cemazi-el-evvel 1258/16.06.1842)

Takvim-i Vekayi Def'a 360 (5 Muharrem 1264/14.12.1847)

Takvim-i Vekayi Def'a 381 (10 Receb 1264/13.06.1848)

⁹⁹ Takvim-i Vekayi Def'a 259 (21 Şaban 1259/15.10.1843)

¹⁰⁰ Takvim-i Vekayi Def'a 431 (7 Zi-l-hicce 1266/14.09.1850)

Reisu'l-rüesa-yı Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'ye daha alt rütbeli kişilerin gönderdiği yazılarda 1847 senesinden itibaren “Utûfetli Efendim Hazretleri (Atufetli Efendim Hazretleri)” elkâbını kullanmaları kararlaştırılmıştır¹⁰¹. 1861 senesinde yapılan elkâb-ı resmiye düzenlemesinde de Şûrâ reisi için aynı elkabın kullanılması uygun görüşmüştü¹⁰². “Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri Riyaseti elkabca Rütbe-i bala sırasında olduğu cihetle, meratibce sırası bil'î-fiil bir idare-i mahsusa riyasetinde bulunmayan Rütbe-i bala ricalinin fevkinde olması, yani şimdiki halde Ma'arif-i Umumiye Nezareti'nin alt tarafında bulunması müstakilen emr olunmuştur¹⁰³.”

Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri Reislerine, bilgi ve becerileri doğrultusunda bazen özel görevlerde verilmiştir. Örneğin Reis Ferik Emin Paşa, Şekib Efendi ile beraber 1846 yılında memuriyet-i mahsusa ile Berrü'ş-Şam'a gönderilmiş, görevlerini tamamladıktan sonra dönmüşlerdir¹⁰⁴. 1861 senesinde Sırbistan'da karışıklık çıkmasından dolayı Karadağ meselesine acilen bir netice vermek ve Avrupa devletleri müdahaleye başlamadan önce bir şeyler yapmak politika gereği olarak düşünüldüğünden İstanbul'dan Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'ya acele etmesine dair zaman zaman emirler gönderilmekteydi. Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri Reisi Raşid Paşa da bunun için o tarafa gönderilmiştir¹⁰⁵. 1863 senesinde Rusya imparatorunun Hoca Bey (Odesa) tarafına seyahati nedeniyle, Osmanlı Devleti tarafından karşılama için Dâr-ı

¹⁰¹ Takvim-i Vekayi Def'a 333 (21 Cemazi-el-evvel 1263/07.05.1847)

¹⁰² Ahmet Lütfi Efendi, a.g.e. cilt:10 s:65

¹⁰³ Ahmet Lütfi Efendi, a.g.e. cilt:10 s:56

¹⁰⁴ Ahmet Lütfi Efendi, a.g.e. cilt: 6-7-8 s:1224 ve Takvim-i Vekayi Def'a 303 (28 Receb 1262/23.07.1846)

¹⁰⁵ Ahmet Cevdet Paşa, Tezakir Cilt II, Haz. Prof. Cavid Baysun TTK 1991, Ankara, s:251

Şûrâ-yı Askeri Reisi Osman Paşa gönderilmiştir¹⁰⁶. 1871 senesinde Almanya imparatoru tarafından gönderilen elçi Padişaha itimâtnâmesini sunmuştur. Bunun üzerine Almanya ile Osmanlı Devleti arasındaki dostluk gereğince ve imparatoru bazı başarılarından dolayı tebrik etmek ayrıca Almanya'nın harp usulleri ve yeni silahları hakkında bilgi edinmek amacıyla 7. Ordu Müşiri, Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri Reisi Sakızlı Esad Paşa Berlin'e gönderilmiştir. Esad Paşa'nın Serakerliğe gönderdiği arıza bir çeşit sefaretname niteliğinde çok önemli bir belgedir¹⁰⁷.

Eğitim sistemi ile diğer alanlar arasında sıkı bir ilişki olduğundan, Osmanlı eğitim sisteminin durumunu görüşmek amacıyla 1846 senesinde toplanan Meclis-i Muvakkat'a, askeri sınıftan da Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri Reisi Emin Paşa ile Dâr-ı Şûrâ a'zasından Ferik Mehmed Paşa katılmıştır. Ferik Emin Paşa bu meclisin reisliğini yapmıştır. Meclis-i Muvakkat eğitim sisteminde kararlaştırılmış olan köklü değişiklikleri yapmak için Meclis-i Ma'arif-i Umûmiye adıyla daimi bir cemiyet kurulması gerektiğini ifade etmiştir¹⁰⁸. Belirtilen bu cemiyet aynı yıl içinde kurulmuştur. Altı üye ve bir katipten oluşan Daimi Meclis-i Ma'arif-i Umûmiye'nin reisliğine Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri Reisi Ferik Emin Paşa getirilmiştir¹⁰⁹.

Her Dâr-ı Şûrâ reisi kendi dönemlerindeki bazı önemli askeri aktivitelere katılmıştır. Reisler, İstanbul'daki redife ayrılma törenlerine, çeşitli manevra ve

¹⁰⁶ Ahmet Lütü Efendi, a.g.e. cilt: 10 s:102 ve Takvim-i Vekayi Def'a 718 (12 Cemazi-el-evvel 1280/ 26.10.1863)

¹⁰⁷ Ahmet Lütü Efendi, a.g.e. cilt:13 s:12

¹⁰⁸ Ahmet Lütü Efendi, a.g.e. cilt:6-7-8 s:1221-1222

¹⁰⁹ Cahit Yalçın Bilim, "Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)" Anadolu Üniv.Yay.Eskişehir 2002 s:152-153; Abdurrahman Şeref, "Tarih-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye" cilt:2 s:493

talimlere, subayların düzenlemiş oldukları yemeklere katılır, bazı manevraları yönetirlerdi¹¹⁰.

Şûrâ reislerinin başarılarını takdir etmek ve onları ödüllendirmek amacıyla zaman zaman kendilerine Osmanî ve Mecidî nişanları verilmiştir¹¹¹. Bazen de aynı amaç için rütbe verilmiştir¹¹².

Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri reisleri kendi dönemlerinin ekonomik etkinliklerine de katılmışlardır. 1851 yılı başında İstanbul'da yolcu taşımak ve gemi çekmek amacıyla kurulan Şirket-i Hayriyye'nin 3000 guruş olan hisselerinden Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri Reisi Mehmet Paşa 5 hisse satın almıştır¹¹³.

İncelediğimiz 1837-1875 yılları arasındaki dönemde Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri Riyasetine getirilen kişiler şunlardır:

1.Mirliva Hayreddin Paşa¹¹⁴ 1837

2.Mirliva Hüseyin Paşa¹¹⁵ 1837

3.Mirliva Tayyar Paşa¹¹⁶ 1838

4.Ferik Hacı Reşid Paşa¹¹⁷ 1839

¹¹⁰ Takvim-i Vekayi Def'a 285 (5 Rebi-ül-ahir 1261/13.04.1845)

Ceride-i Askeriye Def'a 244 (3 Cemazi-el-ahir 1285 / 20.09.1868)

Ceride-i Askeriye Def'a 249 (9 Receb 1285 / 25.10.1868)

Ceride-i Askeriye Def'a 269 (13 Cemazi-el-ahir 1286 / 19.09.1869)

¹¹¹ Takvim-i Vekayi Def'a 637 (Selh-i Ramazan 1278 / 31.03.1862)

Ahmet Lütü Efendi, a.g.e. cilt: 10, s:113; cilt II s:38; cilt: 12 s:41; cilt: 14 s:35; cilt: 15 s:30

¹¹² Ahmet Lütü Efendi, a.g.e. cilt: 4-5 s:924

¹¹³ Takvim-i Vekayi Def'a 441 (26 Rebi-ül-evvel 1267 / 29.01.1851)

¹¹⁴ Serasker Halil Rifat Paşa tarafından bu göreve getirilmiştir. Bakınız: Ahmet Ata, cilt:3 s:121

¹¹⁵ Aynı yıl içerisinde feriklik rütbesi verilmiştir. Bkz: Ahmet Lütü Efendi, a.g.e cilt:4-5 s:924

¹¹⁶ 1839 senesinde feriklik rütbesi verilmiştir. Bkz. Ahmet Lütü Efendi, a.g.e cilt 4-5 s:945

Takvim-i Vekayi Def'a 177 (19 Zi-l-hicce 1254 / 26.02.1839)

5.Ferik Hüseyin Paşa (Kokoriko)¹¹⁸ 1840

6.Ferik Selim Paşa¹¹⁹ 1841

7.Ferik Mehmet Reşid Paşa¹²⁰ 1842

8.Ferik Süleyman Refet Paşa¹²¹ 1843

9.Ferik Osman Paşa¹²² 1845

10.Ferik Mustafa Zarif Paşa¹²³ 1845

11.Ferik Emin Paşa¹²⁴ 1846

12.Müşir Mehmet Paşa¹²⁵ 1848

13.Ferik Muammer Paşa¹²⁶ 1851

14.Ferit Rıfat Paşa¹²⁷ 1855

¹¹⁷ Hacı Reşid Paşa görevini yerine getiremediğinden, yerine Ferik Hüseyin Paşa getirilmiştir. Takvim-i Veka-yi Def'a 199 (26 Rebi-ül-evvel 1256 / 29.05.1840)

¹¹⁸ Takvim-i Vekayi Def'a 199 (26 Rebi-ül-evvel 1256 / 29.05.1840)

¹¹⁹ Ferik Hüseyin Paşa vefat edince yerine atanmıştır. Takvim-i Vekayi Def'a 225 (12 Rebi-ül-ahir 1257 / 02.06.1841)

¹²⁰ Ferik Selim Paşa'nın hastalığı uzayınca yerine atanmıştır. Ahmet Lütfi Efendi, a.g.e cilt:6-7-8 s:1122 ve 1136; Receb 1258 (Ağustos 1842) tarihinde müşirlik rütbesiyle Asakir- Mansure müşirliğine atanmıştır. Cevdet Askeriye 42278

¹²¹ Mehmet Reşid Paşa, müşirlik rütbesiyle Asakir-i mansure müşirliğine atanınca yerine atanmıştır. Zi-l-ka'de 1260 (Kasım-Aralık 1844) tarihinde vezirlik ve müşirlik rütbesiyle Meclis-i Valâ Riyaseti'ne getirilmiştir. Cevdet Askeriye 11450

¹²² Ferik Süleyman Refet Paşa, Meclis-i Valâ Riyaseti'ne atanınca bu göreve getirilmiştir. Safer 1261 (Şubat-Mart 1845) tarihinde Haleb eyaleti tevcih olununca görevinden ayrıldı. Cevdet Askeriye 54930

¹²³ Ferik Osman paşa, belirtilen göreve atanınca şûrâ reisliğine getirildi. Cevdet Askeriye 54930 (Safer 1261 = Şubat-Mart 1845)

¹²⁴ 1263 ve 1264 tarihli devlet sâlnâmeleri: iki yıl bu görevde kaldı.

¹²⁵ 1265, 1266 ve 1267 tarihli devlet sâlnâmeleri: 3 yıl bu görevde kalmıştır

¹²⁶ 1268,1269,1270 ve 1271 tarihli devlet sâlnâmeleri: 4 yıl bu görevde kalmıştır

¹²⁷ 1272,1273 ve 1274 tarihli devlet sâlnâmeleri: 3 yıl bu görevde kalmıştır.

- 15.Müşir Mustafa Paşa¹²⁸ 1858
- 16.Müşir Namık Paşa¹²⁹ 1860
- 17.Ferik Hacı Raşid Paşa¹³⁰ 1861
- 18.Ferik Hüseyin Paşa¹³¹ 1863
- 19.Ferik Osman Nuri Paşa¹³² 1864
- 20.Ferik Safvet Paşa¹³³ 1866
- 21.Ferik İzzet Paşa¹³⁴ 1869
- 22.Ferik Esad Paşa¹³⁵ 1870
- 23.Ferik Nusret Paşa¹³⁶ 1872
- 24.Ferik Hüseyin Hüsnü Paşa¹³⁷ 1873
- 25.Müşir Mehmet Refet Paşa¹³⁸ 1874
- 26.Ferik Ali Paşa¹³⁹ 1875

1837-1875 yılları arasında 26 kişi Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri reisliğine getirilmiştir. Bunlardan 3'ü mirliva¹⁴⁰, 19'u ferik, 4'ü müşir idiler. Bu görevde en

¹²⁸ 1275 ve 1276 tarihli devlet sâlnâmeleri: 2 yıl bu görevde kalmıştır.

¹²⁹ 1277 tarihli devlet sâlnâmesi: 1 yıl bu görevde kalmıştır.

¹³⁰ 1278 ve 1279 tarihli devlet sâlnâmeleri: 2 yıl bu görevde kalmıştır.

¹³¹ 1280 tarihli devlet sâlnâmesi: 1 yıl bu görevde kalmıştır.

¹³² 1281 ve 1282 tarihli devlet sâlnâmeleri: 2 yıl bu görevde kalmıştır.

¹³³ 1283,1284 ve 1285 tarihli devlet sâlnâmeleri: 3 yıl bu görevde kalmıştır.

¹³⁴ 1286 tarihli devlet sâlnâmesi: 1 yıl bu görevde kalmıştır.

¹³⁵ 1287 ve 1288 tarihli devlet sâlnâmeleri: 2 yıl bu görevde kalmıştır.

¹³⁶ 1289 tarihli devlet sâlnâmesi: 1 yıl bu görevde kalmıştır.

¹³⁷ 1290 tarihli devlet sâlnâmesi: 1 yıl bu görevde kalmıştır.

¹³⁸ 1291 tarihli devlet sâlnâmesi: 1 yıl bu görevde kalmıştır.

¹³⁹ 1292 tarihli devlet sâlnâmesi.

uzun süre bulunan kişi Ferik Muammer Paşa'dır. 1851-1853 yılları arasında üst üste dört yıl Şûrâ reisliği yapmıştır. Müşir Mehmed Paşa 1848-1851 yılları arasında 3 yıl, Ferik Rıfat Paşa 1855-1858 yılları arasında 3 yıl, Ferik Safvet Paşa 1866-1869 yılları arasında 3 yıl bu görevde kalmışlardır.

En fazla reis değişikliği 1837-1846 yılları arasında olmuştur. 9 yıllık bu sürede 11 reis atanmıştır.

Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri reisliğine getirilen kişiler için bu görev adeta bir atlama tahtası olmuştur. 1843-1845 yılları arasında görev yapmış Süleyman Refet Paşa¹⁴¹, 1848-1851 yılları arasında görev yapmış Müşir Mehmed Rüştü Paşa¹⁴², 1860-1861 yılları arasında görev yapmış müşir Namık Paşa¹⁴³, 1861-1863 yılları arasında görev yapmış Ferik Hacı Raşid Mehmed Paşa¹⁴⁴, 1858-1861 yılları arasında görev yapmış Müşir Mustafa Paşa¹⁴⁵ ve 1875 yılında reisliğe atanan Ali Saib Paşa¹⁴⁶, Serasker olmuşlardır.

Ayrıca Şûrâ reisleri, kendi dönemlerindeki siyasi faaliyetlere de katılmışlardır. Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri Reisi Redif Paşa, Abdulaziz'in Meşrutiyet'i ilan

¹⁴⁰ Mirlivalık rütbesine sahip kişiler: Hayreddin, Hüseyin ve Tayyar Paşalardır. Hüseyin ve Tayyar Paşalar reislikleri döneminde feriklik rütbesi almışlardır.

¹⁴¹ Ağustos 1845'te Serasker olan Refet Paşa Ocak 1846'da bu görevden azledilmiştir. Bkz.: Veli Şirin, a.g.e. s: 80

¹⁴² Mütercim Mehmed Rüştü Paşa, Mayıs 1851'de Serasker olmuştur.

¹⁴³ Müşir Mehmed Namık Paşa, Haziran 1861'de Serasker olmuştur. Veli Şirin, a.g.e s:81

¹⁴⁴ Takvim-i Vekayi, Def'a 677 (15 Receb 1279 / 05.01.1863) Ocak 1863'te Serasker olmuştur. Veli Şirin, a.g.e. s:82

¹⁴⁵ Nisan 1872'de Serasker olmuştur. Veli Şirin, a.g.e. s:85

¹⁴⁶ Nisan 1875'de Serasker olmuştur. Veli Şirin, a.g.e. s:86

etmeyi reddetmesi üzerine 1876 yılında toplanan “Hal Heyeti”nin içinde yer almıştır¹⁴⁷.

Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri Üyeleri

Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'nin Selim Satı Paşa tarafından 11 Zilhicce 1252 (19.03.1837) tarihinde kaleme alınan Kuruluş Nizamnamesi'nde, Şûrâ'ya memur olmanın hem dinen hem de örfen şerefli bir vazife olduğu, Şûrâ üyelerinin görevlerine iyi niyet ile devam etmeleri ve üzerlerine düşeni en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmaları gerektiği belirtilmiştir. Şûrâ üyeleri, toplantılar esnasında hiç kimseden çekinmeden, kimsenin etkisi altında kalmadan düşüncelerini söyleyebilecek, görüşülen konu hakkında lehte veya aleyhte oy kullanabilecekti. Şûrâ üyeleri, görevlerini yerine getirirken devlet menfaatini gözetmeli ve devlet menfaatine ters olan faaliyetlere girişmemeliydiler. Üyeler, Şûrâ'da konuşulan konuları devlet sırrı olarak saklayacak ve bu konuda dışarıdan kimseyle konuşmayacaklardı.

Rütbelerine bakılmaksızın herkesin fikrini söyleyebileceği bir meclis olarak kurulan Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri önceden belirlenen kadrosuyla çalışmalarına 1837 yılı Nisan ayında başlamıştır. Şûrâ'nın bu ilk kadrosunda on iki zatıban ve iki sivil memur bulunuyordu. Şûrâ'nın reisi Mirliya Hayreddin Paşa idi. Üyeler ise bir mirliva, bir müftü ve ordunun değişik kısımlarının temsil eden dokuz miralaydan oluşuyordu.

1837-1843 ve 1843-1846 yılları arasında şuranın üyelerinin tamamını tespit etmek imkansızdır. 1843 Askeri Düzenlemesi'nin hemen ardından Şûrâ'ların, Dâr-ı

¹⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Süleyman Kocabaş, Geçmişten Günümüze Çarpıtılan Tarihimiz, Vatan Yay. İstanbul 2002 s:10

Şûrâ-yı Askeri adı altında birleştirilmesi ve Şûrâ'nın genişletilmesi haberi Takvim-i Vekayi Def'a 259 (21 Ramazan 1259 / 15.10.1843)'da yayınlanmıştır. Bu haberde Şûrâ'nın kadrosu da verilmiştir. Buna göre Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri iki ferik (feriklerden biri reis Süleyman Paşa'dır), iki miralay, iki mirliva, dört mülkiye mensubundan oluşuyordu. 1837 yılındaki kadroya nazaran 1843 yılındaki kadroda üye sayısı daha azdır. 1837 yılında 11 üye varken, 1843'teki kadroda 9 üye bulunmaktadır. Ayrıca bir diğer önemli fark 1843 yılındaki kadroda müftü bulunmayışıdır.

1846 yılından itibaren yayınlanmaya başlanan devlet sâlnâmelerinde Şûrâ'nın kadrosu da tablo şeklinde verilmiştir.

1846 yılı devlet sâlnâmesinde verilen tablo'da Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri bir reis, ve on bir üyeden oluşmaktadır. Üyelerin ikisi ferik, beşi mirliva, üçü mülkiye sınıfından ve biri mevalidendir. 1843 yılına göre, 1846 yılı kadrosunda müftü yer almıştır. Ancak miralay rütbesinde kimse yoktur.

1847 yılı devlet sâlnâmesinde verilen tabloda Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri bir reis, ve on bir üyeden oluşmaktadır. Mülkiye sınıfı mensuplarının, mevaliden gelenlerin sayısı artmış, mirlivaların sayısı azalmış böylece toplam üye sayısı sabit kalmıştır.

Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'nin üye sayısı 1848'de 12, 1849'da 13, 1850'de 13, 1851'de 16, 1852'de 17, 1853'de 16, 1854'de 17, 1855'te 18, 1856'da 17, 1857'de 18, 1858'de 18, 1859'a 18, 1860'da 18, 1861'de 15 olmuştur.

1861 senesi devlet salnamesine göre Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri, bir reis ve 15 üyeden oluşmaktaydı. Üyelerin biri sudurdan, dördü ferik, dokuzu mülkiye sınıfı üyesi, biri mirliva idi. Görüldüğü gibi askeri bir mecliste mülkiye sınıfına mensub kişilerin sayısı oldukça fazladır. Bundan dolayı Şûrâ için belirlenenden fazla olan

kişilerin çıkarılıp yerlerine askeri konularda bilgili kişilerin alınması yoluna gidilmiştir. Şûrâ'nın mülkiye sınıfından gelen üyeleri Mecid, Rasih, Mustafa Efendiler ile Refik Bey, Ferik Rıza Paşa ve sudurdan Tevhid Efendi Şûrâ üyeliğinden çıkarılmış yerlerine Mirliva Ömer, Hüseyin, Osman ve Mustafa Paşalar alınmıştır¹⁴⁸.

Bu düzenlemenin ardından Şûrâ'nın üye sayısı 1862 yılında 11'e düşmüştür. 1863 senesinde üye sayısı 9, 1864'de 12 olmuştur. 1864 senesinde ayrıca 6 geçici a'za görevlendirilmiştir. 1865'te Şûrâ'da 14 daimi, 6 geçici a'zâ; 1866'da 12 daimâ ve 6 geçici a'zâ bulunmaktaydı. Ayrıca müftü a'zâlıktan çıkarılmıştı. 1867'de 12 daimi a'zâ (müftü dahil) ve Levazım Dairesi'nin 8 azası, 1868'de asıl meclisin 12, Levazım Dairesi'nin 6 a'zası vardı. 1869'de asıl meclisin 12, Levazım Dairesi'nin 4 a'zası; 1870'de asıl meclisin 8 daimi 1 geçici a'zası, Nizam Dairesi'nin 2 daimi, 1 geçici a'zâsı, Levazım Dairesi'nin 4 geçici a'zâsı, Muhakemât Dairesi'nin 1 daimi 1 geçici a'zâsı bulunmaktaydı.

1871'de Harbiye Dairesi'nin 8, Nizam Dairesi'nin 1, Muhakemat Dairesi'nin 3, Levazım Dairesi'nin 6 ve Sıhhiye Dairesi'nin 6 a'zâsı vardı.

1872'de Harbiye Dairesi'nin 9 a'zası, Levazım Dairesi'nin 3 daimi 2 geçici, Nizam Dairesi'nin 2, Muhakemat Dairesi'nin 2 daimi 1 geçici, Sıhhiye Dairesi'nin 8, Topçu Dairesi'nin 6 a'zası vardı.

1873'de Harbiye Dairesi'nin 12 daimi 1 geçici, Levazım Dairesi'nin 3 daimi 1 geçici, Nizam Dairesi'nin 3, Muhakemat Dairesi'nin 2 daimi 1 geçici, Sıhhiye Dairesi'nin 8, Topçu Dairesi'nin 6 daimi 2 geçici a'zası vardı.

¹⁴⁸ Takvim-i Vekayi Def'a 619 (5 Rebi-ül-evvel 1278 / 11.09.1861)

1874'de Harbiye Dairesi'nin 10, Meclis-i Tanzimat-ı Askeri'nin 5, Levazım Dairesi'nin 6, Nizam Dairesi'nin 4, Muhakemat Dairesi'nin 2, Sıhhiye Dairesi'nin 11, Topçu Dairesi'nin 11 a'zası vardı.

1875'de Harbiye Dairesi'nin 6, Levazım Dairesi'nin 5, Nizam Dairesi'nin 3, Muhakemât Dairesi'nin 2, Topçu Dairesi'nin 12, Sıhhiye Dairesi'nin 12 a'zası vardı.

Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'ye a'za olarak alınacak kişilerin zeki, güvenilir, kendi alanında ve askeri konularda bilgili olmasına dikkat edilmiştir. Örneğin, Dâr-ı Şûrâ'da geometri ile ilgili meselelerin görüşülmesi durumunun ortaya çıkması nedeniyle itibarlı bir mühendisin tayini gerekmiş ve 1838 senesinde Hendesehane-i Berriyye hocalarından Tahir Efendi Şûrâ'ya a'za olarak alınmıştır¹⁴⁹. Dâr-ı Şûrâ azasından Rasih Efendi, mali işler ve askeri konularda bilgili ve sadık bir kişi olması nedeniyle Şam-ı şerif defterdarlığına atanınca onu yerine Dâr-ı Şûrâ katibi Mecid Efendi zeki, bilgili ve görüşülen askeri konulara vakıf olduğundan dolayı 1845 senesinde Şûrâ'ya aza olarak alınmıştır¹⁵⁰. Asakir-i Hassa-i Hazret-i Şahane Ordu-yı Hümâyûn'u erkanından İzmir mevki'nde bulunan Ferik İzzet Paşa'nın zeki, güvenilir ve bilgili bir kişi olmasından dolayı Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'de bulunmasının faydalı olacağı düşünülerek 1848 yılında Şûrâ'ya a'za tayin edilmiştir¹⁵¹.

Askeri erkân arasında önemli bir yere sahip olan Şûrâ üyeleri zaman zaman başka görevlere de atanmışlardır. Örneğin, Şûrâ azası Mehmet Ali Paşa 1840 yılında Tophane-i Amire ferikliğine¹⁵², şura azası Kamil Paşa 1843 yılında Bosna eyaleti

¹⁴⁹ Takvim-i Vekayi Def'a 170 (13 Cemazi-el-ahir 1254 / 03.03.1838)

¹⁵⁰ Takvim-i Vekayi Def'a 294 (23 Zi-l-ka'de 1261 / 24.11.1845)

¹⁵¹ Takvim-i Vekayi Def'a 383 (2 Şaban 1264 / 04.07.1848)

¹⁵² Takvim-i Vekayi Def'a 213 (20 Şevval 1256 / 15.12.1840)

müşirliğine¹⁵³, Şûrâ azası Hacı Edhem Bey 1844 yılında Meclis-i Valâ azalığına¹⁵⁴, şûra azası Muhtar Bey 1845 yılında Tophane Nazırlığı'na¹⁵⁵, Şûrâ azası Abdi Paşa Avrupa'da askeri alanda öğrenim görmüş olduğundan dolayı 1845 yılında Erkân-ı Harbiye Reisliği'ne¹⁵⁶, Şûrâ azası Ferik Mehmed Paşa 27 Haziran 1846'da kurulan Meclis-i Ma'arif-i Umumiye üyeliğine¹⁵⁷, Şûrâ azası Ferik İbrahim Paşa 1851'de kurulan Encümen-i Daniş üyeliğine¹⁵⁸, Şûrâ azası Rasih Efendi 1852 yılında Tophane-i amire Nezareti'ne¹⁵⁹ atanmıştır.

Zeki ve bilgili ve görevlerini çok iyi bir şekilde yerine getiren Şûrâ üyeleri zaman zaman rütbe ve nişanlarla ödüllendirilmişlerdir. 1846 senesinde Dâr-ı Şûrâ azası Mecid Efendi zeki ve askeri işlerde yeterli bilgiye sahip bir kişi olması ve emsallerinin rütbe-ulâ sınıf-ı saniyesinde olmaları nedeniyle kendisi de bu rütbeye yükseltilmiştir¹⁶⁰. 1866 senesinde Şûrâ üyeleri Hamdi Bey'e Osmani ikinci, Mirliva Ali Paşa'ya Osmani üçüncü, Miralay Mustafa Hami Bey'e Osmani dördüncü, Vasıf Efendi'ye mecidi üçüncü nişanları verilmiştir¹⁶¹.

¹⁵³ Takvim-i Vekayi Def'a 261 (23 Şevval 1259 / 16.11.1843)

¹⁵⁴ Ahmet Lütü Efendi, a.g.e. cilt: 6-7-8 s:1156

¹⁵⁵ Ahmet Lütü Efendi, a.g.e. cilt: 6-7-8 s:1199

¹⁵⁶ Takvim-i Vekayi Def'a 289 (19 Cemazi-el-ahir 1261 / 25.06.1845)

¹⁵⁷ Dr. Ali Akyıldız, Tanzimat Döneminde Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856) Eren Yay. İst. 1993 s:232

¹⁵⁸ Takvim-i Vekayi Def'a 449 (1 Şaban 1267 / 02.06.1851)

¹⁵⁹ Takvim-i Vekayi Def'a 475 (28 Zilhicce 1268 / 12.10.1852)

¹⁶⁰ Takvim-i Vekayi Def'a 304 (27 Şevval 1262 / 19.10.1846)

¹⁶¹ Ceride-i Askeriye Def'a 141 (19 Cemazi-el-ahir 1283 / 29.09.1866)

Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri Görevlileri

Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri’de üyelerin rahat ve verimli çalışabilmesi için Şûrâ’nın iç hizmetinde bazı kişiler görevlendirilmişti. Bu kişilerden biri şura müdürüydü. Geç saatlere kadar çalışan Şûrâ üyeleri için akşam yemeği hazırlatmak, Şûrâ salonunu temizletmek, eşya ve aletleri düzene koyup bunların zarar görmesini önlemek, şamdan, kandil ve soba gibi eşyaları temizleyip zamanında yakıp söndürmek, mum, yağ ve kömür gibi gerekli şeyleri satın almak müdürün temel görevleriydi. Şûrâ’nın gelir gider muhasebesi ondan sorulacağından dolayı müdürün okuma yazma bilmesi zorunluydu¹⁶².

Şûrâ müdürün emri altında üç hizmetçi bulunuyordu.

Dâr-ı Şûrâ kurulduğunda Şûrâ müdürlüğüne 500 guruş maaş ile Hazine-i Hümayûn üçüncü yazıcılığından mahrec Alyanak Halil Hamid Efendi getirilmiştir.

Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri’de görev yapan bir diğer sivil memur Şûrâ katibiydi. Şura katibi, her gece tartışılan konuların kimin önergesi olduğunu ve oy kullanan kişilerin soru ve cevaplarını içeren bir yazı hazırlamak, bu yazıyı Şûrâ tutanağına kaydetmek, tartışılan her maddeye ne sebeble karar verilmiş ise bunların özetlerini “kararlaştırılmış” ünvanıyla büyükçe bir kağıda yazmak ve ertesi gece şura üyelerinin dağılacağı zaman tutanağı ve kararlaştırılmış maddeleri tutanakla sözü ve oyu bulunan üyelere mühürletmek ile görevliydi. Şura katibinin emrine iki mukayyid (kayıt memuru) ve iki mübeyyiz (müsveddeleri beyaza çeken kalem katibi) verilmişti¹⁶³. Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri kurulduğunda Mustafa Vehbi Efendi katipliğe,

¹⁶² Ahmet Ata, a.g.e cilt:3 s:122 ve 297

¹⁶³ Ahmet Ata, a.g.e. cilt: 3 s:299-301

Aziz ve Kerami Efendiler mübeyyizliğe, Hacı Kami Efendi ve Tayyartzade Ahmet Ata mukayyidliğe getirilmişti¹⁶⁴.

1859 yılında Şûrâ'ya ikinci bir katip alınmıştır¹⁶⁵.

1863 yılından itibaren Levazım, Harbiye, Nizam, Muhakemat, Topçu ve Sıhhiye daireleri kurulunca her daireye bir başkatip atanmıştır.

Açıklamış olduğumuz katip veya katipler Şûrâ'da veyahut daha sonra kurulan dairelerde görev yapmışlardır. Bunlar toplantılara katılır ve gerekli şeyleri kaydederlerdi. Bunun haricinde birde Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri Tahrirat, Ruznamce ve Mazbata Odaları ile Evrak Müdürlüğü'nde çalışan katipler vardı. Bu katipler Şûrâ toplantılarına katılmazdı.

Şûrâ'nın kuruluş nizâm-nâmesinde eldeki konuların reis tarafından birer birer ve yüksek sesle okunacağı hükmü yer almaktadır. Fakat 1864 yılından sonra bu işi kıraat-ı evrak memurları yapmaya başlamışlardır¹⁶⁶.

1865 yılı Askeri sâlnâmesine göre Dâr-ı Şûrâ bünyesinde 25 Aklam-ı Harbiye memuru bulunmaktaydı.

1870 yılı Askeri sâlnâmesine göre Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri Umur-ı Tahririne memur 13 kişi bulunmaktaydı. Ayrıca asıl meclisin ve kalemlerin birer katibi vardı.

1.9 Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'nin Gelişimi

¹⁶⁴ Ahmet Ata, a.g.e. cilt: 3 s:122

¹⁶⁵ 1859 Tarihli Devlet Sâlnâmesi

¹⁶⁶ 1864 Tarihli Devlet Sâlnâmesi

Osmanlı Ordusu ile ilgili bütün meseleleri görüşmek ve ordu için yeni düzenlemeler yapmak ile görevli Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri Nisan 1837’de çalışmalarına başlamıştır. Şûrâ’nın çalışmaları yenilikçi hükümdar II. Mahmut tarafından yakından takip edilmiştir. Ayrıca Avrupa usullerine uyarak resmi dairelere kendi resminin asılması geleneğini başlatan II. Mahmut Şûrâ’ya da resmini (tasvir-i hûmâyûn) göndermiştir. Bunun yanında 1838 yılında Şûrâ’ya Kuran hediye etmiştir Şûrâ, kuruluşunu izleyen yıllarda askerlerin çeşitli sorunlarını çözüme kavuşturmuş ve Osmanlı Ordusu’na uygun düzenlemeler yapmak için Avrupa ordularının usul ve nizâmlarını inceleme faaliyetine devam etmiştir. Ancak Tanzimat Fermanı’nın ilanına kadar ki dönemde yeni düzenlemeler konusunda somut bir şey ortaya koyamamıştır. 3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimât Fermanı’nda Osmanlı askerlik sistemindeki önemli sorunlar belirtilmiş, özellikle askerlik süresinin halkın durumu dikkate alınarak yeniden belirlenmesi ve asker alımındaki haksızlıkları ortadan kaldıracak adil bir asker alım kanunu yapılması görevleri Bâb-ı Seraskeri Dâr-ı Şûrâsı’na verilmiştir. Şûrâ bundan sonra özellikle Prusya devletinin askeri yapılanmasını yakından takip etmiştir. Bünyesinde bulunan Tercüme Odası, Prusya’nın askerlik usul ve nizâmlarını tercüme edip görüşülmesi için Şûrâ’ya sunmuştur¹⁶⁷.

Tanzimât Fermânı’nda belirtilen ilkeler doğrultusunda müzakerelerde bulunan Şûrâ’nın çalışmalarını izlemek için Abdulmecid zaman zaman Şûrâ’yı ziyaret etmiştir¹⁶⁸.

¹⁶⁷ Ahmet Rasim, a.g.e., s:200-201, Takvim-i Vekayi Def’â 164 (11 Sefer 1254/06.05.1838)

¹⁶⁸ Takvim-i Vekayi Def’â 190 (5 Zi-l-ka’de 1255/10.01.1840) ve Takvim-i Vekayi Def’â 246 (5 Ramazan 1258/15.10.1842)

1843 Düzenlemesi ile Osmanlı Ordusu'nda askerlik süresinin 5 yıl muvazzaflık ve 7 yıl rediflik olmak üzere toplam 12 yıl olarak belirlenmesi ve Osmanlı Ordusu'nun 5 orduya ayrılmasının ardından D r-ı Ő r lar birleştirilmiş, askerlerin levazımât, melbus t vs. ihtiyaçları ve askeri işlerin müzakeresi yeniden düzenlenen D r-ı Şûrâ-yı Askeri'ye verilmiştir. Dar-ı Şûrâ-yı Askeri ordunun belli bir kısmı için değil tümü için düzenlemeler yapmakla görevlendirilmiştir. Bâb-ı Seraskeri maiyetinde olacak olan D r-ı Şûrâ-yı Askeri, hizmet ve çalışma alanı geniŐledięinden dolayı askeri işler için merkez tayin edilen Üsküdar'daki Muhafız Konağı'nda toplanmaya başlamıştır. D r-ı Şûrâ-yı Askeri'nin riy setine, D r-ı Şûrâ-yı Hassa Reisi Ferik Süleyman paşa "reis 'l-rüesa" namıyla getirilmiŐtir¹⁶⁹.

1844 senesinde askeri ihtiyaçların satın alınması ve imali, mesarifat nezaretinin denetiminden alınarak, bu işlerin seraskerlik ve D r-ı Şûrâ vasıtasıyla idare edilmesine karar verilmiŐtir¹⁷⁰.

1847 senesinde D r-ı Şûrâ-yı Askeri biraz daha genişletilerek, iki kısma ayrılmıştır. Bunlardan biri genel olarak askeri yönetim ve eğitime diğeri askeri ihtiyaçların karşılanmasına memur edilmiŐtir¹⁷¹.

1850 senesinde Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliye tarafından askerlerin yemin törenleri ile ilgili bir düzenleme yapılmıştır. Buna göre İstanbul'da bulunan Hassa ve Nizamiye orduları komutan ve reisleri D r-ı S r -yı Askeri'de, Tophane-i Amire ve Tersane-i Mamure ile taşra ordularının komutan ve subayları kendi

¹⁶⁹ Takvim-i Vekayi Def'a 259 (21 Ramazan 1259/15.10.1843); Ahmet Lütfi, a.g.e cilt: 6-7-8 s:1146-1148, Abdurrahman Şeref, a.g.e. cilt: 2 s:47.

¹⁷⁰ Ahmet Lütfi Efendi, a.g.e, cilt: 6-7-8 s:1160.

¹⁷¹ Mahmut Şevket Paşa, a.g.e s:17, Ahmet Rasim, a.g.e. s:265 ve Ahmet Rasim, Osmanlı'da Batışın    Evresi, Günümüz diliyle basıma hazırlayan: Ord.Prof.Dr. H.V.Velidedeoğlu, Evrim yay. İst. 1989 s:229.

meclislerinde yemin edeceklerdi. Ayrıca askeri kalemlerde çalışan memur ve reisler de mensub oldukları meclislerde yemin edeceklerdi. Meclis-i Valâ tarafından hazırlanan yemin nizâmında, askerlerin rüşvet almayacağına ve askerlik usullerine ters hareket etmeyeceğine dair yemin etmeleri istenmiştir¹⁷².

1861 tarihli Devlet Salnamesi'nde verilen tabloya göre Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'de bulunan 15 azâdan 9'u mülkiye sınıfına mensûptur. Askeri işlerin görüşüldüğü bir mecliste mülkiye sınıfından bu kadar kişinin bulunması doğru değildir. Bundan dolayı 1861 yılında Şûrâ'da haddinden fazla olan aza sayısının azaltılması ve yerlerine askeri konularda bilgili komutan ve subayların alınması yönünde bir ferman çıkmıştır. Ferik Hacı Rıza paşa, südurdan Tevhid Efendi, mülkiyeden Rasih Efendi, Mecid Efendi, Mustafa Efendi ve Refik Bey Şûrâ azalığından çıkarılmış ve yerlerine mirliva rütbesinde dört kişi alınmıştır¹⁷³.

1863 senesinde Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri için ikinci bir nizâmnâme yapılmış ve Şûrâ yeniden düzenlenmiştir. Nizâmnâmenin ikinci maddesinde Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'nin bir reis, bir müftü ile on bir daimi ve altı geçici azadan oluştuğu belirtilmiştir. Yine bu nizamname ile Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri üç daireye ayrılmıştır. Bunlar Harbiye, Nizâm ve Levazım daireleridir. Harbiye Dairesi, askeri hareket ve manevralar, eğitim, kur'a, Erkan-ı Harb-i Umumi tarafından yapılan talimat, nizam ve yönetmelikleri kontrol etme; Nizam Dairesi, rütbe yükseltme, atama, emeklilik ve her türlü özlük işleriyle ordularda görüşülüp hüküm ve cezalarının tayini padişah iradesi veya serasker emrine bağlı olan cezaları belirlemek ve kanunun tayin ettiği derecede büyük davaları görüb hükme bağlamak; Levazım Dairesi, elbise, yiyecek

¹⁷² Takvim-i Vekayi Def'a 419 (27 Rebi-ül-evvel 1266/10.02.1850)

¹⁷³ Takvim-i Vekayi Def'a 619. (5 Rebi-ül-evvel 1278/11.09.1861)

ve içecek gibi her çeşit askeri levazımın tedariki ve tanzimi yani gerekli eşyanın yürürlükte olan açık eksiltme kuralları ile alımı, kontratolarının düzenlenmesi ve ambarlara verilirken bu malların kontratolara ve numunelerine uygun olup olmadıklarını azadan bazı kişileri görevlendirerek kontrol ettirmek, orduların ihtiyaçlarını devamlı olarak belirleyip işleri ona göre yürütmek ile görevlidir.

Yine bu nizâmnâmede yürürlükte olan kanunların değiştirilmesi, yeni kanun ve nizamların yapılması, binbaşıdan yukarı olan komutan ve subayların tayini, rütbe düşürülmesi, üç seneden fazla prangabentlik ve idam cezasının kararlaştırılması, 50.000 ğuruşun üzerindeki mal alımı ve pazarlığı gibi konuların görüşülmesi için diğer iki daire üyelerinin Harbiye Dairesi'nde toplanması ile bir Cemiyet-i Umûmi teşekkül edeceği belirtilmiştir. Cemiyeti Umûmi haftada bir toplanacaktı. Fakat Seraskerlik ve Dâr-ı Şûrâ reisi tarafından uygun görüldüğünde olağanüstü olarak da toplanabilecekti.

1866 senesinde Dâr-ı Sûrâ-yı Askeri'deki daireler tekrar birleřtirilmiřtir¹⁷⁴. Yalnız Levazım dairesi bu uygulamanın dışında tutulmuştur.

Dâr-ı Şûrâ vesair askeri meclislerin başlıca görevlerinden biri her ne hususta olursa olsun askerlerin dilekçe ile istemiş oldukları şeylerin nizâm ve usulü dairesinde karşılanması için çalışmak olduğu halde askeri düzenleme ve kuralların aksine, olur olmaz istekleri için bazı askerler Rikâb-ı Hümayun'a arzuhaller sunmaktaydı. İşte bu kişiler için 1866 senesinde bir tenbihnâme yayınlanmıştır. Buna göre istek sahibi kişilerin usulü gereğince istidalarını bir üst derecedeki subaya vermeleri ve o subay tarafından askeri hiyerarşi nizamına göre Seraskerliğe kadar

¹⁷⁴ Ahmet Lütfi Efendi, a.g.e., cilt: 11 s:51.

takdim olunması ve oradan da ilgili mahallere havale edilerek zabitan ve memurlarınca araştırılıp gereğinin yapılması nizam gereği olduğundan dolayı böyle bir kaideye riayet etmeyerek Rikab-ı Hümayun'a istida sunanların kanun gereği cezalandırılacakları belirtilmiştir¹⁷⁵.

İstanbul'da bulunan tüm komutan ve yüksek rütbeli subayların askeri hizmetlerinin haricinde elbise-i adiyye giyebilmelerine dair çıkarılan kararnamenin ikinci bendinde Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri ve tüm diğer askeri meclis ve de komisyonlar azasından bulunan komutan ve subayların da memuriyetleri mahallinde elbise-i adiyye giymelerine izin verilmiştir. Fakat bu meclislerin maiyetinde daima hizmet de bulunan yaveran askeri elbiselerini giyeceklerdir¹⁷⁶.

1837 yılında kurulan Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri sürekli olarak genişlemiş ve gelişmiştir. Tanzimat döneminin en istikrarlı meclisi olan ve Osmanlı ordusu için birçok düzenleme yapan bu meclis, II. Abdulhamit devrinde kaldırılmış ve vazifeleri Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi teşkilatı içine alınmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

DÂR-I ŞÛRÂ-YI ASKERİ'NİN GÖREVLERİ

2.1. Asker İhtiyaçlarının Karşlanması

17 Haziran 1826 tarihinde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve yerine Asâkir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu'nun kurulması üzerine mukata'aların bir kısmı Darphane'den ayrılarak gelirleri bu yeni ordunun asker ve subaylarının maaş, yiyecek, giyecek barınma v.b. ihtiyaçlarının karşılanmasına tahsis edildi.

¹⁷⁵ Ceride-i Askeriye, Def'a 130 (1 Rebi-ül-evvel 1283/14.07.1866) Bu tenbihname Ceride-i Askeriye'nin ekinde verilmiştir.

¹⁷⁶ Ceride-i Askeriye Def'a 310 (23 Ramazan 1286/26.12.1869)

Mukata'alarından elde edilecek gelirlerin idaresi de Hazine-i Amire'nin bir şubesi olarak teşkilatlandırılan Mukata'at Hazinesi'ne bırakıldı. Bu hazinenin, sorumluluğu ise Hazine-i Amire başdefterdarına verildi. Ordunun asker sayısının artmasına paralel olarak yeni gelir kaynaklarının da Mukata'at Hazinesi'ne bağlanması ile bu hazinenin önem kazanması ve iki hazinenin tek kişi tarafından yönetilmesinin güçlüğü dikkate alınarak 6 Şubat 1827 (9 Receb 1242) tarihinde yeni bir düzenlemeye gidildi. Bu düzenleme ile ordunun mali işlerinin idaresi Hazine-i Amire'den alınarak yeni kurulan Asâkir-i Mansure Defterdarlığı'na verildi. Fakat mevcut gelir kaynaklarını yönetme ve artan giderlerin karşılanması için ek gelir kaynakları bulma ile görevli bu defterdarlık bir hafta sonra lağvedildi. Defterdarlığın görevlerini Mukata'at Nezareti üstlendi. *“Nezaretin gelir ve giderlerinin her gün sergi defterlerine kaydedilmesi ve hesapların ayda bir kere, Babıali'ye, yıllık bilançosunun da sene sonunda padişaha sunulması kararlaştırıldı¹⁷⁷”* Ayrıca Mukata'at Hazinesi'de defterdarlıktan ayrılarak müstakil bir hale getirildi.

Aralık 1829 (Cemazi-el - ûlâ 1245) tarihinde Mukata'at Nezâreti'nin tek başına hem gelir kaynaklarını ve hemde giderlerin yönetimini yürütemeyeceği gerekçesiyle Nezaret, Mukata'at ve Masârifât Nezaretleri olmak üzere ikiye ayrıldı. Bu yeni düzenlemeyle gelirlerin toplanması ve idaresi Mukata'at Nezareti'ne giderlerin idaresi de Masârifât Nezareti'ne verildi. Masârifât Nezareti, Mukata'at Hazinesi'nce toplanan gelire askerlerin elbise, yiyecek ve maaş ihtiyaçlarını karşılayacaktı. Masârifât Nezareti'nin kurulmasıyla askeri masrafların tek elde toplanması üzerine Asâkir-i Mansure-i Muhammediye ve Asâkir-i Hassa nezaretleri

¹⁷⁷ Dr. Ali Akyıldız, Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatı'nda Reform (1836-1856), Eren Yay. İstanbul 1993, s: 93

lağvedildi. Nezaret, Mansure, Hassa, Tophane, Cebehane ve Mehterhane teşkilatlarının giderlerinden sorumlu oldu.

Osmanlı Devleti'nin bütün askeri umûr ve muamelâtını idare etmek üzere 1837 yılında kurulan Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri, asker ihtiyaçlarını belirlemek ve bu konuda yeni düzenlemeler yapmak amacıyla müzakerelerde bulunmuş ve önemli kararlar almıştır. Şûrâ'nın aldığı kararlar, merkezi örgütçe onaylanıp kanunlaştıktan sonra askeri ihtiyaçlarının temini konusunda görevli bu nezaretçe uygulamaya konulmuştur.

Masârifât Nezareti, 25 Mart 1839 (9 Muharrem 1255) tarihinde tamamen lağvedilmiştir. Nezaretin yaptığı işlerin birkaç kısma ayrılarak idare edilmesi kararlaştırılmıştır. Ordunun levazımât işleri, Bâb-ı Seraskeri bünyesindeki ta'yinât müdürüne havale edilmiştir. Ayrıca dikimhane ve elbise ambarlarının Serasker, ecza ve ilaç işlerinin de Seretibba tarafından idare edilmesi, ancak harcamaların muhasebe ve kontrol yetkisinin müsteşarda olması karara bağlanmıştır. Bu düzenlemeden kısa bir süre sonra mali işlerin tek elde toplanması kararı gereğince zahire, erzak, elbise ve dikimhane ambarları ve bunlara dair işler Umûr-ı Maliye Nezareti'nin yönetimi altına alınmıştır. Ancak Maliye Nezareti'nin işlerinin yoğunluğu, askerlerin elbise, ta'yinât vs. giderlerinin çokluğu ve asker ihtiyaçlarının zamanında tedariki konusunun önemi göz önüne alınarak Masârifât Nezareti 8-9 Mart 1841 (14 Muharrem 1257) tarihinde tekrar kurulmuştur. Bu nezaretin tekrar teşkilatlandırılmasına yönelik düzenlemelerden bir sonuç alınamayınca Meclis-i Vâlâ'nın hazırladığı bir mazbata doğrultusunda alınan bir kararla nezaret yeniden yapılandırılarak müstakil hale getirilmiştir. Nezaretin giderlerine tahsis edilen aylık 25.000 kuruş Maliye Hazinesi'nden ayrılarak Masârifât Hazinesi kurulmuştur. Yine

aynı kararlar giyim, kuşam, yiyecek vs. ihtiyaçların ülke içinden sağlanmasına özen gösterilmesi istenmiştir¹⁷⁸ (Mart 1842/Safer 1258). Nezaretin giderlerine tahsis edilen ödeneği idare etmekle görevli Masârifât Hazinesi, bir süre sonra yerini kara ordularının bütün masraflarını yürütmek üzere kurulan Nizamiye Hazinesi'ne bırakmıştır.

Masârifât Nezareti'nin müstakiliyeti uzun sürmemiş ve nezaret 1844 yılında lağvedilmiştir. Nezaretin gördüğü işler Bâb-ı Seraskeri ve Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'nin denetim ve emrine verilmiştir¹⁷⁹. Ancak bu uygulama Seraskerliğin asli görevlerini yerine getirememesine neden olmuştur. Bunun üzerine 1846 yılında Serasker maiyetinde ve Maliye Nezareti denetiminde olacak bir Masârifât Nazırı atanması gerekli görülmüş, eski Masârifât Nazırı Hacı Edhem Bey, asker ihtiyaçlarının temini konusundaki bilgi ve tecrübesi nedeniyle bu göreve getirilmiştir. Yine eskiden olduğu gibi Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri, askerlerin yiyecek, giyecek vesair ihtiyaçları için satın alınacak malların çeşitlerini ve fiyatlarını belirleyecek, üretim numunelerini kontrol edecekti. Ayrıca memuriyeti gereği, Masârifât Nazırı Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'nin asıl azası olacaktı¹⁸⁰.

1847 yılında Dâr-ı Şûrâ'yı Askeri bir derece daha genişletilerek iki kısma ayrılmış ve bu kısımlardan biri genel idare ve askeri terbiyeye diğeri levazımât-ı askeriye tedarikine memur edilmiştir¹⁸¹.

Asker ihtiyaçlarının temini için çalışan Masârifât Nezareti, 1861 yılında uygulamaya konulan tasarruf tedbirleri gereğince, Serasker Müsteşarlığı'na ilhak

¹⁷⁸ Ali Akyıldız, a.g.e. s: 124-125, Ahmet Yaramış, a.g.e. s: 78

¹⁷⁹ Ahmet Lütfî, a.g.e. cilt: 6-7-8, s: 1160

¹⁸⁰ Takvim-i Vekayi Def'a 298 (25 Safer 1262/22.02.1846)

¹⁸¹ Mahmut Şevket Paşa, a.g.e. s: 17

edilmiştir¹⁸². Yani bu tarihten sonra Masârifât Nazırı'nın gördüğü işleri, müsteşar yapmaya başlamıştır.

Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri, 1863 yılında yeniden düzenlenmiş Şûrâ, Harbiye, Nizam ve Levazım dairelerine ayrılmıştır. Nizamiye askeri için gerekli olan yiyecek, giyecek ve sair ihtiyaçların geçerli ihale kuralları ile alınması, bu mal alımlarının mukavelelerinin düzenlenmesi, malların ambarlara teslimi esnasında numuneleriyle aynı nitelikte olup olmadıklarının kontrol edilmesi ve orduların ihtiyaçlarının belirlenerek işlerin ona uygun olarak yürütülmesi Levazım Dairesi'nin görevleri olarak belirlenmiştir. Bunun yanında 50.000 kuruşun üzerindeki mal alımı ve pazarlıklarının Nizâm ve Levâzım dairelerinin a'zâlarının Harbiye Dairesi'nde Şûrâ reisinin başkanlığında toplanması ile oluşturulacak Cemiyet-i Umûmi'de görüşülmesi, görüşmeler sonucunda alınan kararı içeren mazbataların toplantıda bulunan kişiler tarafından mühürlenmesi ve ardından mühürlenmesi için Masârifât Nezareti'ni de içeren Seraskerlik Müsteşarlığı makamına sunulması kural olarak belirlenmiştir¹⁸³.

1863 yılından sonra Levâzım Dairesi ve müsteşarlık, asker ihtiyaçlarının karşılanması konusunda birlikte çalışmışlardır.

İncelediğimiz 1837-1875 yılları arasındaki dönemde asker ihtiyaçları konusunda farklı kuruluşlar faaliyet göstermiştir. Bu kuruluşlardan biri olan Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'nin görevleri Masârifât Nezareti ve Serasker Müsteşarlığı'nın görevlerinden farklıdır. Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri, asker ihtiyaçları konusunda yeni düzenlemeler yapmak, denetimindeki fabrikalar için mal alımlarını ve pazarlıklarını

¹⁸² Takvim-, Vekayi Def'a 617 (27 Muharrem 1278/05.08.1861) Ahmet Lütfi, a.g.e. cilt: 10 s: 25

¹⁸³ Dâr-ı Şûrâ'yı Askeri'nin 1863 Nizamnamesi, Düstûr-ı Askeri

yürütmek, askerlerin erzak ve ta'yinâtı için alınan malları ambarlara aktarırken malların istenilen kalitede olup olmadığını kontrol etmek, ambarlarda koruma altına alınan malları ihtiyaçlarına göre ordulara dağıtmak ile görevli iken alınan malların bedellerinin ödenmesi, Masârifât Nezareti ve daha sonra Serasker Müsteşarlığı'nın sorumluluğuna verilmişti.

Dâr-ı Şûrâ'yı Askeri, askerlerin ta'yinâtları ile ilgili ilk düzenlemeyi 1837 yılında yapmıştır. 29 Kasım 1837 (Gurre-i Ramazan 1253)'de Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri, askerlere verilmekte olan ta'yinât uygulamasının bırakılarak, askerlere ta'yinât bedelinin nakit olarak verilmesine karar verdi. Bu karara göre, ekmek haricinde olan ta'yinât için askerlere günlük 1,5 kuruş ödenecekti. Günlük ekmek ta'yinâtı da 200 dirhemden 300 dirheme çıkarıldı. Askerlere ta'yinât bedeli ödenmesi on günde bir yapılacaktı. Her ne kadar Şûrâ'da neferlerin alacakları ta'yinât bedellerini beslenmeleri dışında kullanabilecekleri ve bu yüzden yeterli gıda alamayacakları, kışlalarda dükkanların olmayışı ve kendi kendilerine yemek pişirmenin güçlüğü hususları gündeme getirilmişse de yapılacak düzenlemenin çok daha ekonomik olması nedeniyle 25 Mayıs 1838 (Gurre-i Ramazan 1254)'de uygulamaya başlanmasına karar verilmiştir¹⁸⁴.

Daha ekonomik olduğu için uygulamaya konulan bu yeni düzenlemeyle birlikte bazı karışıklık ve aksaklıklar ortaya çıkınca Seraskerliğin talebi üzerine eski uygulamaya dönmüştür. Bununla birlikte ambarlardan alınan erzakı kışlalara götürme sorumluluğu vekilharçlardan alınarak ordu zabitlerine verilmiştir. Erzak bundan sonra alay mutfakları yerine tabur mutfaklarına dağıtılacak ve askerlerin yemeği burada pişirilecekti. Yemeğin pişirilmesi ve askerlere dağıtılması işinden

¹⁸⁴ Ahmet Yaramış, a.g.e. s: 149

tabur zabitleri sorumlu olacaktı. Daha sonra 300 dirheme çıkarılan ekmek ta'yinâtı aynı şekilde dağıtmaya devam edecekti. Et ta'yinâtı ise 40 dirhemden 80 dirheme çıkarıldı¹⁸⁵.

1863 yılında askerlerin ekmek ta'yinâtının iltizam usulü ile idare edilmesine son verilerek, ekmeğin Ekim 1863'ten itibaren Dâr-ı Şûrâ'yı Askeri ve Levâzım Dairesi vasıtası ve Miralay Aziz Bey'in denetimindeki bir komisyonun görevlendirdiği kişiler tarafından pişirilip dağıtılması, 1864 yılında ise et ta'yinâtı için iltizam usulünün devamı uygun görülmüştür¹⁸⁶. Ancak ekmek ve et ta'yinâtı konusundaki sorunlar devam etmiştir.

II. Mahmut döneminde asker elbiselerinin yurt dışından getirilmesi yerine devlet tarafından kurulacak fabrikalarda üretilmesine yönelik bir sanayileşme politikası izlenmeye başlamıştır. Bu amaçla 1835 yılında İzmit ve İslimiye'de Çuha fabrikaları, İstanbul'da Feshane kurulmuştur. Feshane, 1841 yılından sonra çuha imal etmeye de başlamıştır. 1840'lı yılların başında askeri elbiseler için Balıkesir'de bir aba fabrikası kurulmuş ve üretilen abaların numuneleri her sene Dâr-ı Şûrâ'yı Askeriye'ye sunulmuştur. Hatta 1843'te gönderilen numuneler beğenilmemiş ve Balıkesir Kaymakamı'nın bu işte ihmali görülerek görevinden azledilmiştir¹⁸⁷.

1844 yılında yapılan düzenlemede askerlerin elbise ve ayakkabı ihtiyacının memleket dahilinden sağlanmasına özen gösterilmesi istenmiştir. Eğer bunların yurtdışından satın alınması zorunluluğu ortaya çıkarsa bu malları yurtdışından ithal edecek tüccarın Dâr-ı Şûrâ'yı Askeri'ye gelip mühürlü kağıtlar ile ne kadar fiyata

¹⁸⁵ Ahmet Yaramış, a.g.e. s: 149 ve Cevdet Askeriye 23492

¹⁸⁶ Takvim-i Vekayi, Def'a 718 (5 Cemazi-el-evvel 1280/19.10.1863) Ceride-i Askeriye Def'a 32 (24 Rebi-ül-evvel 1281/27.08.1864)

¹⁸⁷ Cahide Bolat, Redif Askeri Teşkilatı (1834-1876) Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Ank. 2000 s:60

getireceklerini bildirmeleri, sonra bu mühürlü kağıtların herkesin huzurunda açılması ve devlet için en uygun fiyatı veren tüccar ile anlaşılması uygun görülmüştür. Bu usulün yürürlüğe girmesiyle devlet büyük zararlardan kurtulmuş ve ihtiyaç duyduğu maddeleri daha ucuza almaya başlamıştır.

1844 yılına kadarki süreçte asker elbiselerinin karşılanması konusunda görevli kuruluşların verimli çalışmadığı görülmektedir. Bütün askerlere Kasım ayında verilmesi gereken kışlık elbiseler İstanbul'daki askerlere zamanında dağıtılırken, taşradaki askerlere bir veya birkaç ay sonra dağıtılmaktaydı. Hatta bazı yerlerdeki askerlere hiç dağıtılamamaktaydı. Askerler, kışı yırtık elbiseleri ile perişan bir şekilde geçirmekteydi. Taşrada kışın sert geçmesi nedeniyle buradaki askerlerin elbiselerinin iyi kalite kumaştan hazırlanmasına ve zamanında dağıtılmasına özen gösterilmesi gerekmektedir. Bunun için 1844 senesi kışlık elbiseleri devletçe imal edilmiş ve bunların erkenden yağmurlar başlayıp yollar çamur olmadan taşraya gönderilmesi istenmiştir. Bununla birlikte bu elbiseler devlet tarafından imal edilen ilk elbiseler olduğu için padişah bunların kontrol edilmesini emretmiştir. Bazı devlet ileri gelenleri ve Dâr-ı Şûrâ'yı Askeri üyeleri bu işle görevlendirilmişlerdi. 5 Ağustos 1844 (20 Receb 1260) tarihinde sadrazam haricindeki vekiller, Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri üyeleri, Meclis-i Vâlâ üye ve memurları Elbise Ambarı'na gelerek elbise ve diğer mamülleri incelemiş ve yeni fiyatlar ile eski fiyatlar arasındaki farkı kontrol etmişlerdir. Devletçe üretilen bu malların maliyetinin çok az olduğu görülmüştür¹⁸⁸.

1835 yılında kurulan İzmit Çuha Fabrikası 1844 yılında yenilenmiştir. Aynı yıl Sultan Abdülmecid, Anadolu gezisi esnasında İzmit'e de uğramış ve buradaki Çuha Fabrikasını da ziyaret etmiştir. Fabrikanın üretmiş olduğu ürünleri çok beğenen

¹⁸⁸ Takvim-i Vekayi Def'a 274 (11 Şaban 1260/ 25.08.1844)

Abdülmeccid, fabrikanın idaresini de çok düzenli bulmuştur. Kısa bir süre sonra fabrikanın üretmiş olduğu uhanın numuneleri muayene için Dr-ı şûrâ-yı Askeri'ye gönderilmiştir. şûrâ, fabrikanın üretmiş olduğu bu ilk uhaların İngiliz uhasından daha kaliteli olduğuna, 1845 yılından itibaren asker elbiselerinin bu uhadan yapılmasına karar vermiştir. Bunun için ‘‘yüzbin zir'a’’ uha imali gerekli grlmřtir¹⁸⁹.

Daha önceleri gerek İstanbul'daki ve gerekse taşradaki askerlerin yazlık ve kışlık elbiseleri zamanında tedarik edilip gnderilmediğinden dolayı bir takım huzursuzluklar ortaya çıkmakta iken, Asâkir-i Nizamiye'nin darlık ve huzursuzluğa düşmemesi için bu konuda Dr-ı şûrâ'yı Askeri görevlendirildiğinden beri tasarruf sağlanmış, askerlerin elbise ve levazım ihtiyaı her sene zamanından bir iki ay önce hazırlanıp mahallerine gönderilmiştir. Aynı şekilde 1845 yılı Kasım ayında askere verilecek kışlık elbise ve levazımât düzenlenmiş, ambarlarda koruma altına alınmiş, geçen sene olduğu gibi kontrol edilmiştir. Abdülmeccid'in Sarachane, Elbisehane-i Amire ve Cebehane'yi ziyareti esnasında buralardaki elbise ve eşyalar kontrol edilmiş ve hepsi gayet mkemmell bulunmuştur. Padişahın yaptığı sık sık bu ziyaretler O'nun asker ihtiyaçlarının karşılanmasına ne kadar önem verdiğini gstermektedir¹⁹⁰.

10 Ağustos 1858 tarihinde hazırlanan Ceza Kanunnme-i Hümâyûnu'na 17 Aralık 1860 (3 Cemazi-el-ahir 1277) tarihinde yapılan ekin 91. ve 93. maddelerinde de askeri mal alımı ile ilgili hükümler bulunmaktadır. 91. maddede, asker ihtiyaçları için satın alınan mallarda, bu malların satın almaya memur ve müteahhit olan

¹⁸⁹ Musa adırcı, a.g.e. s: 352; Takvim-i Vekayi Def'a 284 (Selh-i Rebi-l-evvel 1261/11.03.1845) Takvim-i Vekayi Def'a 286 (23 Rebi-l-ahir 1261/01.05.1845)

¹⁹⁰ Takvim-i Vekayi Def'a 292 (7 şevval 1261/09.10.1845)

kişilerin neden olduğu herhangi bir eksiklik ve kusur tespit edilirse, malın bedelinin bu kişilerden geri alınacağı, devletin uğradığı zararın ödettirileceği ve zararın dörtte biri oranında da nakdi ceza tahsil edileceği, 93. madde de ise askeri levazımât için imal ettirilen veya satın alınan malların tesliminde nedensiz bir gecikme olursa veya bu malların cins, nitelik ve sayısında bir eksiklik, kusur tespit edilirse ilgili kişilerden gerekli tazminatın yanı sıra tazminâtın dörtte biri kadar da nakdi ceza alınacağı belirtilmiştir¹⁹¹.

İncelediğimiz dönemde Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri, gerek doğrudan asker ihtiyaçları için ve gerekse bünyesinde bulunan fabrikalar için mal alımlarında bulunmuştur. Ordular, Şûrâ'ya hangi mala ne miktarda ihtiyaç duyduklarını bildirdikten sonra şûrâ bu mal için bir ilan verirdi. Bu ilanda ihtiyaç duyulan malı karşılamaya talip olan kişilerin belirlenen güne kadar Şûrâ'ya gelmeleri istenmekteydi¹⁹². Bu işe talip olan kişiler ihale usulü gereği fiyat tekliflerini mühürlü bir zarfla Şûrâ'ya sunarlardı. Daha sonra bu zarflar herkesin gözü önünde açılır ve bu malı en düşük fiyata sağlamayı taahhüt eden kişi ile mukavele yapılırdı. Tüccar mukavelede belirtilen kıstaslara uymak zorundaydı. Eğer malların tesliminde yapılan kontrollerde bir kusur, eksiklik olursa ya da mallar zamanında teslim edilemezse tüccardan devletin uğradığı zarar için tazminat ve nakdi ceza alınırdı. Şûrâ-yı Askeri, münakkasa denilen bu usulle bez, kanaviçe, keten, çuha, maden kömürü, deri, çorap, rügan, palamut, keçi kılı, çivit, şap, şarap tortusu, çadır kolanı, kuru üzüm, zeytinyağı, pirinç, fasulye, yağ, odun, sebze, et, yapağı, iplik, sabun, ağaç, balmumu, soğan, buğday, kökboya, kişkiş gibi şeyleri uygun fiyatlarla satın almıştır. Satın

¹⁹¹ Düstûr, cilt: 1, Matba'a Amire 1289

¹⁹² Şûrâ tarafından verilen bu ilanlar 1864 yılında çıkarılmaya başlanan Ceride-i Askeriye'nin hemen her sayısında yer almaktadır.

alınan bu mallar şûrâ denetimindeki elbise, erzak, odun ve müteferrika anbarlarına, Sarachane, Debboy İdaresi ve Debbağhane'ye teslim edilirken Şûrâ'nın görevlendirdiği a'zalar bu malların kalitesini, mukavelede belirtilen şartlara uygun olup olmadıklarını kontrol ederlerdi.

Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri, zaman zaman topluca alınan buğdayların öğütülmesi işini de münakkasa usulüyle çözümlenmiştir¹⁹³.

Osmanlı Devleti'nin bütün askeri umûr ve muamelâtını idare etmek üzere kurulan Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri, askerlere verilecek silahlar konusunda da çalışmalarda bulunmuştur. 1872 yılında da silah alımı ile ilgili işleri yürütmek üzere Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri Topçu Dairesi kurulmuştur. 1872 yılında Osmanlı Ordusu için 200.000 Henri Martini tüfeği alınmasına karar verildikten sonra Ceride-i Askeriye gazetesinde bir ilan yayınlanmıştır. İlanda, bu silahları Amerika'dan ithal etmeye talip olanların 14-19 Haziran tarihleri arasında Topçu Dairesi'ne başvurmaları istenmiştir¹⁹⁴. Daha sonra, bu ihalede devlet için en uygun fiyatı veren Azaryan Kumpanyası ile mukavele yapılmıştır. Buna göre devlet her Henri Martini tüfeği için üç İngiliz lirasıyla bir şilin ödeyecekti. Ayrıca silahları zamanında getirmeyi taahhüt eden Azaryan'dan 200.000 kuruş depozito alınmıştır¹⁹⁵. 1873 yılında Amerika'ya sipariş olunan tüfeklerin sayısı 500.000'e çıkınca bu silahlar için Maçka'da bir depo inşa edilmesine yönelik çalışmalar başlatılmıştır¹⁹⁶. Özellikle Hüseyin Paşa'nın seraskerliği döneminde bu tür silah alımları devam etmiştir. Ayrıca Hüseyin Avni Paşa, Alman Krupp fabrikasından da devrine göre son derece modern olan seri atışlı toplardan 500 adet getirtmiştir.

¹⁹³ Ceride-, Askeriye Def'a 520 (15 Cemazi-el-ahir 1289/19.08.1872)

¹⁹⁴ Ceride-i Askeriye Def'a 505 (21 Rebi-ül-ahir 1289/27.06.1872)

¹⁹⁵ Ahmet Lütüfî, a.g.e. cilt: 14 s: 27-28

¹⁹⁶ Ceride-i Askeriye Def'a 593 (15 Rebi-ül-evvel 1290/13.05.1873)

2.2.Sağlık

Yenilenen Osmanlı Ordusu'nda askerlerin sağlık koşullarının iyileştirilmesi için yapılan düzenleme ve çalışmalarda Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'nin de önemli katkıları olmuştur. Özellikle, askerlerin erzak ve ta'yinâtı için alınan malları ambarlara aktarırken, malların istenilen kalitede olup olmadığının kontrol edilmesi, askerlerin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak ta'yinâtların miktarının ve ne şekilde verileceğinin belirlenmesi, bunun yanında İstanbul ve taşradaki kışlaların temiz ve düzenli tutulması ve askerlerin yazlık ve kışlık elbise ve ayakkabılarının zamanında hazırlatılıp dağıtılması, Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'nin görevlerindendi. Daha önceleri Osmanlı Ordusu'ndaki askerlerin yiyecek, giyecek ve içecekleri zamanında sağlanıp gönderilemediğinden bir takım problemler ortaya çıkmakta iken bu konuda Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri görevlendirildikten sonra tasarruf sağlanmış ve askerlerin tüm levazım ihtiyaçları her sene zamanından bir iki ay önce hazırlanıp mahallerine gönderilmiştir. Ayrıca Şûrâ, askerlerin yakacak ve temizlik maddelerinin zamanında tedarik edilmesine de özen göstermiştir. Kışın sert geçtiği bölgelerdeki askerlerin soğuktan korunması içinde çalışmalarda bulunmuştur. 1848 yılında Sultan Abdülmecid, askerlerin vücutlarını daha iyi koruyabilmesi için askerlere birer yorgan verilmesini irade buyurmuş, yorganların nasıl imal edileceği ve askerlere nasıl dağıtılacağı Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'de kararlaştırılmış ve yaptırılan numuneler padişaha sunulmuş, padişah onayından sonra da yorganların yaptırılmasına başlanmıştır¹⁹⁷.

Askerlerin ihtiyaçlarını yakından takip eden ve eksikler, sıkıntılar hakkında merkezi örgüte teklifler sunan Dâr-ı Şûrâ'yı Askeri, askerler için kışla yapılması

¹⁹⁷ Cevdet Askeriye 36791; Takvim-i Vekayi Def'a 364 (13 Safer 1264/20.01.1848)

konusunda da çalışmalarda bulunmuştur. 1846 senesinde Beyrut ve civarında bulunan askerlerin hal, keyfiyet, derece-i refah ve istirahatları hakkında Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'de yapılan görüşmeler sonucunda buradaki askerlerin düşmüş oldukları maddi sıkıntıdan kurtulması için gereken paranın gönderilmesine ve Beyrut'ta bir kışla inşa edilmesine yönelik alınan karar reisü'l-rüesa Emin Paşa tarafından Meclis-i Vâlâ'ya sunulmuştur. Meclis-i Vâlâ tarafından da uygun bulunan bu teklif padişah onayına sunulmuş ve padişah onayından sonra da bu konu ile ilgili çalışmalar başlatılmıştır¹⁹⁸.

1866 senesinde askerlerin sağlığının korunması ve istirahatlerinin sağlanmasına yönelik tedbirlerin alınıp uygulanması hakkındaki Serasker emri gereğince bazı ümerâ-yı askeriye ve tabip reislerinden oluşan bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyonda mevsimine göre askerlerin kaldığı kışlaların temizliğinin nasıl sağlanacağı, yiyecek ve içeceklerin ne şekilde alınacağı, askerlerin sağlıklarını korumalarına nasıl özen gösterileceği konuları görüşülmüş ve bazı tedbirlerin uygulanmasına karar verilmiştir. Alınan bu tedbirleri içeren mazbata daha sonra Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'de okunmuştur. Şûrâ bu tedbirleri uygun bulmuş ve icrası için Seraskerliğe göndermiştir¹⁹⁹.

Mayıs 1870 (Safer 1287) tarihinde yayınlanan İdare-i Tıbbiye-i Askeriye Nizamnamesi²⁰⁰,nin ikinci bâbının birinci faslında askerlerin sağlıklarının korunması için “Umûr-ı Sıhhiye-i Askeriye Meclisi” teşkil olunacağı belirtilmiştir. Bu meclisin reis ve a'zâsı etibba-yı askeriye müfettişlerinden ve sınıf-ı evvel eczacı müfettişlerinden atanacaktı. Umûr-ı Sıhhiye-i Askeriye Meclisi, Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri

¹⁹⁸ Cevdet Askeriye 36801

¹⁹⁹ Ceride-i Askeriye Def'a 135 (7 Rebi-ül-ahir 1283/18.08.1866)

²⁰⁰ Düstûr-ı Askeri, s:134-140 BMM Kütüphanesi

dairelerinden biri olacak ve Bâb-ı Seraskeri'de toplanacaktı. Bu meclis, 1871 yılında Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri Sıhhiye Dairesi adı altında çalışmalarına başlamıştır. Sıhhiye Dairesi, bir reis vekili, iki mirliya ve dört miralay rütbesine haiz a'za ve bir katipten oluşuyordu. A'zâların üçü gayr-i müslimdi²⁰¹.

Osmanlı Ordusu'na alınacak askerlerin sağlıklı olmasına çok dikkat ediliyordu. Ancak sağlıkları yerinde olmayan bazı insanlar rüşvet ve iltimas gibi yollarla asker olabiliyorlardı. Eğer bu kişilerin askerliğe kabul olmadan önce bu hastalıklara yakalandıkları tespit edilirse derhal askerlikten çıkarılıyordu²⁰². Ancak askerlik sürecinde de askerler bazı hastalıklara yakalanabiliyordu. Gerek bu hasta askerlerin ve gerekse muharebelerde yaralanan askerlerin tedavisi için gerekli görülen merkezlerde askeri hastaneler yapılmıştır. Şüphesiz Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'de bu konuda etkin rol oynamıştır. Örneğin Manisa Askeri Hastanesi, hastaların rahatlarını temine kâfi gelmediğinden dolayı 1848 ilkbaharında askerlerin amele olarak çalıştırılmaması suretiyle yeni bir hasta koğuşu inşa edilmesine başlanmıştır²⁰³. Dâr-ı Şûrâ'yı Askeri, askeri hastanelerde tedavi gören hastalara nasıl yemek verileceği konusunda kendisine sunulan raporu görüşmüş ve uygun bulmuştur. Şûrâ'nın bu konuda hazırlamış olduğu mazbata ve cetvel Bâb-ı Seraskeri aracılığıyla Bâbıali'ye sunulmuş, ardından bu usûlün yürürlüğe konmasına yönelik padişah iradesi çıkmıştır. Bu düzenlemeye göre hasta askerlere verilmekte olan yemekler bundan sonra beş dereceye ayrılacak, her bir derece için belirlenen yemekler ikişer nöbette yedirilecek, her derece için verilecek yemekten başka

²⁰¹ 1871 Tarihli Devlet Sâlnâmesi s:47

²⁰² Cevdet Askeriye 18926

²⁰³ Cevdet Askeriye 4541

“*Müteferrika*” namıyla verilmesi lazım gelen şeyler her dereceye göre belirlenecek ve sınıflandırılacaktı²⁰⁴.

Askeri hastanelerde sadece askerler değil halkta tedavi edilmiştir. 1871 yılı başlarında Haydar Paşa Hastanesi, İdare-i Tıbbiye-i Askeriye Nizâm-nâmesi hükümleri gereğince Hazırlık Okulu olarak kabul edilmiş bunun üzerine çıkan irade gereğince burada görev yapacak öğretmenler tayin olunmaya başlanmıştır. Göz Hekimliği için Kaymakam Konstantin Golobil ve Mösyö Manmarin'den diploma almış olan Binbaşı Kadri Efendi de bu okulda görevlendirilmiştir. Okul, gözlerinde rahatsızlık bulunan halktan kişileri de tedavi etmeye başlamıştır. Bu kişilerin tedavisi ve ameliyattan sonra bakılması için Gümüşsuyu Hastanesi'nde olduğu gibi bu hastanede de 10 yataklı bir koğuş hazırlanmıştır. Bu düzenleme Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri Sıhhiye Dairesi onayıyla yapılmıştır²⁰⁵. Bu durum Zaptiye Müşirliği ve Şehir Emaneti'nce halka duyurulmuştur. Halktan sadece gözlerinde sorun olanlar değil başka hastalıklara yakalananlar da yavaş yavaş bu hastaneye gelmeye başlamışlar, göz haricindeki sorunları için gelen bu kişilerin geri çevrilemeyeceği anlaşıldığından dolayı nöbet günlerinin haricinde gelenlerin ücretsiz muayene edilmesi ve gerekli reçetelerin yazılarak kendilerine verilmesi hastanede çalışan sıhhiye memurlarının ihtarı üzerine Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri tarafından da uygun bulunmuş ve bu memurlara izin verilmiştir. Ayrıca ileride muayene işi için bir yer inşa olunana kadar hastanenin uygun bir yerine kurulan bir çadırın muayenehane olarak kabul edilmesi hastane müdüriyetine bildirilmiştir²⁰⁶.

²⁰⁴ Ceride-i Askeriye Def'a 399 (27 Rebi-ül-evvel 1288/15.06.1871)

²⁰⁵ Ceride-i Askeriye Def'a 370 (2 Zi-l-hicce 1287/22.02.1871)

²⁰⁶ Ceride-i Askeriye Def'a 393 (6 Rebr-ülevvel 1288/25.05.1871)

Osmanlı Ordusu'nun tabip ve eczacı ihtiyacını 1827 yılında kurulan Mekteb-i Tıbbiye sağlamaktaydı. Mekteb-i Tıbbiye'de eğitim gören tabib ve eczacıların terfi-i rütbe vesair hizmetleri hakkında kaleme alınan İdare-i Tıbbiye-i Askeri Nizâm-nâmesi Mayıs 1870 (Safer 1287) tarihinde ilan olunmuş ve Tıbbiye'deki memurların sahip oldukları rütbeleri içeren emr-i âliler ve buyrultular bu kişilere verilmiştir. Sadece askeri hizmette bulunmak üzere Tıbbiye'de yetiştirilen bu kişilerden bazıları devletin kendilerine yaptığı masrafı geri ödeyip mektepten ayrılma isteğinde bulunmuştur. Ancak Mekteb-i Harbiye zabitanı ile Tıbbiye'de eğitim görenler arasında hiçbir fark olmadığı, askeri hizmetten ayrılmak isteyen bu kişiler içinde aynı kuralların geçerli olacağı, eğer istifa edenler olursa bunların istifalarının kabul olunmayacağı, bu kişilerin, vücutlarında sakatlık veya hastalık olduğunu beyan edipte kural gereği emekliliğe hak kazanamayanların yaptıkları iş ve mevkide istihdam olunacaklarının kendilerine bildirilmesi Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri tarafından ifade edilmiş ve bu durum tüm ordu-yı hümayunlar müşirliklerine bildirilmek üzere Ceride-i Askeriye'de yayınlanmıştı²⁰⁷.

Osmanlı Devleti, çok masraflı olmasına rağmen tıp öğrenimi için Avrupa'nın Paris, Viyana ve Londra gibi önemli şehirlerine de öğrenci göndermiştir. Belirtilen bu şehirlerdeki Tıp mekteplerinde eğitim görmüş kişilerden Osmanlı Ordusu'nda çalışmak isteyenlerin Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri Sıhhiye Dairesi'ne başvurularına yönelik olarak 1871 yılında Ceride-i Askeriye'ye bir ilan verilmiştir²⁰⁸.

Dâr-ı Şûrâ'yı Askeri, askeri birliklerin ihtiyaç duyduğu sağlık elemanlarının görevlendirilmesinde de etkin rol oynamıştır. Birliklerin bu konudaki ihtiyaçlarını

²⁰⁷ Ceride-i Askeriye Def'a 388 (18 Safer 1288/08.05.1871)

²⁰⁸ Ceride-i Askeriye Def'a 420 (12 Cemazi-el-ahir 1288/28.08.1871)

Şûrâya iletmeleri ardından, Şûrâ-yı Askeri gereken çalışmaları yaparak hasta ve yaralıları tedavi edecek hekim ve cerrahların atanması için çalışmalarda bulunmuştur. Örneğin 15 Ekim 1840 (18 Şevval 1256) tarihinde eğitim için Rami kışlasında bulunan Silistre Sancağı Redif alayının ihtiyaç duyduğu cerrah ve eczacının görevlendirilmesi isteği Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'ye sunularak Hekimbaşı'na havale edilmiş ve padişahın gereğinin yapılması için onay istenmiştir²⁰⁹.

Hasta ve yaralı askerlerin tedavisi için gereken ilaç ve ameliyat aletleri orduların isteklerine göre Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri Sıhhiye Dairesi tarafından ihale usulüyle satın alınmıştır²¹⁰.

2.3.Eğitim

Avrupa orduları karşısında büyük yenilgilere uğrayan Osmanlı Ordusu'nu modernleştirme çabalarının önemli bir ayağını da askeri ihtisas okullarının açılması oluşturmaktadır. Bu nitelikteki ilk askeri okullar 1774'de açılan Mühendishane-i Bahr-i Hümâyûn ve 1793'de açılan Mühendishane-i Berr-i Hümâyûn idi. II. Mahmut döneminde Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra kurulan Asâkir-i Mansure Ordusu'nun sağlık elemanı ihtiyacını karşılamak için 1827 yılında Mekteb-i Tıbbiye ve subay ihtiyacını karşılamak içinde 1834 yılında Mekteb-i Harbiye kurulmuştu. Bu okullara, ilköğrenimini tamamlamış çocuklar alınıyordu. Fakat dinsel çevrenin elinde olan sibyan mekteplerinde çocuklara temel bilgiler yerine dini bilgiler veriliyordu. Bu nedenle bütün bu yüksek askeri okullar kabul ettikleri talebelere ilköğrenime esas

²⁰⁹ Cahide Bolat, a.g.e. s:90

²¹⁰ Ceride-i Askeriye Def'a 447 (18 Raman 1289/30.11.1871),
Ceride-i Askeriye Def'a 513 (19 Cemazi-el-evvel 1289/25.07.1872),
Ceride-i Askeriye Def'a 519 (11 Cemazi-el-ahir 1289/15.08.1872)

teşkil eden bilgileri öğretmekten başladıkları için eğitim süresi uzuyordu²¹¹. Bu sorun sonraki dönemlerde askeri idadi ve rüştiyelerin kurulmasıyla çözümlenebilmiştir.

1827 yılında Osmanlı Ordusu için tabip, eczacı ve cerrah yetiştirmek amacıyla kurulan Mekteb-i Tıbbiye'nin eğitim süresi ilk önce dört yıl idi. Dört yıl gibi kısa bir sürede dil ve din bilgileriyle birlikte tıp bilgilerinin de öğretilmesindeki güçlükler dikkate alınarak eğitim süresi altı yıla çıkarılmış; Arapça ve din dersleri programlardan kaldırılmıştır. Batılı düşünce ve bilimlere dayalı bir eğitim veren Tıbbiye'nin gelişimine II. Mahmut ve sonraki hükümdarlar önem vermişlerdir. Özellikle Sultan Abdülmecid, mektebdeki eğitimin bitiminden sonra Şaban ayında yapılan sınavları izlemek amacıyla hemen her yıl mektebi ziyaret etmiştir.

Mekteb-i Tıbbiye sadece ordu için sağlık elemanı yetiştirmemiş, halkın bazı hastalıklardan korunması içinde çalışmalarda bulunmuştur. 1846 yılında Osmanlı memleketlerindeki çocukların çiçek hastalığından korunması için aşı ve bazı tıp bilgilerinin öğretilmesi amacıyla bazı eyalet, liva ve kazalardan birer ikişer neferin toplanarak Mekteb-i Tıbbiye'ye getirilmesi ve belirlenen sürede eğitim gören kişilerin memleketlerine dönüşte hem kendilerine hem de hemşerilerine yararlı olacakları düşünülmüş ve bu konuda irade çıkmıştır. Mekteb-i Tıbbiye'ye getirilecek bu talebelerin nasıl seçileceği Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri ve Meclis-i Ali-i Umûmi'de görüşülmüş, bu uygulamanın çocukların hastalıklardan korunması için yararlı olacağı anlaşılmıştır. Düzenlenen bir kıt'a defteri gereğince her kazadan iki çocuğun gönderilmesine, gönderilecek bu çocukların okuma yazma bilen, zeki ve 13-18 yaşları arasında bulunanlardan seçilip anne ve babalarının izniyle alınmasına ve bunların askerlik yaşları geldiğinde kur'aya dahil edilmemesine karar verilmiştir.

²¹¹ Enver Ziya Karal, a.g.e. cilt: 6 s:174

İlkbaharın çocukların gönderilmesine daha uygun olduğu düşünölmüş ve bu konuda padişah iradesi çıkmıştır²¹².

1854 yılında Mekteb-i Tıbbiye'nin idadisi ayrılmış, mektep altı sınıfa çıkarılarak yüksek tıp eğitimine tahsis olunmuştur²¹³.

1855 yılında, mektep mevcut talebenin iç düzenlemesiyle suret-ı tahriri hakkında mektep nazırı tarafından kaleme alınarak Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri ve daha sonra Meclis-i Vâlâ tarafından uygun bulunan ve ardından padişah tarafından onaylanan nizamnamede, Mekteb-i Tıbbiye'de mevcut mülazımların vazifeye nakliyle arkası alınıncaya kadar hariçten kimsenin alınmamasına ve bu mülazımların hepsi mektepten ayrıldıktan sonra belirlenen vakit de dışardan alınacak talebe Müslüman ise rüştiyelerden alınmasına, Hıristiyan ise Meclis-i Tıbbiye'de bu kişinin kabiliyetine ve askeri hizmet de çalışmasına engel olacak bir hastalığı olup olmadığına bakılarak alınmasına karar verilmiştir²¹⁴.

1870 yılına kadar Tıbbiye'de eğitim Fransızca idi. 1870 yılında Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri mektepte eğitimin Türkçe olmasına karar vermiştir²¹⁵.

1826'da kurulan Asâkir-i Mansure için çok sayıda subaya ihtiyaç vardı. Bu subayların hepsini Avrupa'dan getirtmeye de imkân yoktu. Bu nedenle Asâkir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu'nun subay ihtiyacını karşılamak üzere 1834 yılında birkaç defa elçilik ile Avrupa'ya gidip oradaki harp okullarını gören Namık Paşa'nın çalışmalarıyla Beşiktaş yakınlarında Mekteb-i Harbiye kuruldu. Mektebin önemi ilk zamanlarda anlaşılamadı. Zenginler çocuklarını Mekteb-i Harbiye'ye

²¹² Takvim-i Vekayi Def'a 313 (29 Zi-l-hicce 1262/19.12.1846)

²¹³ Osman Ergin, Türk Ma'arif Tarihi II, Eser Matbaası İstanbul 1977 s:348

²¹⁴ Takvim-i Vekayi Def'a 531 (21 Muharrem 1272/03.10.1855)

²¹⁵ Osman Ergin, a.g.e. s:348 Şûrâ'nın kararını içeren mazbata Osman Ergin'in bu eserinde aynen verilmiştir.

vermekten çekindiler. Hükümet sokakta dolaşan kimsesiz ve garip çocukları Harbiye'ye alarak subay yetiştirmek zorunda kaldı.

Mekteb-i Tıbbiye'de olduğu gibi Mekteb-i Harbiye'de de eğitime ilköğretim seviyesinden başlanıyordu. Bunun nedeni sibyan mekteplerinde bu çocuklara yeterli eğitimin verilmemesiydi. Mektep'te eğitim elif-badan başlatılıyor ve uzun müddet Arabiden sarf ve nahiv (Arapça dilbilgisi), Farisi'den tuhfe ve pend (nasihat) okutuluyordu. Askeri fenlerin okutulmasına bu hazırlık bittikten sonra başlanabiliyordu. Bu da eğitimin süresinin uzamasına neden oluyordu. Bu nedenle 1845 yılında ordu merkezlerinde idadiler kurulmasına karar verildi. İdadilerde Arapça, Riyaziye ve Coğrafya dersleri okutulacaktı. Memleket ileri gelenlerinin çocuklarının askere er olarak girmeleri yerine, alınıp subay olarak yetiştirilmesi uygun bulundu. İdadiler yalnızca zadegân çocuklarına has eğildi. Bu mekteplere soyu sopu belli ailelerin çocukları da girebilecekti. İdadiler de eğitim süresi de beş yıl olarak belirlendi²¹⁶.

Osmanlı Ordusu'nun giderek büyümesi üzerine bilgili komutan ve karargâh subayı ihtiyacını karşılamak üzere 1848'de Mekteb-i Fünûn-ı Şahane kurmay subay sınıfları kurulmuştur. Harp Okulu'nun 3. sınıfını teğmen olarak bitiren subaylardan birinciden beşinciye kadar derece alanlar, Harp Okulu'na ilave edilen dördüncü ve beşinci kurmay sınıflarına devam ettirilerek, kurmay subay yetiştirilmeye başlanmıştır.

1864 yılında Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'de yapılan görüşmeler sonucunda sınıfının kurulmasına dair karar alınmıştır. Bu kararı içeren fezleke ilgili kurumlara da incelenmiş ve Erkan-ı Harbiye Topoğrafya, Coğrafya ve Harp bilgisine sahip

²¹⁶ Takvim-i Vekayi Def'a 284 (Selh-i Rebi-ül-evvel 1261/08.04.1845)

kurmay subaylar yetiştirilmesi ve Avrupa'daki askeri gelişmelerin takip edilmesi için Erkan-ı Harbiye Nizamnamesi adıyla yürürlüğe konmuştur²¹⁷. Ancak bu kararın uygulanmasına 1887 yılına kadar imkân bulunamamıştır.

Askeri mekteplerin başında bulunan Mekteb-i Harbiye'nin Avrupa mektepleri derecesine çıkarılması için mektebin Eğitim Meclisi tarafından Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'ye sunulan mazbata Şûrâ'da görüşülmüş ve 19 Eylül 1874 (4 Şaban 1291) tarihinde gereğinin yapılmasına karar verilmiştir. Buna göre Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye'nin ders programları Avrupa'daki Harp Okulları'nın programları dikkate alınarak hazırlanacak, Mekteb-i Harbiye'deki hikmet, kimya ve tasarı geometrisi derslerinin üçte biri idadilere nakledilecek, ancak taşradaki idadilerde bu dersler için hoca ve alet-edevat tedarik zor olduğundan şimdilik Harbiye'de okutulacak taşra idadi dördüncü sınıf öğrencileri Dersa'adet İdadisi'ne alınacak ve burada bu öğrenciler için bir sınıf oluşturulacak, bu sınıfta hikmet, kimya ve tasarı geometrisi dersleri okutulacak, 1874 senesinden sonra da yüzme dersleri Kuleli Kışlası'nda verilecek ve yalnız Mekteb-i Fünun-ı Harbiye'de on ders hikmet-i askeriye, on beş ders kimya-yı askeri ve yedi ders tasarı geometrisi olmak üzere 32 dersi kapsamak üzere Harbiye'nin ilk sınıfında haftada birer ders gösterilecek, bu derslerin programları yeniden düzenlenecek, dersler birbirini tamamlar şekilde düzenlenecekti²¹⁸.

1841 yılında, Tophane-i Amire'de hocalık yapan Prusyalı Beyzade Kocaeski harp fenleri ve geometri öğretilmesi için, Selimiye, Beyoğlu ve Tophane-i Amire kışlalarında Topçu Mektebi adı altında mektepler açılması için bir öneride

²¹⁷ Erkân-ı Harbiye Nizamnamesi Ceride-i Askeriye'nin 4-6 ve 7 sayılarında yayınlanmıştır metnin tamamı için bakınız: Düstûr-ı Askeri s:127-134 BMM Kütüphanesi

²¹⁸ Osman Ergin, a.g.e. s: 434-436

bulunmuştur. Bu öneri Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri’de görüşülmüş ve bu mekteplerin Osmanlı Ordusu’nun gelişimine büyük katkısının olacağı düşünülerek gerekenin yapılmasına karar verilmiştir. Bunun üzerine adı geçen kışlalarda mektep için birer oda ayrılmış ve gerekli şeyler sağlanmıştır²¹⁹.

Mekteb-i Harbiye’de eğitime ilköğretim seviyesinden başlanıldığı için eğitim süresinin uzun olması nedeniyle Mekteb-i Harbiye’ye öğrenci hazırlamak için 1845 yılında İstanbul ve taşrada askeri idadiler kurulmaya başlanmıştır. 1846 yılında eğitime başlayan İstanbul Mekteb-i İdadisi, talebe alınmasının belirli bir zamanı olmaması nedeniyle bazen vakitli vakitsiz kayıt için talebe getirilmesi derslerin karışmasına, eğitimin aksamasına ve sonuçta düzensizliğe neden olduğundan Mekâtib-i Askeriye Nazırı Refet Paşa’nın Mekteb-i İdadiye senede üç defa Şevval, Safer ve Cemazi-el-ahire aylarının sonlarında öğrenci alınması ve diğer zamanlarda gelenlerin kabul edilmemesi hususunda sunmuş olduğu teklif önce Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri’de ve sonra Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliye’de görüşülmüş ve uygun bulunmuştur²²⁰. Bu düzenlemeden sonra birçok kişi çocuklarının askerlik hizmetine girmesi için başvuruda bulunmuştur. Bu çocukların muayeneleri de Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri’de yapılmıştır.

1850 yılında yapılan yeni bir düzenlemeyle Mekteb-i İdadi’ye sadece Recep, Şaban ve Ramazan aylarında 12-17 yaş arasında bulunan sağlıklı ve mektebçe anlama ve bilgi düzeyini ölçmek için yapılacak sınavlarda başarılı olan çocukların alınmasına karar verilmiştir²²¹.

²¹⁹ Osman Ergin, a.g.e. s: 364

²²⁰ Takvim-i Vekayi Def’a 314 (7 Muharrem 1263/26.12.1846)

²²¹ Takvim-i Vekayi Def’a 422 (9 Cemazi-el-evvel 1266/23.03.1850)

Mekteb-i Harbiye'ye öğrenci yetiştirmek amacıyla kurulan Mekteb-i İdadi'ye her sene verdiği mezunların yerine Recep, Şaban ve Ramazan aylarında öğrenci alınmaktaydı. Bu öğrencilerden mektebin kurallarına aykırı hareket edenler sonradan mektepten çıkarıldığından devletçe kendilerine yapılan masraflar boşa gitmiş oluyordu. Bunu önlemek için Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri, bir mazbata hazırlayarak, bundan sonra alınacak öğrencilerin rüştiye mekteplerinde eğitim görmekte olup Mekteb-i İdadi'ye geçmeye istekli olanlardan alınmasını teklif etti. Bunun rüştiye mektebi öğrencilerini olumlu etkileyeceğini düşünen Meclis-i Ma'arif, bu teklifi olumlu karşıladı. Bundan böyle her sene Mekteb-i İdadi'ye kaç kişi alınacağını, Seraskerlik Mekâtib-i Umûmiye Nezareti'ne bildirecek, bunun üzerine talebenin seviyesini belirten Şahadetname ve mektebin kaçınıcı sınıfından eğitime başlayacağını belirten belge, Meclis-i Ma'arif tarafından tanzim edilerek Seraskerliğe bildirilecekti.¹³ Şubat 1853 tarihinde yapılan bu düzenlemeyle rüştiye mektebi mezunlarına sivil bürokrasinin yanında askeri bürokrasinin de kapıları aralanmış oldu²²².

Osmanlı Ordusu'nda görev yapan subaylarında okuma yazma öğrenmesi ya da hiç olmazsa bazı tahrirat ve tezâkir ile askerliğe dair kitap ve risaleyi anlayabilecek derecede okuyabilmeleri için alay ve taburlarda “kurulan mekteplerde birkaç hoca görevlendirilmişti. Ancak bu hocaların sayısı yetersiz olduğu için yeni hocaların atanmasına gerek hissedilmişti. Ordudaki subayların çalışmaları durumunda üç sene sonunda biraz okuma yazma öğrenebilecekleri de herkesçe kabul edilen bir gerçek olduğundan dolayı Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri 1850 yılında bu konuda bir düzenleme yaptı. Bu göre 1266 senesi Ramazan ayından 1269 senesi Ramazan'ına

²²² Ali Akyıldız, a.g.e. s: 241

kadar ki üç senede subayların ilim ve yazı öğrenmeye çalışmasına, bu üç sene sonunda bu subaylardan birinin terfi-i rütbesi lazım geldiğinde, bu kişilerin hem askeri alanda ehliyetli ve hem de okuma yazma bilir kişiler ise rütbesinin yükseltilmesine, aksi halde bu şereften mahrum kalmalarına karar verilmiştir. Bu usul mülazım ve ondan yukarı rütbelerde bulunan tüm subay ve komutanları kapsayacaktı. Yalnız savaş zamanında olağanüstü hizmet ve cesaret gösterip de terfi-i rütbe ile ödüllendirilenler bundan müstesna tutulacaktı. Şûrâ'nın bu düzenlemesi Meclis-i Valâ'da da uygun bulunmuş ve bu düzenleme padişah onayından sonra yürürlüğe girmiştir²²³.

Alay ve tabur bünyelerinde subay ve askerlerin okuma yazma öğrenmeleri için kurulan mekteplerde bu kişilerin tahsil eylemiş oldukları yazıları içeren evraklar da ordular tarafından Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'ye gönderilmiş ve burada incelenmiştir.

1846 Tarihli Kur'a Kanûnnâmesi'nde medrese öğrencileri askerlikten muaf tutulmuştu. Bu kişilerin askerlik hizmetinden muaf tutulmalarından dolayı ortaya çıkan sorunlara çözüm getirmek amacıyla Haziran 1864 tarihinde "*Talebe-i Ulûm Hakkında Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'de Kaleme Alınan Nizâmnâme*" yürürlüğe girmiştir. Buna göre bundan sonra İstanbul'daki medreselerde eğitim gören talebelerden isimlerine kur'a isabet edenlerin defterlerinin bir nüshasının Şeyhülislamlık makamına teslim edildiği tarihten itibaren bir yıl; taşradaki medreselerde eğitim gören talebelerden isimlerine kur'a isabet etmiş olanların defterlerinin bir suretinin bağlı buldukları ordu merkezlerine tesliminden itibaren bir yıl müddet verilmesi, bu süre içinde İstanbul'da bulunanların Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'ye, taşradakilerin en yakın ordu merkezlerine müracaat etmeleri, medrese talebesi oldukları anlaşılanların

²²³ Takvim-i Vekayi Def'a 425 (23 Cemazi-el-ahir 1266/05.05.1850)

derecelerine göre, İstanbul'dakilerin imtihanlarının Şeyhülislamlık'ta, taşradakilerin ise ordu meclisleri vasıtasıyla belde müftülerince yapılması, bu imtihanlarda başarılı olanların o yıl için askerlikten muaf tutulması, kararlaştırıldı. Bu uygulama öğrencilerin askerlik yaşını geçecekleri tarihe kadar her yıl yineleneyecektir²²⁴.

1870 Tarihli Kur'a Kanûnu'nun 12. bendinde medrese talebelerinin askerlikten muaf tutulup tutulmayacağını belirlemek amacıyla yapılacak imtihanlarda görev yapacak alay imamlarının ayısı yetersiz olursa, eksikliklerin tamamlanması için Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'ye başvurulacağı belirtilmiştir²²⁵.

2.4. Atama ve Terfi İşlemleri

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra çıkan kararnamelerde terfi için bilgi, kıdem ve kadrolarda boşluk bulunması esası benimsenmişti. Buna göre, bir kadro boşaldığında alt rütbe ve makamda bulunanlardan o makama layık ehliyetli ve kıdemi müsait olan terfi ettirilerek o mevkiye getirilirdi. Asâkir-i Mansure ordusu'nda bu esas şöyle uygulanmaktaydı. Bir kimse önce orduya tüfek endaz olarak girerdi. Zamanla yetenek ve başarısına göre sırasıyla onbaşı, çavuş, sancaktar, mülazım, yüzbaşı, kolağası mülazımı, binbaşı, haseki ağası ve nihayet bostancı başı olabilirdi. Gerektiğinde bu kişiye kapıcıbaşılık rütbesi de verilebilirdi²²⁶.

1832 yılına kadar rütbelerde bazı değişiklikler olmuştur. 1832 yılındaki değişiklikte ise hassa ferikliği bir süre sonra da mansure ferikliği müşirliğe yükseltince subay rütbeleri de yeniden düzenlenmiştir.

Buna göre askeri mertebeler silsilesi şu şekilde kurulmuştur: Müşir (Mareşal), Ferik (Tümgeneral), Mirîva (Tuğgeneral), Miralay (Albay), Kaymakam

²²⁴ Ceride-i Askeriye Def'a 21 (29 Zi-l-hicce 1280/04.06.1864)

²²⁵ Ayten Can Tunalı, a.g.e. s:110

²²⁶ T.S.K. Tarihi cilt: 3 Kısım: 5 s:327

(Yarbay), Binbaşı, Sol kolağası (ön yüzbaşı veya kıdemli yüzbaşı), Sağ kolağası (ön yüzbaşı veya kıdemli yüzbaşı), Yüzbaşı, Mülazım (teğmen).

1843 Düzenlemesi'nin hemen ardından da bazı küçük değişiklikler yapılmış ve rütbeler şu şekilde oluşturulmuştur.

Er, Onbaşı, Bölük Emni, Çavuş, Başçavuş, Mülazım-ı Salis (Asteğmen, Topçu sınıfında), Mülazım-ı Sani (Teğmen), Mülazım-ı Evvel (Üsteğmen, Süvari sınıfında), Yüzbaşı, Tabur İmamı, Tabur Katibi, Alay Katibi, Liva Katibi, Sol Kolağası, Sağ Kolağası, Alay Emni, Binbaşı, Kaymakam, Miralay, Mirliva, Ferik, Müşir²²⁷.

Osmanlı Askeri hiyerarşisi oldukça sertti. Hatta alt rütbedekiler üst rütbedekilere korkuyla karışık bir saygı duyarlardı. Saygı konusunu abartıp üst rütbedekilerin el ve eteklerini öpmek gibi bayağı hareketlerde bulunanlarda oldukça çoktu. Hem dinen hem de aklen hoş ve uygun olmayan bu kabul edilemez usulün değiştirilmesi Seraskerlik makamından Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'ye havale edilmiştir. Dâr-ı Şûrâ'nın bu konuda 1846'da yaptığı düzenlemede, yüksek rütbeliler düşük rütbelilerin yanına edepli bir şekilde gidecek, elini başına götürerek selam verecek, eğer oturması teklif olunursa selam verip oturacak ve ayrılırken de aynı şekilde selam verip ayrılacaktı. Şûrâ'nın bu düzenlemesi daha sonra Meclis-i Vala'da görüşülmüş ve genişletilerek tüm devlet erkanı için uygulanmasına karar verilmiştir. Bunun haricindeki edebe ve insan onuruna ters düşen karşılama şekilleri de yasaklanmıştır²²⁸.1858'de yine Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri, bütün subay ve askerlerin büyük küçük tüm hususları nizamı gereğince üstlerinde bulunan subaya bildirmeleri

²²⁷ Yrd. Doç. Kadir Kasalak, Kara Ordusunda Subay Rütbeleri (1826-1961) 7.Askerî Tarih semineri Bildiriler I, Genelkurmay Basımevi Ankara 2000 s:395-397

²²⁸ Takvim-i Vekayi Def'a 299 (21 Rebi-ül-evvel 1262/19.03.1846)

konusunda gereken kişilere kesin tembihlerde bulunulmasını istemiş, Şûrâ'nın isteğinin icrası için padişah iradesi çıktıktan sonra Serasker tarafından gerekli yerlere duyuru yapılmıştır²²⁹.

Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri, kurulduğu 1837 yılından başlayarak yürürlükteki kanûnâmeler doğrultusunda bilgi, beceri, terbiye ve yeterlilik gibi kriterleri dikkate alarak atama, yer değiştirme ve yükseltme gibi işlemlerin yapılmasında onay mercii olarak başarıyla çalışmıştır. Şûrâ'nın bu konuda almış olduğu kararlar Takvim-i Vekayi'de yayınlanmaktaydı. Örneğin 1838 yılında Trablusgarp'ta bulunan Asakir-i Mansure Onuncu Piyade Alayıyla diğer bütün taburların birleştirilerek bir liva oluşturulması üzerine bu livayı kumanda edecek bir mirlivaya ihtiyaç duyulmuş, Edirne eyaletinde tertip olunan Asakir-i Mansure ve Birinci Redif Alayı Miralay Tosun Bey'in askeri eğitim ve idaredeki mahareti ve önceden Tarablusgarp'ta çalışmış olması nedeniyle mirlivalık rütbesi ile bu göreve getirilmesine, Tosun Bey'in yerine de Miralay Raşit Bey'in atanmasına Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'de karar verilmiştir²³⁰.

1839 yılında Kıbrıs'ta oluşturulan redif taburu için bir binbaşuya ihtiyaç duyulmuş, adada bulunan Girne topçuları yüzbaşısı Hacı Bekir Ağazade Yusuf Ağa'nın bilgi ve tecrübesi nedeniyle bu göreve getirilmesinin uygun olacağı Kıbrıs Muhassılı tarafından bildirilmiş, ardından bu durum Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'ye havale edilmiş, Yusuf Ağa ilk önce İstanbul'a çağırılmış ve bir müddet askeri eğitim gördükten sonra Kıbrıs Redif Taburu Binbaşılığı'na atanmıştır²³¹.

²²⁹ Takvim-i Vekayi Def'a 560 (Selh-i Cemazi-el-ahir 1274 15.02.1858)

²³⁰ Takvim-i Vekayi Def'a 171 (Selh-i Cemazi-el-ahir 1254/19.09.1839)

²³¹ Takvim-i Vekayi Def'a 182 (16 Cemazi-el-evvel 1255/28.07.1839)

1841 yılında Silistre Kalesi yerli topçuları yüzbaşlarından Mehmet Ağa'nın kıdem ve istihkâkı nedeniyle terfi edilmesi hususu Rumeli teftişine memur Arif Hikmet Beyefendi tarafından yazı ile bildirilmiştir. Varna ve Şumnu Kaleleri yerli topçularında olduğu gibi Silistre kalesi yerli topçularının başına da bilgili ve kabiliyetli bir binbaşının tayini gerektiğinden, bu özelliklere sahip Yüzbaşı Mehmet Ağa'nın, Binbaşılık rütbesiyle bu göreve getirilmesi Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri tarafından onaylanmıştır. Memuriyeti için gereken padişah emri, nişan ve kılıcın verilmesi hususu Serasker tarafından bir takrir ile padişaha sunulmuş ve padişah onayı alındıktan sonra binbaşılığa yükselen Mehmet Ağa görevine başlamıştır²³².

Osmanlı ordusu'nda atama, yer değiştirme ve yükseltme işlemlerinde zaman zaman yürürlükteki yasa ve yönetmeliklere aykırı hareket edilerek, istihkak ve ehliyet aranmak yerine iltimas ile bazı ehliyetsiz kişiler göreve getirilmişlerdir. 1842 yılında Asakir-i Hassa-i Şâhane Müşiri Rıza Paşa tarafından, büyük ve küçük rütbeli zabitanın nasbında kanun ve nizamlara uygun hareket edilerek askeri eğitim ve bilimlerde liyakatli kişilerin imtihanla seçilmesi hususunda bir tahrir hazırlanmış ve gerekli mahallere gönderilmiştir²³³.

1860'lı yılların başında askerlerin yükselme işlemleri ile ilgili sorunların çözüme kavuşturulması için "*Terfi-i Rürbe Nizâmnâmesi*" yayınlanmıştır. Bu Nizâmnâme, dört fasıl ve yetmiş yedi bend ile beş bendlik hatimedden oluşmaktadır. Terfi-i Rütbe Nizâmnâmesi ile büyük ve küçük rütbeli tüm subayların atanma ve yükseltme işlemlerinin nasıl yapılacağı en ince ayrıntısına kadar belirlenerek iyi ahlaklı, anlayışlı ve askeri konularda yeterli bilgiye sahip kişilerin imtihan ile hak ettikleri görevlere getirilmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Atamaların ilgili meclisler

²³² Takvim-i Vekayi Def'a 228 (28 Cemazi-el-evvel 1257/18.07.1841)

²³³ Cevdet Askeriye 4510

tarafından askeri silsile dikkate alınarak yapılması, adam kayırma ve haksızlıkları önlemeye yönelik bir kural olarak benimsenmiştir. Bununla da yetinilmemiş yapılan işlemlerin kontrol edilmesi için yılda bir kez ordu meclislerine müfettişler gönderilmiştir.

Nizâmnâme ile ayrıca alaylı subaylar ile mektepli subayların terfileri de farklı esaslara göre düzenlenmiştir. Bu da ilerleyen dönemde bazı çatışmalara yol açmıştır.

Terfi-i Rütbe Nizâmnâmesi sadece alay ve taburlarda görevli bulunan subayların yükseltme ve atanma işlemlerinin çözümüne yönelik olup Mekteb-i Harbiye'yi bitirip lüzumu üzerine alaya yerleştirilerek veya yerleştirildikten sonra çıkarılarak askeri mekteplerde muallimlik ve muavinlik memuriyetleri ile görevlendirilen subaylara dair hükümler içermemesi nedeniyle 1866 yılında Nizâmnâme'ye bir ek yapılmıştır. Bu ek ile mekteplerde görevli subayların rütbece ordularda görevli arkadaşlarından aşağı kalmamalarını sağlamaya yönelik kurallar konulmuştur²³⁴.

Terfi-i Rütbe Nizâmnâmesi ile terfi ile atama işlemleri belirli kurallar çerçevesinde yapılmaya başlanmıştır. Bu işlemler devrin resmi gazetesinde ve 1864'ten sonra yayınlanmaya başlanan Ceride-i Askeriye'de ilan edilerek duyurulmuştur. Bununla da, ilgili kişinin onurlandırılması ve kamuoyunun bilgilendirilmesi amaçlanmıştır. Bu ilanlarda ve özlük işlemleri ile ilgili hükümlerde dikkati çeken en önemli nokta atama ve terfilerin Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri onayıyla yapılmış olmasıdır. Örneğin Ceride-i Askeriye'nin 236. sayısında yer alan ilanda, Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'nin askerlikte göstermiş olduğu başarı nedeniyle

²³⁴ Ceride-i Askeriye Def'a 121 (27 Zi-l-hicce 1282/12.05.1866)

derece derece kaymakamlığa kadar yükseltildiği belirtilmiş, bu defa da alay taliminde göstermiş olduğu beceri nedeniyle Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri onayı ve Makam-ı Seraskeri'nin takriri ile 1868 yılında miralaylık rütbesine yükseltildiği ilan edilerek duyurulmuştur²³⁵.

Samsun Üçüncü Redif Alayının yeniden teşkil olunması üzerine bu alayın miralaylığına Hassa Piyade Üçüncü Alay Kaymakamı Rifat Bey atanınca, onun yerine Piyade Dördüncü Alay Kaymakamı Edhem Bey 3 Nisan 1874 (16 Safer 1291) tarihinde Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri onayıyla nakledilmiştir²³⁶.

Atama ve rütbe yükseltme işlemlerinde, haksız uygulamaların Terfî-i Rütbe Nizâm-nâmesi'nin yürürlüğe girmesinden sonra da devam ettiği görülmektedir. Yine bu münferit olaylarda gazetelerde ilan edilerek duyurulmuştur. Örneğin, Beşinci Ordu-yı Hümâyûn Zuhaf Birinci Alayının Üçüncü Taburunun boşalan yüzbaşılık mahalline atanan Ali Bey'in imtihan müzekkeresi Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri tarafından incelenmiş, müfettiş Samih Paşa huzurunda tüm subayların icra olunan imtihanların diğer mülazım-ı evvellerden bazıları birinci derecede ve Ali Bey üçüncü derecede "*isbat-ı ehliyet*" etmiş olduğu halde diğerlerine tercih edilerek, Ali Bey'in yüzbaşılığa getirilmesinin istenmiş olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine birinci derecede, imtihan müzekkeresinde mührü bulunan subayların ve ikinci derecede, araştırma yapmaksızın böyle fesatlı bir imtihan müzekkeresi üzerine ehil olmayan subayın intihâbnâmesini onaylayan kişilerin sorumlu tutularak, İstanbul'a celb olunmasına ve bunların yol masraflarının kendilerinden alınmasına 13 Eylül 1862 (19 Rebi-ül-evvel 1279) tarihinde karar verilmiştir. Daha sonra İstanbul'a gelmiş olan Ali Bey; Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri Nizam Dairesi'ne getirilmiş, Erkan-ı Harbiye

²³⁵ Ceride-i Askeriye Def'a 236 (7 Rebi-ül-ahir 1285/27.07.1868)

²³⁶ Cevdet Askeriye 17714

subayları tarafından imtihan ettirilmiştir. Ali Bey'e bir yüzbaşının bilmesi gerekli bazı şeyler sorulmuş, Ali Bey nefer, bölük ve tabur talimleri ile ilgili sorulara cevap vermiş, avcı talimi ve Dahiliye Kanûnnâme-i Hümâyûnu ile ilgili sorulara yetersiz cevaplar vermiş fakat alay talimiyle hizmet-i seferiye ile ilgili sorulara hiç cevap verememiş ve ehliyetsizliği ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine bu kişinin imtihan müzekkeresini yazan subaylar ve gerekli tahkikatı yapmadan intihâbnâmesini onaylayan kişilerin tüm harcırah tutarlarını ve Ali Bey'in de sadece dönüş harcırah tutarını Nizâmiye Hazinesi'ne ödenmesine karar verilmiştir²³⁷.

İstisna sayılabilecek böyle olayların haricinde Osmanlı Ordusu'nda terfi ve yükselme işleri kurallar çerçevesinde yürütülmüştür. Ancak Abdülhamit devrinde kişisel ve keyfi değerlendirme orduya geçince bu işler gittikçe değerini kaybetmiştir.

2.5.Emeklilik

1826 yılında kurulan Mansure Ordusu'nda emekliye ayrılma işi sıkı kontrol ve koşullara bağlanmıştı. Bu konuda hiçbir şekilde hatıra ve gönüle bakılmazdı. Askerlikte çeşitli kademelerde görev yaptıktan sonra, ilgilinin isteği üzerine veya verilen karar gereği, durum ve rütbelerine göre emekliye ayrılmak mümkündü. Bir kimsenin emekliliğini isteyebilmesi için, yaralanma, sakat kalma, ihtiyarlık ve hastalık, gibi bir özrünün bulunması gerekirdi. Sağlık durumları doktor raporu ile belgelenirdi. Emekli olacak kişi, bağlı bulunduğu birlik komutanlığına bir arzuhalle durumunu bildirdikten sonra komutanlığın doktoru tarafından muayene edilir, ardından komutan bir arzla bu kişinin durumunu İstanbul'a bildirirdi. Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'deki görüşmelerde eğer bu kişinin emekliliği uygun görülürse, sadrazamın onayı ile adı geçen şahsa, "*Tekaüdlük Beratı*" verilirdi. Beratı alan asker, onu

²³⁷ Ceride-i Askeriye Def'a 42 (5 Cemazi-el-ahir 1281/05.11.1864)

mahalli Şer'iyeye Siciline işletirdi. Emeklilik kararının Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'de kararlaştırılması ve bunun da sadrazam onayına sunulması, bu işleme ne kadar önem verildiğini göstermektedir.

Emeklilik maaşları Mansure Hazinesi'nde ödenirdi. Emekli oluş sırasında herhangi bir ikramiye verilmezdi. Emeklilik Beratı, berat sahibinin hayatı ile kaimdi. Yani öldükten sonra mirasçılara geçmezdi. Bakmakla yükümlü olduğu kimseler bir hak iddiasında bulunamazlardı²³⁸.

Osmanlı Ordusu'nun büyümesine paralel olarak emekliye ayrılma konusunda 1843 yılından sonra önemli düzenlemeler yapılmıştır. Ordudaki subayların askeri konularda bilgili ve yetenekli olması gerektiğinden cahil subayların emekli edilmesine girişilmiştir. 1844 yılında Rumeli ve Dersa'adet Orduları'nda mevcut subaylardan fûnûn-ı harbiye'de bilgili ve askeri işlerde maharet sahibi olanlarının Anadolu ve Arabistan Orduları'na gönderilmesi, olmayanların ise derhal emekli edilmesi hususu Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'deki görüşmelerden sonra kabul edilmiştir²³⁹.

İkinci Ordu-yı Hümayun redif alayı erlerinden muharebe esnasında bir uzvunu zayı ettiğinden dolayı aylık 1100 kuruş maaşla emekli edilen fakat bir suçtan dolayı Sinop'ta kal'a bentlik cezasına çarptırılan Ömer, emekli maaşını Sinop'tan verilmesine dair bir istekte bulunmuş ise de Mülkiye Kanûnnâmesi'ne göre bu kişinin askerlik emekliliği şerefinden mahrum bırakılması gerekeceğinden bu ve benzeri durumlarda suçlunun maaşının kesilip kesilemeyeceği konusundaki Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri tezkeresi, Meclis-i Vâlâ'da tekrardan görüşülmüş, Şûrâ'nın

²³⁸ Ass. Mustafa Öztürk, Asâkir-i Mansure Ordusu'nda Emeklilik ve İhraç (1829-1840)

1 Askeri Tarih Semineri Bildiriler II, Ankara Genelkurmay Basımevi 1983 s:2-3

²³⁹ Takvim-i Vekayi Def'a 267 (19 Safer 1260/10.03.1844)

düzenlemesi uygun bulunmuştur. Bu düzenlemeye göre 1864 yılından sonra böyle bir durum ortaya çıkarsa suçlu, asker emekliliği şerefinden mahrum bırakılarak maaşı kesilecekti²⁴⁰.

Osmanlı Ordusu'ndan emekli olmak için en az otuz yıl askeri hizmette bulunmak gerekmektedir. Bu süreyi tamamladıktan sonra emekli olan komutan ve subaylara normal maaşının bir kısmı emekli maaşı olarak bağlanırdı. Bu kişilerin askeri elbiseler ile resmi yerlerde görüldüklerinde kendilerine karşılama töreni yapılması, fakat bunların elbiselerinin görev başında bulunan komutan ve subaylardan farklı olması hususları 1864 yılında Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'de görüşülmüş ve bu konuda bir nizâmnâme hazırlanarak ilan edilmiştir²⁴¹.

Emekli olan kişiye verilen “*Tekaüdlük Beratı*” sahibinin hayatı ile kaimdi. Yani öldükten sonra mirasçılarına geçmez ve bakmakla yükümlü olduğu kimseler bu konuda bir hak iddiasında bulunamazlardı. Ancak bu uygulama ölen kişinin ailesini özellikle de yetim kalan çocukları olumsuz etkilediği için belirli miktarda maaş bağlanması zorunluydu. Bunun için şartlar göz önüne alınarak emekli yetimlerine değişik miktarlarda maaş bağlanmıştır. Bu durum, 2 Ekim 1865 (12 Cemazi-el-evvel 1282) tarihinde yayınlanan “*Ümerâ ve zabitân-ı askeriye mütekaidelerinden irtihal edenlerin terk eyledikleri eytâmına verilecek maaşların nisbeti ve suver-i tahsisiyesi*”ne yönelik olarak hazırlanan 18 bendlik bir düzenlemeyle tam olarak çözüme kavuşturulmuştur²⁴². Bu düzenlemeye göre emekli yetimlerine verilecek maaşların miktarı Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri’ce tayin ve tahdid kılınacaktı. Bu maaşlar

²⁴⁰ Ceride-i Askeriye Def’ a 8 (18 Ramazan 1280/26.02.1864)

²⁴¹ Takvim-i Vekayi Def’ a 741 (19 Şevval 1280/27.03.1864)

Ceride-i Askeriye Def’ a 10 (11 Şevval 1280/19.03.1864)

²⁴² Ceride-i Askeriye Def’ a 100 (28 Receb 1282/16.12.1865)

Ceride-i Askeriye Def’ a 101 (5 Şaban 1282/23.12.1865)

Ceride-i Askeriye Def’ a 102 (12 Şaban 1282/30.12.1865)

Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri nezâretinde bulunan Nizamiye Hazinesi Sergisi korumasındaki “Mütেকaidin Eytamı Sandığı”ndan ödenecekti. Sandığın gelir ve gider muhasebesi Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri’nin nezareti altında bulunacak ve sadece yetim ve öksüzlere maaş ödenecekti. Eğer sandığın gelir fazlası olursa da bununla “eshâm” (hisse senedi) alınarak kaydedilecek, bunların senelik faizleri de sandığa sermaye yapılıacaktı. Mütেকaidin Eytamı Sandığı’nın kurulmasından sonra da 1866 yılında “Askeri Tekâüd Sandığı” kurulmuştur. Böylelikle askeri sınıfın üyelerinin geleceği güvence altına alınmaya çalışılmıştır²⁴³. Emeklilik konusunda bazı düzenlemeler yapılmış olsa da ortaya çıkan sorunlar ve şartlar göz önünde tutularak daha kapsamlı ve kalıcı bir yasal düzenleme ihtiyaç duyulmuştur. Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri’de gerekli çalışmalar tamamlandıktan sonra Haziran 1869’da yayınlanarak yürürlüğe konulan “Asâkir-i Berriye-i Mülukâne Tekâüd Nizâmnâmesi” ile bu alanda da çok önemli bir adım atılmıştır.

Bu düzenlemenin en önemli amacı emekliye ayrılmalarda ortaya çıkan haksız uygulamaların ortadan kaldırılarak herkese hak ettiği maaşın bağlanmasıdır. Emekli olabilmek için 30 sene askeri hizmette bulunma zorunluluğu getirilmiş, bunun yanında hastalık veya sakatlık nedeniyle emekliliğini isteyenlerin durumunun Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri tarafından incelenip onaylanmasına özen gösterilmiştir. Neferlerin muayene edilerek alınmasıyla da devletin askerliğe girdikten sonra hastalığı şiddetlenip emekli olmak isteğinde bulunan kişilere gereksiz emekli maaşı ödemesi engellenmeye çalışılmıştır.

1869 Asâkir-i Berriye-i Mülukâne Tekâüd Nizâmnâmesi’nde askeri kalemlerde çalışıp emekli olan memur ve katiplerin ölümünde bıraktıkları yetim ve

²⁴³ Abdullah Martal, Osmanlı İmparatorluğu’nda Emeklilik ve Buna İlişkin İlk Düzenlemeler, XIII. Türk Tarih Kongresi cilt: III Kısım: III s:1695

dullara maaş tahsis edilmesi konusunda bir madde bulunmamaktaydı. 1871 yılında bu konu da bir komisyon-ı mahsusta görüşülerek, bir nizâmnâme hazırlanmış ve 1874 (1290) senesi Mart'ından itibaren derecelere göre maaş ödenmesi kararlaştırılmıştır²⁴⁴.

Gerek 1869 öncesi dönemde gerekse 1869 sonrasında emeklilik işlemleri Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri onayıyla yapılmış ve bu işlemler Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Askeriye'de ilan edilerek duyurulmuştur.

2.6. Cezalandırma ve Mükafatlandırma

İnsan düşüncesinin evrimi boyunca kurulan bütün sistem ve kurumlarda ödül ve ceza kavramları yan yana olmuştur. Özellikle devleti iç ve dış tehditlere karşı koruyan ordularda ödüllendirme ve cezalandırma işleri daha titiz bir şekilde uygulanmıştır. Kendisine verilen işi başarıyla sonuçlandıran veya savaşlarda olağanüstü hizmetlerde bulunan kişiler takdir ve beğeni ile karşılanmış ve bu kişilere ödül olarak rütbe, makam, para, kılıç, nişan, imtiyaz gibi değerli şeyler verilmiştir. Bunun yanında askeri kurallara aykırı davranışlarda bulunarak askerliğin şan ve şerefine zarar veren, korkaklık eden ve görevinde başarısız olan kişiler şiddetle cezalandırılmıştır. Cezaların ağır olmasının en önemli nedeni, başka kimsenin böyle bir yanlış harekete kalkışmasının önlenmek istenmesidir.

Ödüllendirme ve cezalandırma işleri Osmanlı Ordusu'nun ilk zamanlarından beri kanun ve nizâmlarla düzenlenmiş; belirli kurul veya kişilerin tahkikatıyla yapılmıştır. Özellikle ordunun disiplininin sağlanmasına dikkat edilerek, aykırı hareketlerde bulunanlara ağır cezalar verilmiştir.

²⁴⁴ Ceride-i Askeriye Def'a 413 (16 Cemazi-el-evvel 1287/02.08.1871

II. Mahmut döneminde, atıl duruma gelmiş geleneksel kurumların tasfiye edilip devlet işlerinin meclis ve komisyonlarca yürütülmesi düşüncesi doğrultusunda 1837 yılında kurulan Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri, askeri sınıfa mensup kişilerin yargılanıp cezalandırılmalarında onay mercii olarak görev yapmaya başlamıştır. Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri, askeri yargı sisteminin en üst noktasında yer alıyordu. Buna göre herhangi bir suçla isnat olunan asker ve subaylar ilk önce alay ve tabur meclislerinde sorguya çekilip yargılanırlardı. Bu meclislerin kararını içeren “istintak mazbataları”, ordu meclisine gönderilir, ordu meclisi bu mazbataları tetkik eder ve durumu etraflıca anlatan başkaca mazbatalar hazırlayarak ayrıntıları içeren evrak ile müşir veya kumandan paşalar aracılığıyla Seraskerliğe gönderirlerdi. Bu muhakeme evraklarını, Seraskerlikte derinlemesine inceleme yapılması için Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri’ye havale ederdi. Şûrâ, konu hakkında gerekli araştırmayı yaparken suçlu bulunan kişinin bağlı bulunduğu alay ve taburda görev yapan asker ve subayları da gerekirse İstanbul’a çağırabilirdi. Gerekli incelemeler yapıldıktan sonra, kişinin suçlu olduğu kesinleşirse Şûrâ, Ceza Kanûnnâme-i Hümâyûnu²⁴⁵ hükümlerine dayanarak önceden verilen cezayı onaylar ve gereğinin yapılması için kararını içeren resmi yazıyı Seraskerliğe gönderirdi.

Ancak büyük dikkat ve beceri gerektiren bu usûl , bu konuda görevli bazı subayların umursamaz tutumu nedeniyle tam olarak uygulanamamıştır. Herhangi bir

²⁴⁵ Asker ve subayların 1837-1870 yılları arasındaki dönemde Ceza Kanûnnâme-i Hümâyûnu’na dayanılarak cezalandırıldığına dair bazı arşiv belgeleri ve Ceride-i Askeriye’nin hemen her sayısında (1864-1870 arası) mücazât başlığı altında verilen ilanlar bulunmaktadır. Ancak bahsedilen bu ceza kanûnnâmesi hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Kanûnnâmeye göre yapılan yargılamalara örnek olarak Cevdet Askeriye 36917 numaralı hüküm gösterilebilir. Cemazi-el-ahir 1255 (Ağustos-Eylül 1839) tarihli bu hükümde; İşkodra’da bulunan Reşid Paşa livasının İkinci Alayı Alay Emmini İsmail’in nizama muğayir hareketine binaen oradaki divan-ı harpteki görülen muhakemesi evrakı Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri’de tetkik olunarak Ceza Kanunu’na tatbiken askerlikten müebbeden tardına ve Kıbrıs adasına sürgün edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca bakınız Cevdet Askeriye 5102 (21 Şaban 1257/07.10.1841 tarihli)

suçla isnat olunan kişinin suçu kesinleşmeden ve ordu meclisleri veya kıta müfreze kumandanı tarafından gerekli tahkikat yapıp netleştirilmeden hemen yüzeysel birkaç satır yazıdan oluşan mazbatalar ile Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'ye gönderilmesi nedeniyle Şûrâ gerekli tahkikâtı yapmakta zorluk çekmiştir. Ayrıca bu mazbataların eksik düzenlenmesi kişiye hak ettiği cezanın birkaç derece altında ceza verilmesine yol açmıştır. Bu ise adalet ve eşitlik düşüncesine tersti. Durumu değerlendiren Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri tarafından, 1864 yılında bir ilmühaber hazırlanarak Ceride-i Askeriye'de ilan edilmiştir. Buna göre herhangi bir nedenle suçlanan kişinin durumu alay ve tabur meclislerinde dikkatli bir şekilde araştırılarak ya kendi kararlarıyla veya iki kişinin şahitliği ile kesinleştirildikten sonra hazırlanan mazbatalar eskiden olduğu gibi ordu meclislerine veya kıt'a-ı müfrezede bulunan kumandana gönderilecek, orada dahi bu mazbatalar itina ile görüşülüp araştırılacak, şüpheden varest ve kabule değer olanları derhal, ordu meclisi mazbataları müşir veya kumandan tarafından Seraskerliğe takdim edilecek, eğer eksiklik bulunursa da iade edilecekti²⁴⁶.

1870 senesine kadarki dönemde işlenen askeri suçlara ve bunlara verilen cezalara baktığımızda: Askerden rüşvet alma ve devlet malına zarar vermenin cezası, askerlikten ihraç;²⁴⁷ cünha (küçük suç)'un cezası askerlikten ihraç²⁴⁸; isyan suçunun cezası derecelere göre kurşuna dizilme, uzun süreli kürek cezası, adi hizmetlerde

²⁴⁶ Ceride-i Askeriye Def'a 50 (2 Şaban 1281/31.12.1864)

²⁴⁷ Göreve geldiğinden beri kanûnnâme-i hümâyûna ters hareketlerde bulunan Tımarlı Süvari Asakir-i Mansure Miralaylarından Erzurum Miralay Mustafa Bey'in araştırılması amacıyla bağlı olduğu alayın kaymakam ve binbaşı İstanbul'a çağırılmış ve yapılan tetkikle Mustafa Bey'in askerden haylice rüşvet aldığı, devlet malını şahsi çıkarı için kullandığı ve devlet hazinesine zarar verdiği anlaşılmış, kanûnnâme-i hümâyûn gereğince nişan ve kılıcının alınmasına, aldığı paranın sahibine iade edilmesine ve kendisinin askerlikten ihraç edilmesine, Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri tarafından karar verilmiştir. Takvim-i Vekayi Def'a 169 (12 Cemazi-elevvel 1254/03.08.1838)

²⁴⁸ Piyade Asâkir-i Mansure'den Manastır Alayı'nın Dördüncü Taburu Binbaşı Osman Ağa'nın durumu Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'de görüşülerek ortaya çıkan cünhasına binaen askerlikten ihraç olunmasına karar verilmiştir. Takvim-i Vekayi Def'a 186 (19 Şaban 1255/28.10.1839)

çalışma, rütbelerinin nefer seviyesine indirilmesi²⁴⁹; uygunsuz davranış ve askerlere karşı kötü niyetli olmanın cezası askerlikten ihraç²⁵⁰; kur’adan firar edenleri saklamanın cezası para, memurluktan ihraç ve sürgün²⁵¹; kur’a nizamına aykırı hareket ve rüşvet almanın cezası askerlikten ihraç ve adi hizmetlerde prangalı olarak çalışma²⁵²; askeri malzemeye arar vermenin cezası malzemelerin tamir olanlarının parasının suçluya ödetilmesi, olmayanların ise parasının aynen alınması²⁵³ olarak belirlenmişti. Bu büyük suçlarında yanında hırsızlık suçuna rütbe indirme ve üç sene prangabentlik; sahtekarlık suçuna bir sene demirbentlik; kılıç çekme suçuna rütbe indirme ve üç sene demirbentlik; yaralama ve darp suçuna rütbe indirme ve bir sene demirbentlik; silah gösterme suçuna bir sene demirbentlik cezaları verilmişti.

Askeri Ceza Kanunu ihtiyaca cevap veremediği için askeri ceza usul ve yöntemlerinde daha kapsamlı ve çağdaş bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmuş, nihayet 23 Ocak 1870 (21 Şevval 1286) tarihinde “*Askeri Ceza Kanûnnâme-i Hümayûnu*”²⁵⁴,

²⁴⁹ Suriye civarına deniz yolu ile taşınan askerler Karadeniz Boğazı dışında Baba kalesi denilen yerde isyan çıkararak silahlarıyla birlikte memleketleri olan Kütahya ve Karahisar-ı Sahib-e gitmek için firar etmişler, daha sonra bunların hepsi görevlendirilen memurlarca tutuklanıp İstanbul’a getirilmiş, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî’de yargılanmış ve bu kişiler suçlarına göre beş kısma ayrılarak cezalandırılmışlardır. Ahmet Lütfî, a.g.e. cilt: 6-7-8 s: 1116 ve Takvim-i Vekayi Def’a 223 (8 Rebi-ül-evvel 1257/30.04.1841)

²⁵⁰ Hassa Ordusu Üçüncü Piyade Alayı Birinci Taburunda bulunan yüzbaşı Şükrü Ağa’nın ef’âl-i şenia ve neferat hakkında su-i niyyetinden Şûrâ-yı Askerice nişan ve kılıcı alınarak silk-i askeriden tardına karar verilmiştir. Cevdet Askeriye 35687 (27 Receb 1261/03.08.1845)

²⁵¹ Üç firariyi yanlarında saklayan Bekir ve Reşid ağalardan Bekir Ağa devlet memuru olduğu için memurluktan azline, 120 kuruş para cezası vermesine ve iki ay müddet için sürgün edilmesine; Reşid Ağa’nın 120 kuruş para cezası vermesine ve iki ay hapsine Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî’ce karar verilmiş ve bu karar Meclis-i Vâlâca onaylanmıştır.

Takvim-i Vekayi Def’a 310 (8 Zi-l-hicce 1262/28.11.1846)

²⁵² Bedel yazılan üç neferden kendilerini bedelliğe kabul ettirmeyeceğine dair hayli para alan Edhem Ağa’nın bu faaliyeti Şûrâ’da görüşülmüş ve aldığı paranın geri ödenmesine, askerlikten ihraç edilerek altı ay başıbozuk kıyafetinde adi hizmetlerde çalıştırılmasına karar verilmiştir.

Takvim-i Vekayi Def’a 337 (19 Cemaz-i el-ahir 1263/03.06.1847)

²⁵³ Üçüncü Ordu Üçüncü Redif Alayı debboyunda bulunan I adet setre ve 333 adet pantolon orta halde; 73 fes, 16 setre ve 154 pantolon fena halde güvelenmiştir. Bu elbiselerin silah altına alınan erlere verilmeyip ambarlarda saklanarak bir işe yaramaz hale getirildiği Üçüncü Ordu müfettişi tarafından İstanbul’a bildirilmiş, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî bu elbiselerden tamiri mümkün olanlarının tamir parasının, olmayanların ise değerleri parasının aynen alınmasına karar vermiştir.

Ceride-i Askeriye Def’a 36 (23 Rebi-ül-ahir 1281/24.09.1864)

²⁵⁴ Düstûr-ı Askerî s: 218-276

yayınlanarak yürürlüğe konuldu. Kanûnnâme, iki ana bölüm (bâb) ve 206 maddeden oluşmaktadır. Fransız Askeri Ceza Kanunu'nun hemen hemen bilmukabele tercümesi olan Askeri Ceza Kanûnnâme-i Hümâyûnu, sivil ceza kanunlarına paralel olarak düzenlenmiştir. Bunun nedeni kanunda belirtilen suçların sivil ile de ilgili olmasıdır. Ayrıca diğer önemli bir nokta da, büyük cezaların bir kişi tarafından değil divan-ı harperce verilmesi ve bu cezanın kesinleşmesi için Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'nin onayının aranmasıdır.

1870 tarihli Askeri ceza Kanûnnâme-i Hümâyûnu'na dayanılarak verilen cezalar dönemin resmi gazetesi olan Takvim-i Vekayi'de ve daha çok askeri haberlere yer veren ve on beş günde bir çıkan Ceride-i Askeriye'de ilan edilerek duyurulmuştur.

Verilen görevi başarıyla yerine getiren subay, komutan ve neferlere makam, rütbe, nişan, madalya, para gibi ödüller verilerek daha iyi hizmet etmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

Osmanlı silahlı kuvvetlerinde daha önceleri de uygulanan mükafatlandırma yöntemlerine 1730 yılından itibaren yenileri eklenmeye başlanmış ve ilk madalyayı I. Mahmut ödül olarak vermiştir. Daha sonraları bu usûl geleneksel bir hal almıştır.

XIX. yüzyılda imparatorlukta bir hizmet veya liyakat karşılığı veya ödüllendirme için verilen bir mükafat ve şeref alameti de nişandı. Nişanlar devlete hizmeti geçen kişilere verildiği gibi Osmanlı Devleti'ne fiilen veya manen yardımı dokunan yabancı hükümdarlara ve yüksek memurlara da verilirdi.

İftihar nişanı 1832 yılında, II. Mahmut tarafından ihdas edilmiştir. Tek dereceli ve fakat gümüş, altın, murassa olmak üzere üç çeşitti. Gümüş ve altın olanı

subaylara ve erlere, murassa olanı da devlet büyüklerine ve ulemaya verilmekte idi. Osmanlı Devleti'nde resmen çıkarılan ilk nişan buydu²⁵⁵.

1849 yılında rütbe ve nişanların kimlere ve ne suretle verileceğine air bir nizâmnâme yayınlanmıştır. Bu nizâmnâmeye göre kişilerin görevlerine mukabil verilen nişanlarla padişahın ihsan buyurduğu nişanlar ayrı tutulacak, görevlerinde başarılı olanlara rütbe verilecek, memuriyetin haricindeki nişanlar terk olunacak, eğer memuriyetler eşitse selefin nişanı halefe, eşit değilse halefin rütbesine mahsus nişan verilecek, selefin nişanı da Maliye Hazinesi'ne teslim edilecekti²⁵⁶.

Gerek memuriyete ve gerekse şahsa mahsus olarak verilen rütbeler sadece resmi günlerde takılabiliyor ve bu şekilde bu kişiler nişanları yılda sadece bir iki defa görebiliyorlardı. Bunun üzerine şahsa mahsus ve bir hizmete mükafat olarak ihsan buyurulan nişanlar ve askeri sınıfta bulunan nişanlar müstesna diğer bütün nişanların toplanmasına karar verilmiştir. Daha sonra, ümera ve zabitanın resmî gün ve törenlerde belirlenecek alamet-i farika ile diğer kişilerden ayrılacağından dolayı, bu kişiler için de nişan talikine gerek görülmemesi nedeniyle Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'de bir mazbata kaleme alınmış ve padişah iradesinden sonra da yürürlüğe konulmuştur²⁵⁷.

1852 yılında Abdülmecid tarafından Mecidiye Nişanı yaptırılmıştır. Diğer nişanlardan farklı olarak beş rütbeden mürekkep, padişahın himayesinde ve adına izafeten ihdâs olunan bu nişan berat ile verilirdi. Padişah hiçbir kayda bağlı olmaksızın istediğine nişan verebilirdi. Bir şahsın bu nişanı almaya hak kazanabilmesi için bulunduğu görevde en az yirmi sene hizmet etmiş olması gerekiyordu. Nişan tahsisine ilk önce beşinci rütbeden başlanacaktı. Bir üst rütbeye

²⁵⁵ T.S.K. Tarihi, cilt: 3 Kısım:5 s:317

²⁵⁶ Takvim-i Vekayi Def'a 401 (27 Rebi-ül-evvel 1265/21.02.1849)

²⁵⁷ Takvim-i Vekayi Def'a 456 (27 Zi-l-ka'de 1267/24.09.1851)

çıkabilmek için bulunduğu rütbede en az iki, dördüncü de ve üçüncü de üç, ikinci de dört sene layığıyla hizmet ederek beklemek şarttı. Askerlerin seferberlik ve muharebe zamanlarında bekledikleri müddet iki katı sayılacaktı. Askeri sınıftan olanlar, sefer ve barışta üstün başarı göstermeleri veya ağır yaralanmaları halinde söz konusu bekleme süresinden muaf olacaklardı²⁵⁸.

Seferberlik ve muharebe durumunda askerlerin hizmet süreleri iki kat sayılacağından bunun ayrıntılarını içeren ve düsturü'l-amel tutulacak bir nizâmnâmenin Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri tarafından yapılacağı da 28 maddelik Mecidi Nişân Nizâmnâmesi'nin on dördüncü maddesinde belirtilmiştir²⁵⁹.

Abdülmeccid döneminde yaptırılan ikinci nişan, "Nişân-ı Osmani"dir. 1861 yılında ihdas edilen Osmani nişanı, her çeşit hizmette üstün başarı ve iyi hizmeti görülenlere verilirdi. Bu nişanı alabilmek için bulunduğu meslekte en az 20 sene hizmet etmiş olmak şarttı. Birinci derecesini alabilmek için de, Mecidi Nişanının birinci derecesine hak kazanmak gerekiyordu.

Askerlikte olağanüstü hizmeti görülenlerle, savaşta ağır yaralananlar için bu süre dikkate alınmazdı. Bu nişanı alan askerlerin savaşta geçen hizmet süreleri iki misli sayılırdı.

Dört dereceden oluşan bu nişan, ancak devlete hıyanet, rüşvet, hırsızlık ve adam öldürme suçlarını işleyenlerden geri alınırdı²⁶⁰.

²⁵⁸ Ali Akyıldız, a.g.e. s:44

²⁵⁹ Mecidi Nişan Nizâmnâmesi, Takvim-i Vekayi Def'a 472 (21 Zi-l-ka'de 1268/06.09.1852)

²⁶⁰ Takvim-i Vekayi Def'a 627 (24 Cemazi-el-ahir 1278/28.12.1861) Osmani Nişân Nizâmnâmesi 23 Benden oluşmaktadır

1864 yılında Mecidi ve Osmani nişanlarının kimlere, ne tür kriterler dikkate alınarak verileceğine dair Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri'den bir mazbata kaleme alınmış ve ilan edilmiştir²⁶¹.

Askeri sınıf mensuplarına verilen bu nişanlarla ilgili haberler Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Askeriye'den yayınlanmıştır.

Başarılı kişilere nişan ve madalya verilmesinin yanında farklı şekillerde de ödüllendirildikleri görülmektedir. Sivas Müşiri Çerkez Hafız Paşa'ya 1837 yılında Sancarlu muharebesinde göstermiş olduğu başarı nedeniyle Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri reisi Hüseyin paşa eliyle hatt-ı humayun ve tasvir-i humayun gönderilerek taltif kılınmıştır²⁶².

Silistre kalesinin batı tabyesinde yapılan muharebede cesaret ve gayreti müşahede olunan Dördüncü Ordu Toçu rediflerinden gelmiş olan Abdülkadir Çavuşun bu durumu Dördüncü Ordu Mirlivası olup batı tabyesinde Ömer Çavuş ile beraber savaşmış Hüseyin paşa ve Tophane-i Amire İstihkam livası Mehmet Paşa'nın şehadetleriyle ortaya çıkmış, Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri bu kişiye para ödülü verilmesi ile ilgili bir mazbata kaleme alarak ilgili yerlere göndermiştir. Padişah iradesi ile bu kişiye bir kıt'a Silistre madalyası ile 5000 kuruş hediye ve kayd-ı hayat şartıyla da 250 kuruş maaş ihsan buyurulmuştur²⁶³.

²⁶¹ Ceride-i Askeriye Def'a 8 (17 Ramazan 1280/29.02.1864)

²⁶² Ahmet Lütüfî, a.g.e. cilt: 4-5 s:923

²⁶³ Ceride-i Askeriye Def'a 66 (26 Zi-l-ka'de 1281/22.04.1865)

SONUÇ

Osmanlı Devleti'ndeki bütün askeri işleri idare etmek amacıyla 1837 yılında Seraskerlik denetiminde kurulan Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri, II. Mahmut'un devlet işlerinin meclis ve komisyonlarda görüşülüp çözüme kavuşturulması düşüncesinin bir ürünüdür. Şûrâ'nın kurulmasıyla beraber Divan'ın etkisizleşmesinden kaynaklanan boşluğun bir kısmı doldurulmuştur. Seraskerliğin yüklenmiş olduğu işlerin bir kısmının Şûrâ'ya verilmesiyle de Seraskerlik daha verimli çalışmaya ve asli görevlerini daha iyi yapmaya başlamıştır. Bunun yanında Şûrâ'nın kurulmasıyla askeri memurların şahsi ve tutarsız uygulamalarına son verilerek bu alanda tam bir denetim sağlanmıştır.

Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri, öncelikli olarak Tanzimat Fermanı'nda belirtilen askerliğin belirli bir süreye bağlanması ve asker alımında daha adil bir sisteme geçilmesi gibi sorunları çözüme kavuşturmak amacıyla çalışmalara başlamış ve askerliğin 5 yıl muvazzaflık ile 7 yıl rediflik, toplam 12 yıl olarak tespit edildiği 1843 Askeri Düzenlemesi ve asker alımındaki haksız ve yanlış uygulamaları ortadan kaldıran 1846 Tarihli Kur'a Kanûnu'nun hazırlanmasında önemli katkılarda bulunmuştur.

Ordunun genişlemesine paralel olarak büyüyen Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri, askerlerin yiyecek, giyecek, içecek v.b. ihtiyaçların karşılanmasında görevlendirildikten sonra hem askeri harcamalarda tasarruf sağlanmış hem de ihtiyaçlar için gerekli mallar zamanından önce tedarik edilip ilgili yerlere gönderilmiştir. Ayrıca ihtiyaç duyulan bu malların Şûrâ tarafından ihale usûlü ile alınmasıyla devletin büyük zararlara uğraması önlenmiştir.

Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri, asker ve subayların sağlıklı beslenmeleri için ta'yinâtlarının yeterli miktarda ve zamanında verilmesine özen göstermiştir. Ayrıca hasta ve yaralı askerlerin bakımı için de önemli merkezlerde askeri hastaneler açılmasına çalışmıştır. Bu hastanelerde çalışacak tabip, cerrah ve eczacılar Şûrâ'nın onayıyla atanmış ve tıbbi malzemeler Şûrâ'nın Sıhhiye Dairesi tarafından satın alınmıştır.

Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri, asker ve subayların atama, yükseltme ve emeklilik gibi özlük işlerinde de onay mercii olarak çalışmış, bu işlerin adil bir şekilde yürütülmesine özen göstermiştir.

Osmanlı Ordusu'na bilgili subay yetiştirmekle görevli Mekteb-i Harbiye ile tabip, cerrah ve eczacı yetiştirmekle görevli Mekteb-i Tıbbiye'deki eğitimi dikkatle takip eden Şûrâ, zaman zaman bu okullardaki eğitimi geliştirmek için de düzenlemeler yapmıştır. Yine yurt dışına askeri alanda öğrenim görmek amacıyla gönderilen öğrencilerin durumu Şûrâ tarafından izlenmiş ve ihtiyaçları Şûrâ onayıyla karşılanmıştır.

Görevini yapmayan, askeri nizâm ve kanûnlara aykırı hareketlerde bulunan ya da askerliğin şan ve şerefini ayaklar altına alan asker ve subayların Divân-ı Harplerde yapılan yargılamalarını içeren mazbatalar onay için Şûrâ'ya gönderilmiş, Şûrâ'nın inceleme ve araştırmasından sonra bu kişilere gereken ceza verilmiştir. Yine görevlerinde başarılı olan ve kahramanca hareketlerde bulunan kişiler de Şûrâ'nın onayından sonra ödüllendirilmiştir.

Bünyesinde değişik rütbelerden kişiler bulunmasına rağmen herkesin fikrini serbestçe söyleyebildiği Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri, Tanzimat döneminin en istikrarlı

meclisi olarak görev yapmıştır. Askerlik ile ilgili her alanda düzenlemeler yapan ve bunların uygulanmasını kontrol eden Şûrâ, Osmanlı Ordusu'nun çağdaşı ordular kadar güçlü olması için çalışmıştır. Ancak her alanda olduğu gibi askeri alanda da maddi sıkıntılar ve devletin iç ve dış sorunları nedeniyle bu tam olarak gerçekleşmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA

1.Arşiv Malzemesi

BOA Kanûnnâme-i Askeri Defteri No:4

Cevdet Askeriye: 3341, 4461, 4541, 5610, 7507, 7536, 8129, 8896, 10630, 11450, 18229, 18926, 23492, 30616, 36791, 36801, 36886, 37404, 41214, 41747, 42278, 48652, 54930

2.Basılı Kaynaklar

Takvim-i Vekayi: Def'a 140-983 (taranan), kullanılan sayılar: 144, 164, 169, 170, 171, 174, 182, 187, 196, 199, 213, 217, 223, 225, 228, 242, 243, 244, 258, 259, 261, 264, 267, 274, 284, 285, 286, 289, 292, 294, 297, 298, 299, 303, 304, 306, 310, 313, 314, 333, 337, 346, 360, 381, 401, 408, 419, 422, 425, 431, 441, 456, 472, 560, 565, 617, 619, 627, 637, 677, 983

Ceride-i Askeriye: Def'a 1-600 (taranan), kullanılan sayılar: 2, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 21, 32, 36, 42, 50, 66, 67, 100, 101, 102, 121, 130, 135, 140, 141, 167, 168, 169, 174, 210, 232, 236, 238, 249, 270, 296, 310, 370, 388, 393, 399, 413, 420, 447, 505, 513, 519, 520, 593

Düstûr-ı Askeri, Mekteb-i Funûn-ı Harbiye-i Şahane Matbaası, 1287

Salnâme-i Askeri, 1.Def'a, Muharrem 1282 (1865)

Salnâme-i Askeri, 3.Def'a, 1287 (1870)

Salnâme-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, Def'a 1-30 (1846-1870)

Düstûr, Cilt:1 Matba'a-i Amire, 1289

3.Araştırma ve İncelemeler

Abdurrahman Şeref; **Tarih-i Devlet-i Osmaniye** Cilt: 2, Karabet Matbaası,

İstanbul 1315

Ahmet Cevdet Paşa; **Ma'rûzât**, (Yayına Hazırlayan: Dr. Yusuf Halaçoğlu), Çağrı

Yayımları, İstanbul 1980

Ahmet Cevdet Paşa; **Tezâkir**, 4 Cilt, (Hazırlayan: Prof. Cavid Baysun), TTK,

Ankara 1991

Ahmet Lütü Efendi; **Vak'anüvis Ahmet Lütü Efendi Tarihi**, Tarih Vakfı-Yapı

Kredi Yayınları, Cilt: 1-8, İstanbul Aralık 1999

Ahmet Lütü Efendi; **Vak'anüvis Ahmet Lütü Efendi Tarihi**, (Yay. Haz. Prof Dr.

Münir Aktepe), Cilt: 10-15, TTK, Ankara 1993

Ahmet Ata; **Tarih-i Ata** Cilt: 3

Ahmet Rasim; **İstibdattan Hakimiyet-i Milliyeye**, Vatan Matbaası, İstanbul 1342-

1923

_____; **Osmanlı'da Batışın Üç Evresi**, (Günümüz Diliyle Yayına

Hazırlayan: Ord. Prof. Dr. H.V. Velidedeoğlu), Evrim Yayınları,

İstanbul 1989

Akçura, Yusuf; **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)**

İstanbul Maarif Matbaası, 1940

Aktar, Yücel; **"Askeri Tarihin Tanımı ve Metodolojisi"** I. Askeri Tarih Semineri,

Bildiriler I, 1983

Aktaş, Ümit; **Osmanlı Çağı ve Sonrası**, Bakış Yayınları, İstanbul Eylül 1998

Akyıldız, Ali; **Tanzimat Döneminde Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform**

(1836-1856), Eren Yayıncılık, İstanbul 1993

Askeri Terfi-i Rütbe ve Teftiş Kanûnnâmesi, Matba'a-i Bâb-ı Seraskeri, İstanbul
1277

Aydın, Faruk; **Tanzimat'tan Sonra Asker Alma Kanunları (1839-1914)**,
Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994

Belin, M.; **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Tarihi**, (Çev: Oğuz Ceylan),
Gündoğan Yayıncılık, Ankara 1999

Berkay, Necdet; **Yeniçerilerin Yok Edilmesi ve Ordumuzun Yeniden Kurulup
Gelişmesi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1949

Berkes, Niyazi; **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, (Yay. Haz: Ahmet Kuyaş), Yapı Kredi
Yayımları, İstanbul 2002

Bilim, Cahit Yalçın; **Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)**, Anadolu
Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2002

Bolat, Cahide; **Redif Askeri Teşkilatı (1834-1876)**, Ankara Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2000

Bozdemir, Mevlüt; **Osmanlı Ordusu'nun Tarihsel Kaynakları**, Ankara
Üniversitesi S.B.F. Yayını, Ankara 1982

Çabuk, Vahit; **"Sultan II. Mahmut'un Islahat Çalışmaları"**, Türk Dünyası Tarih
Dergisi, Sayı: 53, Mayıs 1991

Çadırcı, Musa; **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik
Yapıları**, TTK, Ankara 1997

_____ ; **"Tanzimattan Cumhuriyete Ülke Yönetimi"**, T.C.T.A. Cilt: 1,
İletişim Yayınları

_____ ; **“Osmanlı İmparatorluğu’nda Askere Almada Kur’a Usulüne Geçilmesi (1846 Tarihli Askerlik Kanunu)”**, Askeri Tarih Bülteni, Sayı: 18, 1985

_____ ; **“Anadolu’da Redif Askeri Teşkilatı’nın Kuruluşu”**, Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 8-12, Sayı: 14-23, 1970-1974

_____ ; **“Tanzimat’ın İlk Yıllarında Sağlık Sorunu”**, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Sayı: 314, Genelkurmay Ateşe Yayınları, Mart 1988

_____ ; **“Yenileşme Sürecinde Osmanlı Ordusu”**, Türkler Ansiklopedisi, Cilt:13

Çakaloğlu, Cengiz; **“1843 Askeri Düzenlemesi Çerçevesinde Anadolu Ordusu’nun Kuruluşu”**, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, Sayı: 5, TİSAV, İstanbul 2001

Çakın, Naci; **“Redif Teşkilatı”**, Askeri Tarih Bülteni, Sayı:26, Şubat 1989

Çetin, Birol; **“Osmanlı İmparatorluğu’nda Askeri Teknolojinin Takibi (1700-1900)”**, Türkler Ansiklopedisi Cilt: 13, Yeni Türkiye Yayınları

Çufalı, Mustafa; **“Osmanlı Reformlarına Yönelik İngiliz Politikası”**, Yeni Türkiye, Cilt: 6(31) Özel Sayı, 2000

Davison, Roderic H.; **Osmanlı-Türk Tarihi (1774-1923)**, (Çev: Mehmet Moralı), Alkım Yay., İstanbul 2004

Engelhardt; **Tanzimat ve Türkiye**, (Türkçesi: Ali Reşad), Kaknüs Yayınları, İstanbul Kasım 1999

Eralp, T. Nejat; **“Osmanlılarda Nişan ve Madalya”**, Türkler Ansiklopedisi, Cilt: 13

Ercan, Yavuz; **“II. Mahmut ve Batılılaşma Hareketleri”**, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Sayı: 301, Ocak 1986

- Ergin, Osman; **Türk Maarif Tarihi**, Cilt:1-2, Eser Matbaası, İstanbul 1977
- Evsile, Mehmet; **“Osmanlı Harp Sanayi”**, Yeni Türkiye, Cilt: 6 (31) Özel Sayı
2000
- Gül, Mustafa; **“1870 Asker Alma Kanunu”**, Askeri Tarih Bülteni, Sayı: 44, Şubat
1998
- Güran, Tevfik; **“Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi”**, Belgeler, Cilt: XIII,
Sayı: 17, TTK, Ankara 1998
- Gürsoy, Ufuk; **Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni**, Simurg Yayınları,
İstanbul 2000
- Hün, İhsan; **Osmanlı Ordusu’nda Genelkurmayın Ne Suretle Teşkil Ettiği ve
Geçirdiği Safhaları**, Genelkurmay Başkanlığı İstanbul
Basımevi, 1952
- Ilgar, İhsan; **“Tarihte Türk-Amerikan Dostluğu ve Münasebetleri”**, Tarih
Coğrafya Dünyası Cilt: 1 Sayı: 3 Maarif Basımevi, İstanbul
1959
- İlgürel, Mücteba; **“Osmanlı Devleti’nde Ateşli Silahlar”**, Yeni Türkiye, Cilt: 6(31)
Özel Sayı, 2000
- İlhan, Suat; **“Osmanlı İmparatorluğu Askeri Yapısı İçerisinde Tanzimat’ın
Yeri”**, Konferanslar, Belleten, Sayı: 213, Cilt: 55, TTK, Ankara
Ağustos 1991
- İskora, M. Mazlum; **Türk Ordusu Kurmaylık (Erkân-ı Harbiye Tarihçesi)**, Harp
Akademisi Matbaası, Ankara 1944
- Karal, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi**, Cilt:V, VI, VII, VIII, TTK, Ankara

_____ ; **“II. Mahmut”**, DİA, Cilt: 7 İstanbul, Milli Eğitim Basımevi
1988

Kayalı, Kurtuluş; **“Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketleri”**, T.C.T.A., Cilt: 5,
İletişim Yayınları

Kaynar, Reşat; **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, TTK, Ankara 1991

Kütükoğlu, Mübahat S.; **Osmanlı İngiliz İktisadi Münasebetleri II (1838-1850)**,
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul
1976

Lewis, Bernard; **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, (İngilizce’den Çeviren:Prof. Dr.
Metin Kıratlı), TTK, Ankara 2000

Milli Savunma Bakanlığı;**Osmanlı Ordu Teşkilatı**, Ankara 1999

Mahmut Şevket Paşa; **Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi**, Cilt: I, II, İstanbul
Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1325

Mantran, Robert; **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Cilt: II, (Çev: Server Tanilli),
Cem Yayınevi, İstanbul 1995

Mehmet, Esad;**Devlet-i Aliyye Ordu Teşkilatı**, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şahane
Matbaası, İstanbul 1311

Martal, Abdullah; **“Osmanlı İmparatorluğu’nda Emeklilik ve Buna İlişkin İlk
Düzenlemeler”**, XIII. Türk Tarih Kongresi, III. Cilt, 3. Kısım

Mustafa Nuri Paşa, **Netayic ül- Vukuât**, Cilt: 1-11, Sadeleştiren: Prof. Dr. Neşet
Çağatay, TTK, Ankara 1992

Ortaylı, İlber; **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İletişim Yayınları, İstanbul 1999

- Palmer, Alan; **Osmanlı İmparatorluğu, Son Üç Yüzyıl – Bir Çöküşün Yeni Tarihi**– (Çeviren: Belkıs Çorakcı Dişbudak), Yeni Yüzyıl Tarih Dizisi
- Sander, Oral – Kurthan, Fişek; **ABD Dışışleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı (1829-1929)**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1977
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet; **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)**, TTK, Ankara 1994
- Shaw, Standford J.-Ezel, Kural; **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Cilt:II (1808-1975)**, (Türkçesi: Mehmet Harmancı), e Yayınları, 1982
- Soho, Ziya Şakir; **Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi**, Çeltüt Matbaası, İstanbul 1957
- Süleymaniyeli Mehmet Emin, **Osmanlı Ordusu**
- Şirin, Veli; **Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusu ve Seraskerlik**, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2002
- Öz, Muzaffer; **“Yeniçeri Ocağının Lağvından Sonra Osmanlı Ordusu’ndaki Gelişmeler”**, Askeri Tarih Bülteni, Sayı: 29, Ağustos 1990
- Özcan, Abdulkadir; **“Hassa Ordusunun Temeli, Muallem Bostaniyân-ı Hassa Ocağı”**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı:34, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1984
- Özcan, Besim; **Kırım Savaşında Mali Durum ve Teba’anın Harp Siyaseti (1853-1856)**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1997

Özden, Gani; **“Osmanlı İmparatorluğu Silahlı Kuvvetlerinde Askeralma Sistemleri”**, Askeri Tarih Bülteni, Sayı:20, Şubat 1986

Önsoy, Rıfat; **Türk-Alman İktisadi Münasebetleri (1871-1914)**, Enderun Yayınevi, İstanbul 1982

_____;**Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayi ve Sanayileşme Politikası**, Doğu Matbaası, Ankara 1988

Sarikoyuncu, Ali; **“Serasker Hüseyin Avni Paşa’nın Hizmetleri”**, Askeri Tarih Bülteni, Sayı: 31, Ağustos 1991

Terzioğlu, Said Arif; **Türk Ordusu**

Tunalı, Ayten Can; **Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusu’nda Yapılanma (1839-1876)**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2003

Tunaya, T.Z.; **Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri I**, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1999

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Cilt:III, Kısım:5 (1793-1908), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1978

Ubicini, H.A.; **Osmanlı’da Modernleşme Sancısı**, (Çev:Cemal Aydın), Timaş Yayınları, İstanbul 1998

Ünal, Tahsin; **Türk Askerlik Kültürü**, Berikan Elektronik Basım Yayım Sanayi ve Tic. Ltd. Şti., Ankara 2001

Yaramış, Ahmet; **II. Mahmut Döneminde Asâkir-i Mansure-i Muhammediye (1826-1839)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2002

Yılmaz, Durmuş; **Osmanlı'nın Son Yüzyılı, Cumhuriyete Giden Yol, Çizgi**

Kitabevi, Konya 2001